

Громадська організація
«Причорноморський центр
досліджень проблем суспільства»

ЗБІРНИК ТЕЗ НАУКОВИХ РОБІТ

учасників міжнародної
науково-практичної конференції

**«СУСПІЛЬНІ НАУКИ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ»**

21–22 січня 2022 р.

м. Одеса

УДК 30(063)

C90

C90 **Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку:**
матеріали міжнародної науково-практичної конференції
(м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 року). – Одеса :
ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспіль-
ства», 2022. – 96 с.

Організатори конференції не завжди поділяють думки учасників. У збірнику максимально точно відображається орфографія та пунктуація, запропонована учасниками.

Усі матеріали подаються в авторській редакції.

УДК 30(063)

© Автори тез, 2022

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Дудник О. В.

ВШАНУВАННЯ ПОСТАТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ
ПІВДЕННИХ ПОВІТІВ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ) 6

Козак В. М.

«ПЕРЕБУДОВА» КАРОЛІ ГРОСА В УТОРЦИНІ 10

Колеснік П. П.

ПРИЧИНИ ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ
НА ТЕРИТОРІЮ «ЗЕЛЕНОГО КЛИНУ»
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ. 15

Кухарева Н. М.

МУЗЕЙНІ ПРЕДМЕТИ НА КОЗАЦЬКУ ТЕМАТИКУ
У МУЗЕЇ ЗАПОВІТУ Т. Г. ШЕВЧЕНКА 16

Очеретяний О. О.

ВОЄННИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ВИДАТНОГО МАТЕМАТИКА,
ГЕРОЯ УКРАЇНИ Ю. О. МИТРОПОЛЬСЬКОГО:
СТУДЕНТ, КУРСАНТ, АРТИЛЕРИСТ-РОЗВІДНИК 21

Тищенко А. О.

ВНЕСОК ЮЛІАНА БАЧИНСЬКОГО
ДО УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ 1930-Х РР. ... 25

Токарська Ю. В.

РУХ ЗА ДУХОВНЕ ТА ЦЕРКОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ
В УКРАЇНІ В ОСТАННІХ ДЕСЯТИЛІТТЯХ ХVІ СТОЛІТТЯ 28

Ціватий В. Г.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ
І РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ
ПРОФЕСОРА В. К. ПІСКОРСЬКОГО (1867–1910):
МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ І ТЕМПОРАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ... 33

Шваб Л. П., Шваб М. А.

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ СТАТУСУ ПОЛЬСЬКОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ
В УКЛАДІ ПОЛЬСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ:
1942–1943 РОКИ 39

Шинкаренко А. В. РОЗВИТОК ТАБІРНО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	44
--	----

НАПРЯМ 2. ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Малімон В. І. САМОТНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕКЗИСТЕНЦІАЛ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ.....	49
--	----

Поцюрко М. М. АНТИЧНІСТЬ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ПРО СВОБОДУ ЛЮДИНИ ТА ДОЛЮ.....	53
--	----

НАПРЯМ 3. СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Максименко О. О. КОРОТКИЙ ЗВІТ ПРО РОБОТУ МІЖНАРОДНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ЧИТАНЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ ПАМ'ЯТІ НАТАЛІЇ ПАНІНОЇ ТА ВАЛЕРІЯ ХМЕЛЬКА	57
--	----

НАПРЯМ 4. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Ісаєва Н. Ю. ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ.....	62
--	----

Ковальчук А. Є. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ДЕМОКРАТІЮ.....	66
--	----

Матета О. А., Кісельов Н. Р., Фарафонова К. О. ТЕЛЕБАЧЕННЯ ТА ІНТЕРНЕТ ЯК ВПЛИВОВІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ.....	70
---	----

Соколова Г. І. СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ – ОСНОВНИЙ ПАРТНЕР НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ, ДВОСТОРОННІ ЗВ'ЯЗКИ – НАТО – НОВА ЗЕЛАНДІЯ	74
--	----

Тімашова В. М. ПЕТРО МОГИЛА ЯК АРХІТЕКТОР ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В XVII–VIII СТ.: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС	78
---	----

Туренко О. С. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕОРІЙ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В МОДЕРНОМУ КОНЦЕПТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ТА ЗАКОННОСТІ.....	83
Черновол І. О. КІБЕРБЕЗПЕКА США У ПОЛІТИЧНІЙ АДЖЕНДІ ДЖО БАЙДЕНА.....	86
Шумська М. В. НОВІ ПРІОРИТЕТИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ ГРУЗІЇ.....	90

НАПРЯМ 1. ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Дудник О. В.

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

м. Умань, Черкаська область, Україна

ВШАНУВАННЯ ПОСТАТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПІВДЕННИХ ПОВІТІВ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Одним з найбільш відомих символів боротьби за національне і соціальне визволення українського народу був і залишається Тарас Григорович Шевченко.

Найбільш цінні матеріали про вшанування постаті Т. Шевченка в повітах Київської губернії в добу Української революції містили центральні та місцеві газети, безпартійні та різного політичного забарвлення, зокрема «Нова Рада» (Київ), Союз (Умань), Звенигородська думка (Звенигородка), Спілка (Сквира) і т.д. Так, газета «Нова Рада» практично в кожному номері подавала інформацію про ставлення громадськості до постаті Т. Шевченка. Відзначення шевченківських роковин в добу Української революції 1917–1921 рр. вийшло на якісно новий рівень. Уперше за багато років українці отримали можливість гідно відзначити шевченківські дні. Упродовж майже 150 років «шевченківські дні» відбувалися часто нелегально; в умовах імперської Росії навіть столітній ювілей було офіційно заборонено відзначати.

Значна кількість публікацій наводить на думку, що населення краю не було байдужим щодо вшанування постаті Т. Шевченка.

У час змін суспільно-політичного устрою просвітяни зазвичай очолювали шевченківський рух в Україні. Товариство «Просвіта», попри політичну ситуацію, намагалося якомога краще організувати дні пам'яті Великого українського поета. «Просвіти» Київської губернії у справі піднесення національної свідомості українського народу велику увагу приділяли постаті Т. Шевченка.

Центром шевченківського руху в Київській губернії був Звенигородський повіт. 22 травня 1917 р. Звенигородська повітова рада повідомляла: «визнаючи, що нарешті прийшов той час, про котрий

мріяв наш геній Т. Шевченко, і Україна тепер може вільно і безборонно помянути в сем'ї вільній, новій свого Пророка, рішила негайно вшанувати його пам'ять великим всенародним святом на його Батьківщині в с. Керелівці». [1, с. 2].

В день перепоховання праху Тараса Шевченка в селі Кирилівці, на малій батьківщині поета, заснували товариство «Кобзар», яке взялося за підвищення культурного розвитку місцевих селян [3, арк. 1].

Влаштовані просвітянами свята відвідувала значна частина як місцевого населення, так із сусідніх населених пунктів. Так, в Уманському повіті у с. Красний-Кут на такому святі читалися реферати про Шевченка, декламували вірші, співали пісні, увечері поставили виставу «Нахмарило». Завершувалися вони роздаванням національно-патріотичної літератури, періодичної преси, зображень Т. Шевченка.

В інших населених пунктах губернії, незважаючи на запізнення, свята відбулися не менш цікаво. В селі Черепин Таращанського повіту місцеві організації («Просвіта», Селянська спілка, Робітниче товариство) при підтримці місцевого священика А. Сітковського організували свято на честь Шевченка. Гору біля церкви назвали іменем Шевченка, на горі було поставлено хрест з портретом поета. Під хрестом закопано пам'ятний лист, якого склав місцевий селянин Паладійчук і підписали всі присутні на святі. Місцевий хор під керівництвом Уманця і Костюка співав «Заповіт», присутні слухали, стоячи на колінах. Було освячено центральну вулицю, і її та місцевий осередок «Просвіти» названо іменем Т.Г. Шевченка [4, с. 3].

Відзначення роковин Кобзаря в навчальних закладах повіту поступово стало національним святом, яке мало для дітей та їх батьків, педагогів, громадськості великий національно-патріотичний зміст, привертало увагу до потреб української школи і культури. 9 лютого 1917 р. вперше в школах Уманського повіту вільно відзначалися роковини смерті Тараса Григоровича Шевченка. У міському соборі, гімназії, технічній, реальній та хліборобській школах м. Умані відбулися панахиди, на яких йшлося про життя Шевченка та його значення як борця за волю народу. Після панахиди кожна школа влаштувала у себе свято. Діти в національному вбранні декламували вірші Кобзаря та виконували пісні «Рече та стогне Дніпр широкий», «Ой із-за гори», «Зоре моя вечірняя», «Заповіт». Поряд із творами Шевченка майже в кожному колективі співали «Ще не вмерла Україна» на слова П. Чубинського. У селах повіту теж проходили урочистості. Так, в селі Шельпахівці на вечері, присвяченій Т. Шевченку читалася його біографія, а у місцевій школі хор учнів та вчителів співав «Вічну пам'ять» [6. с. 2].

25 лютого 1918 р. Звенигородська «Просвіта» в приміщенні комерційної школи влаштувала концерт-реквієм, присвячений 57 річниці смерті Т.Г. Шевченка. Прибуток 1063 крб. 12 коп. організатори заходу передали на потреби місцевої «Просвіти» [7, с. 4].

У Сквирі, у церквах, відбулися панахиди по роковинам смерті Т. Шевченка [8, с. 5]. Шевченківські свята влаштовували учні вищої початкової школи Липовця, на яких заслуховували реферати про життя Т. Шевченка, декламували його вірші, співали пісні, автором слів яких був поет [9, с. 3].

Ще в квітні 1918 р. Київська губернська рада стала ініціатором упорядкування і утримання в належному вигляді могили Тараса Григоровича Шевченка на Чернечій горі в Каневі. З огляду на те, що для виконання цих заходів були потрібні значні кошти, Київська губернська управа звернулася до всіх урядових і громадських установ України з проханням «аби вони також відгукнулись і допомогли своїми пожертвами на упорядкування могили великого співця України, бо це святий обов'язок усього українського народу».

Черкаська повітова народна управа в травневі дні 1918 р. закликала учнів та вчителів започаткувати серед населення кампанію зі збору коштів на впорядкування Шевченкової могили. Всебічну підтримку в середовищі інтелігенції Уманщини отримали заходи щодо вшанування пам'яті Т. Шевченка. 9 червня 1918 року збори Уманської повітової ради у присутності 37 гласних заслухали доповідь «Про асигнування коштів на впорядкування могили Тараса Шевченка біля Канева». Гласні не заперечували відносно виділення коштів, дискусія велася відносно суми грошей. Збори ухвалили асигнувати на ці благородні заходи 3 тисячі крб. Підтримали ініціативу щодо впорядкування могили Кобзаря інші повітові ради Київщини. Так, восени 1918 р. до кампанії збору коштів приєдналася Звенигородська повітова народна управа.

У період Гетьманату ім'я Тараса Шевченка використовували для ще більшого згуртування українців. За часів гетьманського режиму було взято під охорону могилу Тараса Григоровича Шевченка в Каневі, розпочалися підготовчі роботи щодо перетворення Чернечої гори у меморіальний комплекс, а територію навколо неї – в історико-заповідну зону. Роботи продовжувалися і в добу Директорії. У січні 1919 р. Директорія оголосила місце поховання Т. Шевченка Національним заповідником УНР [10, арк. 6, 58–60].

Вшановували постать Кобзаря і в культурно-освітньому середовищі. Так, зокрема під час українізації значна частина закладів освіти краю отримала ім'я Т. Шевченка, зокрема, учительські семінарії в Умані, в с. Шаулиха Уманського повіту, в с. Кирилівка на Звенигородщині.

Щоб стимулювати навчання молоді, Уманська повітова рада в лютому 1918 р. запровадила стипендію імені Тараса Шевченка для кращих учнів семінарії та гімназії. Споживче товариство у с. Веселий Кут Уманського повіту заснувало при Шаулихській учительській семінарії щорічну стипендію імені Тараса Шевченка у сумі 300 карбованців [11, с. 3]. Виділяючи кошти на утримання бібліотек, повітова рада застерегла аби для кожної учнівської бібліотеки було виписано Кобзаря Тараса Шевченка.

У травні 1918 р створений Черкаський краєзнавчий музей імені Великого Кобзаря [12, арк. 10]. Приблизно в цей же час іменем Т.Г. Шевченка почав називатися і місцевий театр.

Таким чином, в добу Української революції 1917–1921 рр. в південних повітах Київської губернії, як і по всій Україні, відбувається значне вшанування постаті Т. Шевченка. Справжнім народним святом української культури, демонстрації згуртованості українських кіл стали шевченківські дні. Чимало установ і організацій отримують назву Великого поета. Ім'я та творчість Т. Шевченка активно популяризується «Просвітою», використовується у навчанні та вихованні підростаючого покоління. Проводяться роботи з упорядкування могили Кобзаря.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова рада (Київ). 1917. 13 травня.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України) Ф. 1115. Оп. 1. Спр. 4. 54 арк.
3. Нова рада (Київ). 1917. 27 липня.
4. Нова рада (Київ). 1918. 12 квітня.
5. Союз (Умань). 1918. 16 квітня.
6. Звенигородська думка. 1918. 22 березня.
7. Спілка (Сквира). 1918. 24 березня.
8. Нова рада (Київ). 1917. 21 листопада.
9. Уманський краєзнавчий музей. . Справа УКМ 1852. Журнали Уманської повітової народної Ради надзвичайної сесії 9–10 червня 1918 року. 125 с.
10. Нова рада (Київ). 1918. 28 січня.
11. Державний архів Черкаської області (ДАЧО). Ф. Р-150. оп. 1. спр. 5. 32 арк.

Козак В. М.
студент I курсу магістратури
факультету історії, політології та національної безпеки
*Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

«ПЕРЕБУДОВА» КАРОЛІ ГРОСА В УГОРЩИНІ

Завдяки політиці балансування між СРСР та країнами Заходу, Угорщина представляла країну ліберального партійного керівництва з спробами проведення капіталістичних реформ. З приходом до влади Каролі Гроса відбувається угорська «перебудова», яка призвела до поглиблення партійної кризи та пришвидшення демократизації.

Охарактеризувати причини, хід та наслідки політики «перебудови» Каролі Гроса в Угорщині.

Демократизація відбувалась за рахунок двох факторів: кризи партійного керівництва Угорської соціалістичної робітничої партії (УСРП), наслідком чого виникають системні економічні та політичні кризи; активізація опозиційних рухів [1, с. 11].

Суттєвою силою, яка зупиняла Угорщину від кардинальної демократизації був Я. Кадар. З 1956-1988 рр. саме він керував політичним та економічним життям країни та став засновником політики «гуляшизму» (більш м'яка форма соціалізму; поєднання політики соціалізму та капіталізму) [2]. Я. Кадар розумів, що Угорщина потребує змін та реформування, проте, на його думку, все повинно відбуватись на принципах соціалізму. У травні 1988 року Я. Кадар пішов у відставку через швидко прогресуючу хворобу, передавши управління Каролі Гросу. 6 липня 1989 року Я. Кадар помер [4].

Влітку 1988 р. нове керівництво Угорської соціалістичної партії почало шукати основи для легітимізації влади. Поряд з цим К. Грос намагався зменшити вплив старої гвардії комуністів, які підтримували шлях представлений ще Я. Кадаром [6]. Країна зіткнулась з наростаючими економічними проблемами, що приводило до зменшення суспільної підтримки комуністичного режиму. З метою вирішення кризових явищ в економіці, К. Грос вирішив отримати допомогу з боку Заходу, проте щоб отримати таку підтримку потрібно було відповідати критеріям демократії. Розпочинається «перебудова» угорського режиму.

З прикладу СРСР та інших країн Варшавського договору можна побачити, що процес лібералізації ставив під загрозу існування комуністичної партії. Фактично відразу розпочинали зароджуватись

опозиційні рухи, які широко підтримувались населенням. Зовсім інша ситуація була в Угорщині, ліберальний комуністичний режим та поодинокі капіталістичні реформи змогли скласти позитивне ставлення угорського населення до партії, тому угорська опозиція була досить ізольована та малочисельна [6] і не представляла серйозної загрози для комуністичного управління.

Важкий стан опозиції підштовхнув владу до змін в Конституції, які повинні були відповідати демократичному суспільству, проте зберегти владу комуністів. Було створено Конституційну комісію, яку очолив новий міністр юстиції Кальман Кульчар [14]. Саме з його ініціативи розпочались зміни в системі правосуддя та суддівства. 20 жовтня 1989 р. К. Кальман видав розпорядження про розпуск «Робочої міліції» (парамілітарна організація Угорської соціалістичної робітничої партії в 1957–1989 роках. Створена з метою захисту системи соціалізму в Угорщині [13]).

Щоб зберегти владу Комуністичної партії, уряд ініціював та прийняв реформи в напрямку ринкової економіки: податок на доходи фізичних осіб та податок з продажів; право на створення товариств з обмеженою відповідальністю; підтримка західних інвесторів та інше. Під час пошуку ресурсів угорська політика спиралася на підвищення корпоративної незалежності. До кінця 1980-х років компанії встановлювали нову економічну систему. Для стимулювання переговорів та залучення інвесторів К. Грос відвідав Сполучені Штати Америки, Польщу, Німецьку Демократичну Республіку, Іран, Канаду, Великобританію, Австрію, Іспанію та Францію [10].

Зміна економічної системи призвела до політичних змін. К. Грос почав підтримувати ідею соціалістичного плюралізму [15]. На початку 1989 року Державними зборами було прийнято закони «Про право на зібрання» [8] та «Про право на об'єднання» [9]. Користуючись наданими законом одна за одною створювалися нові партії, громадські організації та незалежні профспілки.

Особливо важким залишалось питання інтерпретації Угорської революції та Імре Надя. Зокрема 11 липня 1988 року К. Грос, виступив із заявою, де стверджував, що демонстрація 16 червня 1988 року «підбурила» фашистську пропаганду, шовінізм, іредентизм, і що в 1956 році були ознаки громадянської війни та військова інтервенція Заходу, якій запобігли радянські військові дії. неминучий. Він також заявив, що було правильно притягнути Імре Надя до відповідальності, оскільки жоден прем'єр-міністр не може порушити закон і конституцію [5]. Звісно, це була безплідна спроба виправдати офіційну позицію та вплинути на західну громадську думку.

Важливою символічною подією зміни режиму була подія січня 1989 року, де один із членів політичного комітету Угорської соціалістичної народної партії Імре Пожгаї назвав по радіо заворушення 1956 року народним повстанням. Це означало кінець режиму Я. Кадара для всіх [4].

Керівництво Угорщини, розуміючи безповоротність кризи та слабкої підтримки з боку Москви, приймає рішення провести Національний «круглий стіл» (НКС) між найбільш впливовими громадсько-політичними силами, представниками комуністичної влади й опозиційних організацій [6]. Комуністи вирішують піти на переговори з слабкою та роздробленою опозицією, таким чином бажаючи виторгнути для себе сприятливі умови.

22 березня 1989 року вісім опозиційних організацій ініціювали незалежний форум юристів: Товариство Байчи-Жсілінського, Асоціація молодих демократів, Незалежна партія дрібних власників, Угорський демократичний форум, Угорська народна партія, Угорська соціал-демократична партія та Вільна демократична партія Демократична ліга незалежних профспілок заснувала Круглий стіл опозиції (до нього 7 червня приєдналася Християнсько-демократична народна партія) [11]. Вона була організована в рамках підготовки до зміни режиму, мирного політичного переходу, щоб створити конституційну трансформацію та справжнє народне представництво замість перебудови між владними групами. Роботу координував голова Незалежного юридичного форуму, юрист Імре Коңья [7].

Як ми бачимо, попри політичні та економічні розбіжності програмних ідей та цілей опозиції, було прийнято рішення про об'єднання, з метою результативнішого тиску на владу.

Найважчим залишалось питання багатопартійності. Лідер комуністів К. Грош сформулював свій погляд, в інтерв'ю The New York Times від 15 травня, на багатопартійну систему і пояснив, що він розглядає заміну комуністичного уряду іншою партією як довгострокову перспективу в кращому випадку [12].

У відповідь на висловлювання комуністичної влади, позиція вирішує перейти до «прямокутних столів» [7], за яким опозиція почне протистояти владі. Вони також заявили, що хочуть вести переговори лише з представниками комуністів, які готові прийняти далекоюсяжні зміни.

«Вони не вірять, що організації можуть бути ефективними. Є навіть підозра, що це рухи інтелектуальних еліт, не прив'язаних до мас» [12] – так пояснив протидію комуністів багатопартійності лідер Альянсу вільних демократів Ференц Кошег.

24 травня круглий стіл опозиції прийняв Імре Пожгаї в якості партнера по переговорах від імені УСРП, 30 травня було оголошено нову

переговорну пропозицію ЦК УСРП. В кінцевому підсумку це привело до створення нової демократичної конституційної системи, яка значною мірою гарантувала свободи громадян, а 23 жовтня 1989 року було заплановане на проголошення Угорської Республіки [6].

Підрозділ «Опозиційного круглого столу» фактично розпався після підписання 18 вересня 1989 року угоди про завершення переговорів Національного круглого столу. Документ був відзначений спеціальним пунктом Угорської соціал-демократичної партії (MSZDP), але Фідес його не підписали, оскільки було неприйнятно для народу обирати президента республіки безпосередньо перед парламентськими виборами [6].

Після напружених дискусій засідання ЦК Угорської соціалістичної народної партії 10–11 лютого 1989 р. ухвалило резолюцію про багато-партійність [11], що свідчило про перемогу опозиції та реформаторських сил у державній партії.

Таким чином, політика «перебудови» К. Гроса розпочалась через партійні кризи, які приводили до економічних та політичних проблем та стрімкого росту опозиції, яка вимагала реформування. Уряд ініціював та прийняв реформи в напрямку ринкової економіки, правосуддя та зміни Конституції. Опозиційні «круглі столи» змогли досягнути перетворень п'яти ключових питань: зміна Конституції, створення Конституційного суду, функціонування багатопартійної системи, проведення багатопартійних виборів Національних зборів, зміни в кримінально-процесуальний кодекс, спрямовані на відокремлення партії і державного апарату. Як наслідок перебудова К. Гроса, навіть не усвідомлюючи цього, змогла закласти передумови м'якшій зміні режиму та переходу до демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бариська Я. О. Попович Т. П. Формування демократичних інститутів в Угорщині (кінець 1980-х – 1990-ті роки). *Серія «Право»*. Вип. 35. Ч. II. Т. 1. 2015. С. 11.
2. Братерський О. Целебный гуляшизм. 2013. URL: https://vademec.ru/article/tselebnyy_gulyashizm/
3. Шубин А. В. ЭНЦИКЛОПЕДИЯ. Всемирная история. Янош Кадар. URL: https://w.histrf.ru/articles/article/show/kadar_ianosh
4. A KÁDÁR-KORSZAK. A pártállam megszűnése. Történelem. Режим доступу : URL: https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_8/lecke_04_030
5. A rendszerváltás évei Magyarországon. Magyar Nemzeti Levéltár Точка доступу URL: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/virtualis_kiallitas_a_rendszervaltas_evei_magyarorszagon
6. Elster J. The Roundtable Talks and the Breakdown of Communism. Chicago: University of Chicago Press, 1996. 247 c. URL: <https://books.google.com.ua/>

books?id=KQZiJbQri0gC&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false

7. ELTER T. 30 éve jött létre az Ellenzéki Kerekasztal [Електронний речуєц] ORIGO. 2019. URL: <https://www.origo.hu/tudomany/20190322-az-ellenzeki-kerekasztalnak-legeloszor-a-belső-ellenteteket-kellett-elsimítania.html>
8. Evi III. törvény a gyűlekezési jogról. A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA (1989) URL: <https://www.alkotmanybirosag.hu/alkotmany-1989>
9. Evi II. törvény az egyesülési jogról. A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG ALKOTMÁNYA (1989) Точка доступа URL: <https://www.alkotmanybirosag.hu/alkotmany-1989>
10. GRÓSZ KÁROLY // Nemzeti Emlékezet Bizottsága. Режим доступа: URL: <https://neb.hu/asset/phprmVAdI.pdf>
11. Húsz éve alakult meg az Ellenzéki Kerekasztal. Mult-kor. 2009. URL: https://mult-kor.hu/20090322_az_ellenzeki_kerekasztal_magyarorszagon?pIdx=2
12. Kamm H. In Hungary, the Political Changes Are Tempered by Economic Fears. To the New York Times. 1989. URL: <https://www.nytimes.com/1989/05/15/world/in-hungary-the-political-changes-are-tempered-by-economic-fears.html>
13. Ólmosi Z. TERVEK KAPUZÁRÁS ELŐTT / Zoltán Ólmosi. 2009. URL: Tervek kapuzárás előtt. A Munkásország, mint Népszerűség? Eskü a Szent Koronára?
14. Professzor Dr. Kulcsár Kálmán. Szakmai életrajz az MTA Politikatudományi Intézetének honlapján. URL: https://web.archive.org/web/20070226184223/http://www.mtapti.hu/CV.pdf/Kulcsar_cv.pdf
15. Tömpe I. Grósz Károly, avagy a kudarc anatómiája. *Népszava*. 2018. URL: https://nepszava.hu/3000322_grosz-karoly-avagy-a-kudarc-anatomiaja

Колеснік П. П.

студент магістратури факультету політичних наук
*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

ПРИЧИНИ ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ НА ТЕРИТОРІЮ «ЗЕЛЕНОГО КЛИНУ» НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Історія українського народу на Далекому Сході тісно пов'язана з проживання українців на території, відомій під назвою Зелений Клин – так званий південь Далекого Сходу, який сьогодні входить до Російської Федерації, та охоплює території Приморщини та Амурщини, на межі ХІХ–ХХ ст. компактно заселені українськими переселенцями [2]. Походження назви «зелений клин» пов'язане з буйно-зеленим кольором місцевої рослинності, який надає забарвлення цілому краю, а також географічним положенням Південно-Уссурійського краю, що «клином» утиснувся поміж Китаєм та Японським морем [5, с. 23].

За сучасним адміністративно-територіальним поділом, Зелений Клин утворюють Амурська область, Приморський край і більша частина Хабаровського. Українське населення Зеленого Клину почало формуватися після приєднання цієї території до Російської імперії, в 60-х рр. ХІХ ст., з прибуттям перших українських родин [3, с. 129]. Поселення українців на території Зеленого Клину з початку другої половини ХІХ ст. були нечисельні і склалися переважно з вихідців сусідніх сибірських губерній. Більш масове переселення українців на Далекий Схід почалося згідно з царським указом від 1 червня 1882 р., що передбачав певні заходи щодо прискореного заселення Південно-Уссурійського краю та активно тривав до 1920-х рр. [2].

До переселення на чужі землі українців спонукали певні причини. Основними з них вважаються відсутність засобів до існування на рідних землях через недостатність землі внаслідок значного аграрного перенаселення в українських губерніях та накопичення надлишкових трудових ресурсів у селі. Саме тому, з метою освоєння земель на щойно приєднаних територіях, зменшення земельного голоду та збільшення трудової зайнятості царський уряд розпочав процес переселення [4, с. 103]. Однією з причин переселення українців на Далекий Схід є пільги, які надавалися переселенцям та зацікавленість у багатстві нових територій [2]. Українці проживали на своїй території переважно в степовій зоні з теплим кліматом, тому після

переселення на Зелений Клин почали шукати місця, які б за своїми фізико-географічними умовами були ближче за все схожі на Україну. Саме така причина й змусила їх заселити Південно-Уссурійський край ближче до кордону з Китаєм, де було більше вільного від лісу місця [1, с. 15]. Таким чином, основними напрямками у господарстві українських переселенців на Зеленому Клині залишалися землеробство, городництво й садівництво .

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсеньев В. К. Быт и характер народностей Дальневосточного края. Владивосток, 1928. С. 15–16.
2. Георгиевский А. П. Русские на Дальнем Востоке. Владивосток : Тип. Гос. Дальневост. ун-та, 1926–1932.
3. Кауфман А. Переселение и колонизация: редкая книга. СПб. : Типография т-ва «Общественная Польза», 1905. 349 с. (Библиотека «Общественной Пользы»).
4. Черномаз В. Українці на Далекому Сході (1883–1922). 1993. № 2. С. 101–113.
5. Черномаз В. А. Зелений клин / гол. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. *Енциклопедія Сучасної України* : електронна версія [веб-сайт]. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=16799
6. Шимонович І. Зелений Клин. Львів : Нова Україна, 1924. 33 с.

Кухарсва Н. М.

завідувач науково-дослідного відділу

«Музей Заповіту Т. Г. Шевченка»

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

м. Переяслав, Київська область, Україна

МУЗЕЙНІ ПРЕДМЕТИ НА КОЗАЦЬКУ ТЕМАТИКУ У МУЗЕЇ ЗАПОВІТУ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Т.Г. Шевченко дуже любив наш прадавній край, багатий природою, історією, пам'ятками, щирими, гостинними людьми. Тут, на цій землі, відчуваєш всю глибину славної і трагічної історії України, дух козацької волі, осягаєш узагальнений образ України з її величною і гіркою долею. Переяславщина – давньоруське осердя України. Віки

перебігли цим краєм, залишивши нащадкам пам'ятки матеріальної і духовної культури багатьох племен і народів. Археологи виявили тут пам'ятки пізнього палеоліту (Добраничівська стоянка 15–10 тис. до н.е.), поселення трипільської культури, скіфські городища, поселення і могили зарубинецької та черняхівської культур. Переяслав був південно-східним форпостом давньоруської держави і Києва в боротьбі з кочівниками, третім за значимістю містом Київської Русі. Тут проходив процес формування українського етносу. У 1239 році місто було майже повністю знищене монгольськими ордами. Знову відродився Переяслав у складі Литовського князівства. В цей час в Наддніпрянщині зароджується українське козацтво, і цей край стає ареною боротьби за волю, за незалежність.

Ще в молоді роки, у Петербурзі, вивчаючи «Історію Русів», Тарас Шевченко сторінка за сторінкою відкривав для себе історію України, історію древнього Переяслава, де героїчне і трагічне переплелось.

Переяслав особливо приваблював поета, бо тут жив його щирий друг, переяславський лікар А.О. Козачковський (1812–1889). На запрошення А. Козачковського Т. Шевченко приїздив у Переяслав чотири рази: влітку і восени 1845 року і двічі в 1859 році. Знайомство А. Козачковського і Т. Шевченка відбулося в Петербурзі в 1841 році і переросло у щире дружбу на все життя.

У 1838 році в Петербурзі Т. Шевченко пише поему «Тарасова ніч», в якій описує події 1630 року, а саме, перемогу під Переяславом козаків та селян Тараса Федоровича (Трясила) над військом коронного гетьмана Речі Посполитої Станіслава Конєцпольського.

Вже не три дні, не три ночі
Б'ється пан Трясило –
Од Лимана до Трубайла
Трупом поле крилось... [4, с. 86, 87].

Т. Шевченка цікавили також пам'ятки околиць Переяслава, навколишніх сіл, пов'язаних з героїчним минулим нашого краю. Він відвідав середньовічні козацькі наддніпрянські села Андруші, В'юнища, Козинці та задніпрянські села Трахтемирів і Монастирок.

З високого правого берега Дніпра, з Трахтемирова, поет милувався чудовою панорамою Переяслава, на тлі якої виділявся золотавий Вознесенський собор, наддніпрянськими козацькими селами. Колись ці давні козацькі села відігравали важливу роль в історії українського козацтва, а потім занепали, а нині затоплені водами Канівського водосховища.

Всі ці спостереження знайшли відображення у творчості поета.

Уведення до структури музею розділу «Переяслав історичний» (чотири зали) дало можливість розкрити героїчну історію древнього Переяслава з XIV – до I пол. XIX ст., побачити її очима Т.Г. Шевченка та показати відвідувачам музейні раритети козацької доби.

Перший зал розповідає про історичні події з XIV ст. до початку національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 рр.

Окрасою експозиції музею є рукописний статут Великого Литовського князівства (інв. № АК-4984, КН-4217) [3], переписаний 1775 р. з оригіналу 1588 року. Книга належала покійному канцеляристу Переяславського полку Гнатові Марковичу Чубуку-Подольському. Родовід Чубуків-Подольських походить від старовинного козацького роду. Вони служили в Переяславському полку ще за часів визвольної війни 1648–1657 рр. під керівництвом Богдана Хмельницького, один з представників цього славного роду був сотником Трахтемирівської сотні Переяславського полку. Статут був переданий спадкоємцям, рідним синам Г.М. Чубука-Подольського, – Якову, Олександрові і Петрові для незабутньої пам'яті 4 грудня 1826 року на хуторі Станіславчик. Ця родинна козацька реліквія була передана до Переяслав-Хмельницького історико-краєзнавчого музею в 1945 році одним з нащадків роду – Володимиром Андрійовичем Чубуком-Подольським.

Привертає увагу картина «Козак Мамай» роботи невідомого художника XVII ст. (ПХІМ-2030) [1].

У вітринах експонується озброєння та військове спорядження запорозьких козаків: срібний пояс ручної чеканки (ПХІМ-2130) [1], порохівниці, глиняні люльки козаків Переяславського полку, знайдені на території Переяславщини, козацький кисет (ПХІМ-1973) [1], козацький жупан (сукняний) (ВХ-19) [1], крем'яні рушниці з багатою інкрустацією на ложе, крем'яні пістолі, шаблі, турецько-татарські трофейні ятагани, тромбон (ВХ-22) [1], мідна ступка для виготовлення пороху (Е-2010) [1] у вигляді горщика на круглій підставці. На боках по окружності випиляні 12 трикутних ребер. У ступці розтирались і змішувались компоненти для виготовлення пороху. Передав житель міста Києва Калашник Леонід. Латунь, токарна робота [1].

У залі представлені козацькі гармати XVII ст., чавунні ядра, знайдені на Борисівському полі, де відбувалася битва 1630 р., макет художника В. Казанського «Розгром польсько-шляхетського війська під Переяславом у 1630 р.», про який писав Т.Г. Шевченко у поемі «Тарасова ніч».

На стіні у залі музею можна побачити прапор Війська Запорозького XVIII ст. (інв. № 4762) [1]. Це морський прапор запорожців останніх часів існування Запорозької (Нової) Січі (1734–1775), подарований Катериною II. Після зруйнування Нової Січі цей прапор потрапив до

Ермітажу, де повинен зберігатися і до цього часу. У музеях України експонуються лише його копії, які дуже схожі на оригінал. У лівому верхньому куті прапора зображений архістратиг Михайл з піднятим у правиці мечем, у правому – Ісус Христос в колі 13-ти шестикутних зірок. По контуру полотнища напис: «Сіє знамя Ввойско Ея Імператорскаго Величества Запорожское Низовое зделано коштом пехоти воюющей тогожь Войска Почерноморю 19такожь по река Днепру й Дунаю».

Другий зал музею присвячений національно-визвольній війні, яка тривала з 1648 по 1657 рр. під проводом гетьмана Богдана Хмельницького.

Звертаємо увагу відвідувачів на унікальний портрет Богдана Хмельницького роботи невідомого художника XVII ст. (НДФ-1613) [2].

Привертає увагу величезне полотно роботи художника В. Петухова «На заклик Б. Хмельницького» (ПХІМ-1899) [1], де він звертається з універсалами до українського народу і до нього у військо приєднуються піші із зброєю та без зброї козаки і селяни.

Б. Хмельницький приділяв велику увагу Переяславу ще й як одному з дипломатичних центрів України. У лютому 1649 р. гетьман приймав перше посольство польсько-шляхетського уряду в Переяславі, у своєму будинку, що знаходився біля оборонного валу. Фрагмент цих переговорів зображено на картині художника П. Крилова (ПХІМ-4827) [1].

У вітрині – козацьке озброєння та спорядження VII ст.: рушниця, пістолі, шаблі та 4 інкрустовані порохівниці, виготовлені із рогів оленя (ПХІМ-2002, ПХІМ-2006, ПХІМ-2004, ПХІМ-1944) [1].

Третій зал музею присвячений пам'яті видатного гетьмана Богдана Хмельницького. На повний зріст зображення Б. Хмельницького роботи невідомого художника VIII ст. (ПХІМ-2027) [1].

Відвідувачам музею цікаво побачити особисту шаблю Богдана Хмельницького, яку подарував йому польський король Ян Казимір. На шаблі є написи «Богдан Хмельницький» і нижче – «Те, що ти здобув під Зборовом і Збаражем, те втратив під Берестечком» (ПХ-3569) [1]. Поряд – парадні шаблі особистої охорони, т. зв. Чигиринської гвардії гетьмана (ПХ-2559, ПХ-2560) [1]. У світі їх збереглося 4 екземпляри: 2 – у нашому музеї та 2 – у Музеї артилерії у Санкт-Петербурзі.

У вітрині залу подана колекція козацьких клейнодів: булава, бунчук, перначі (2 шт.), каламар і запоясна чорнильниця генерального писаря Війська Запорозького, є також козацькі гармати та відгиски печаток Запорозького війська. Всі ці експонати знайдені у 50–60-х рр. XX ст.

Чи не найважливішою ознакою гетьманської влади була булава. Булава (інв. № 5296) [1] виготовлена з горіхової деревини зі срібною кулею в кінці, датується XVIII ст., розміром 50 см. Колишній генераль-

ний директор НІЕЗ «Переяслав», Герой України М.І. Сікорський знайшов її в Оружейній палаті в Москві.

Поряд із булавою у вітрині розміщений бунчук (інв. № 643) [1]. Його музейники знайшли теж випадково у старенької місцевої бабусі, яка походила з древнього козацького роду.

У вітрині з двох сторін лежать полковницький пернач (інв. № 1708) [1] та пернач-шестопер (інв. № 647) [1]. Один із перначів був переданий музею місцевим жителем, який походив із відомого і багатого колись у Переяславі роду. Другий пернач передали музею чернігівські колеги – це пернач Чернігівського полку. Обидва унікальні експонати прикрашають експозицію музею.

Історія запоясної чорнильниці генерального писаря Війська Запорозького не менш заплутана і захоплююча, ніж інших музейних реліквій (інв. № 1902) [1]. До війни в Переяславі був музей, в якому експонувалися речі Горчакових. Після пожежі, що знищила музей, уцілілі експонати стали власністю ЗОШ №1 – колишньої чоловічої гімназії, в якій серед різного непотребу віднайшлася і чорнильниця генерального писаря. Це було влітку 1953 р. З того часу вона знайшла своє місце в музеї.

Четвертий зал музею розповідає про історичні події, пов'язані з історією нашого краю з II пол. XVII ст. до I пол. XIX ст. На жаль, після смерті Б. Хмельницького в Україні не знайшлося лідерів, здатних об'єднати і примирити всі верстви українського суспільства. Україна палала в пожежах, лилися ріки козацької крові. Почалася так звана Руїна – період фактичної громадянської війни. Козаки Переяславського полку брали участь у Північній та Семирічній війнах.

Т. Шевченко в повісті «Близнецы» пише про події 1812 року.

Отже, багато і героїчних, і трагічних сторінок з минувшини Переяслава пов'язано з добою українського козацтва, яка представлена багаточисельними експонатами періоду козаччини у чотирьох залах Музею Заповіту Т. Г. Шевченка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фонди Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Інвентарні книги № 1–5 «Переяслав-Хмельницький історичний музей».
2. Фонди Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Інвентарна книга № 3 «Науково-допоміжний фонд».
3. Фондова група «Книги з автографами», інвентарна книга № 6, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав».
4. Шевченко Т. Зібрання творів у 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847. Київ : Наукова думка, 2003. 609 с.

Очеретяний О. О.
аспірант кафедри філософії та історії
Таврійський національний університет
імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна

**ВОЄННИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ВИДАТНОГО МАТЕМАТИКА,
ГЕРОЯ УКРАЇНИ Ю. О. МИТРОПОЛЬСЬКОГО:
СТУДЕНТ, КУРСАНТ, АРТИЛЕРИСТ-РОЗВІДНИК**

Успіх артилерійської розвідки багато в чому залежить від вчасного застосування та правильного вирішення певних математичних задач. Саме тому для її здійснення намагаються залучити людей з відповідними належним чином розвиненими здібностями. Відомий ряд випадків коли високоосвічені в цивільному житті математики під час військової служби в період Другої світової війни обіймали командирські посади у лавах артилерійської розвідки. Яскравим прикладом цього виступають факти з біографії одного з основоположників кібернетики Олексія Андрійовича Ляпунов [1, с. 20], відомого письменника-дисидента Олександра Ісайовича Солженіцина [2] та шкільного педагога Соломона Давидовича Бляхерова [3, с. 22; 4]. Також до цієї когорти можемо віднести видатного українського вченого Юрія Олексійовича Митропольського (1917–2008), 105-річчя від дня народження якого світ відзначив цього року 3 січня. Велике значення його в світі науки підкреслюється тим, що здобутки були високо оцінені званням Героя України. Зазвичай в біографічних зведеннях відносно таких постатей концентрується увага саме на їх науковій діяльності, а ряду важливих подій, що мали місце бути в особистому житті відводиться другорядна роль. Серед таких віх часто виступає участь у Другій світовій війні. У випадку з Ю.О. Митропольським склалася саме така ситуація, тож постає актуальність, спираючись на описовий, просопографічний та ідеографічний методи, якомога детальніше розібрати цей період життя науковця та визначити його внесок щодо забезпечення успішного ведення бойових дій.

Отже нам відомо, що Ю.О. Митропольський народився 3 січня 1917 р. Ця дата вказується в ряді сучасних авторитетних джерел [5, с. 5; 6, с. 544; 7, с. 424]. Але так само іноді можемо зустріти паралельно вказану дату народження за старим стилем – 21 грудня 1916 р. [8, с. 654]. Це відбулося у родовому маєтку його матері, що знаходився на території Кобеляцького району, але хрещення новонародженого проходило у сусідньому селі Шишаки, тому саме його часто помилково

вказують як місце народження [5, с. 5]. Мати Віра Василівна походила з дворянського роду Чарнишів – нащадків Івана Федоровича Чарниша (Чорниша, Черниша) – генерального судді в період гетьманування Івана Скоропадського та Павла Полуботка [9]. Тож незважаючи на те, що в анкетних даних вченого зазначалася російська національність, він був нащадком відомого українця. Батько Олексій Савич – син генерала Сави Олексійовича Митропольського, також був дворянином та свого часу навчався на фізико-математичному, а згодом юридичному факультетах Петербурзького університету [5, с. 5–6]. Ця ситуація демонструє, що існували реальні передумови передачі інтелектуальних здібностей високого рівня на генетичному рівні. Також треба зважити на те, що освічені батьки як правило від глибокого дитинства намагаються розвивати ці здібності.

Від 1918 р. родина мешкала в Києві, де проходив службу батько. Він в роки Першої світової війни дослужився до звання полковника Російської імператорської армії, а згодом до 1926 р. був воєнспецом Червоної армії. Скоріше за все це також поклато певний відбиток на світосприйняття юного Юрка – під час навчання в університеті він пройшов підготовку на снайперських курсах, а ще в шкільні роки здав нормативи на знак «Ворошиловський стрілець» 2-го ступеня [7, с. 424]. Варто зазначити, що цей ступінь був вищим і присвоювався значно рідше ніж попередній, що вказує на неабиякі успіхи в стрілецькій справі. Також для отримання цього звання потрібно було бути ударником на виробництві [10, с. 468]. Тож постає питання яким чином школяр міг отримати дорослу ступінь, а не знак «Юний Ворошиловський стрілець». Річ у тому, що, найвірогідніше, через певні економічні труднощі, шкільне навчання Ю.О. Митропольського переривалося періодом праці на Київському консервному заводі з 1932 по 1936 рр. Тому повну середню освіту він отримав лише у 1938 р., після чого одразу вступив на фізико-математичний факультет Київського державного університету ім. Тараса Шевченка.

На момент початку німецько радянської війни він був вже досить зрілим студентом і паралельно з навчанням займався педагогічною діяльністю в школі. Початок трагедії співпав з днем одруження Юрія на однокурсниці Олександрі Іванівні Лихачовій. Тоді ж наречений вирішив негайно добровільно піти на фронт в якості снайпера, але така його ініціатива була спочатку відхилена і у військо він потрапив лише 7 липня 1941р. за призовом [7, с. 424]. Рівно за дев'ять місяців, 7 квітня 1942 р., у молодого подружжя народився первісток Олексій, який згодом став доктором геолого-мінералогічних наук [6, с. 543], вже після війни – у 1948 р. з'явилася на світ донька Надія. Спочатку новобранця направили у 39-й автобронетанковий запасний полк, що дислокувався

у Чугєві. Та невдовзі, у жовтні, на основі наказу наркома оборони, він був відправлений у відпустку для завершення навчання з умовою подальшого направлення у військово училище чи академію [7, с. 424]. Так опинився у евакуації, де був зарахований одразу на п'ятий курс Казахського університету ім. С.М. Кірова. Після отримання диплому в березні 1942 р. став курсантом Рязанського артилерійського училища, яке знаходилося у евакуації в станиці Талгар Алмаатинської області [5, с. 8].

Зважаючи на те, що на фронті Ю.О. Митропольський досяг значних успіхів здійснюючи оптичну розвідку [11], є підстави вважати, що його навчання проходило у третьому дивізіоні училища, де готувалися майбутні фахівці в галузі артилерійської інструментальної розвідки [12]. З квітня 1943 р. він служив у 800-му окремому розвідувальному дивізіоні, що входив у склад 137-ї армійської гарматної артилерійської бригади. Спочатку очолював пункт обробки інформації добутої взводом оптичної розвідки (ВЗОР), а від травня 1944 р. був призначений ад'ютантом комбрига [5, с. 55]. Його бойова діяльність була відзначена двома орденами Червоної Зірки. Першим був нагороджений 30 серпня 1944 р. за сукупність подвигів. Серед яких своєчасне розгортання ВЗОРу під сильним вогнем артилерії та авіації, а також продовження виконання завдання, незважаючи на те, що був засипаний землею внаслідок вибуху; виявлення за 10 днів до наступу 36 цілей для подавлення; проведення розвідки переднього краю під артилерійським і снайперським вогнем та виявлення при цьому понад 80 вогневих точок [11]. З вищезазначеного стає зрозуміло, що для виконання поставлених специфічних завдань окрім високого рівня математичних знань, міг знадобитись набутий у цивільному житті ґрунтовний досвід снайпера, велика сила волі та неабияка сміливість. Нагородження наступним орденом відбулося 8 червня 1945 р.. Він став підсумковим за участь у війні. В нагородному листі робився акцент на заслуги в боях на території країн Балтії, а також згадувалося, що з ризиком для життя добував необхідну інформацію [13].

Після завершення боїв інтелектуальний потенціал Ю.О. Митропольського стало більш доречним використовувати в науці. Одразу після демобілізації в 1946 р. відбулася його бесіда з видатним математиком М.М. Боголюбовим – майбутнім двічі Героєм Соціалістичної Праці, який на той час очолював Інститут будівельної механіки АН УРСР. Внаслідок неї колишній розвідник став співробітником даної установи [5, с. 9]. В 1948 р., здійснюючи дослідження в галузі нелінійних систем, він захистив кандидатську, а вже в 1951 р. докторську дисертації. Протягом декількох десятиліть стояв на чолі Інституту математики НАНУ, в якому працював до самої смерті. Також паралельно викладав у Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка.

Здобутки його творчої діяльності були високо оцінені рядом нагород, серед яких слід виокремити присвоєння звань Героя Соціалістичної Праці у 1986 р. та Героя України у 2007 р. [6, с. 544].

Розглянуті віхи життєвого шляху Ю.О. Митропольського під час німецько-радянської війни дають нам можливість побачити одну з моделей розвитку подій для студента математичного напрямку в той час. Варто зауважити, що їй не можна вважати стандартною, оскільки фахівці такого профілю досить часто використовувались в оборонній промисловості. Зважаючи на виявлені в ході дослідження високоморальні риси характеру вченого, можемо зробити припущення, що його потрапляння на фронт багато в чому залежало від власних переконань та рішень. З'ясування цього, а також досить детальний погляд на безпосередню діяльність як розвідника не лише носять значення для науки, а й в сучасній ситуації мають можливість відіграти відповідну позитивну роль під час реалізації функцій національно-патріотичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексей Андреевич Ляпунов. 100 лет со дня рождения / редакторы-составители : Н. А. Ляпунова, А. М. Федотов, Я. И. Фет. Новосибирск : Академическое изд-во «Гео», 2011. 587 с.
2. Солженицын Александр Исайевич. 1918. URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie17659116/ (дата звернення: 13.01. 2022).
3. Он был учителем, а стать пришлось солдатом: фронтовые письма выпускника МПГУ С. Д. Бляхерова (1940–1944 гг.). Москва : Московский педагогический государственный университет (МПГУ), 2015. 424 с.
4. Бляхеров Соломон Давидович. 1918. URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie19898592/ (дата звернення: 13.01. 2022).
5. Юрий Алексеевич Митропольский. К 90-летию со дня рождения / ред. А. М. Самойленко, составитель А. Н. Боголюбов. Киев : Ин-т математики НАН Украины, 2005. 231 с.
6. Енциклопедія Сучасної України : у 30 т. / гол. редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. Т. 20 : Медична – Мікоян. 687 с.
7. Солдаты XX века. Москва : Международный объединенный биографический центр, 2000. Вып. 2. 694 с.

8. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2009. Т. 6. Ла – Мі. 790 с.
9. Василий Иванович Чарныш (Черныш). 1775. URL: <https://ru.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C:623818> (дата звернення: 13.01. 2022).
10. Малая советская энциклопедия : в 11 т. / глав. ред. Н. Л. Мещеряков. Москва : Советская энциклопедия, 1940. Т 10 : СССР-Ульяновск. 605 с.
11. Митропольский Юрий Алексеевич. 1910. URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie40345293/ (дата звернення: 13.01. 2022).
12. Балан А. А. Годы войны. URL: rkka.ru/memory/359sd/balan.htm (дата звернення: 13.01. 2022).
13. Митропольский Юрий Алексеевич. 1917. URL: https://pamyat-naroda.ru/heroes/podvig-chelovek_nagrazhdenie29840741/ (дата звернення: 13.01. 2022).

Тищенко А. О.

науковий співробітник відділу соціогуманітарних
та технічних, природничих наук

*Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»
м. Київ, Україна*

ВНЕСОК ЮЛІАНА БАЧИНСЬКОГО ДО УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ 1930-Х РР.

Робота над універсальною енциклопедією, завжди потребує кваліфікованих кадрів, не виключенням стала Українська радянська енциклопедія, яка з огляду на ідеологічну складову, вимагала від керівників редакцій та авторів не тільки високий рівень володіння науковим напрямом, але й прокомуністичної спрямованості – безумовної орієнтації на марксизм-ленінізм й лояльності до тогочасної влади. Ситуація погіршувалася обраною локацією редакції у м. Харкові й Українська академія наук знаходилася у м. Києві, відповідно більшість потрібних науковців фізично не могла очолювати редакційні відділи в Харкові, як наприклад директор науково-дослідного інституту географії та картографії у Харкові, дійсний член ВУАН С.Л. Рудницький, який очолив відділ географії. Відомо про його лист до сестри та швагра у м. Прагу 1931 р., цитуємо «Мене зроблено без мого

старання редактором географічного відділу (...). Можете собі уявити, яке це навантаження, коли спогадаєте, як мало в нас тут дійсних географів! (...) [1. с. 78]. Іншою більш суттєвою проблемою став процес ДПУ УСРР «Спілки визволення України», який спрямовувався проти інтелігенції.

Однією із результативних дій редакції, щодо забезпечення кадрами, стало запрошення співробітників та авторів із Західної України, які за свої політичні погляди заборонялися польською владою. Широко відомо намагання залучити відомого історика І. П. Крип'якевича, але безуспішно, натомість Ю. Бачинський свідомо у зв'язку із політичним переслідуванням переїхав жити в УРСР.

Читаючи біографічні статті присвячені Юліану Бачинському на сторінках загальних та галузевих довідково-енциклопедичних видань, а також у наукових статтях пов'язаних із життям та працею вченого, традиційно знаходимо типові твердження й відомості, які можливо уніфікувати до спільного змістового означення: наприкінці 1933 р. разом з донькою Оленою прибув до тодішньої столиці Радянської України м. Харкова, де влаштувався на роботу в «Українську радянську енциклопедію» (УРЕ) і уклав угоду з видавництвом «Український робітник» про підготовку книги «16 років Радянської України» [4; 5; 6]. Одразу влаштувавшись на роботу в УРЕ, увійшов до складу редколегії. Інформація, яка характеризувала б роботу вченого над УРЕ не подається.

Дослідник української енциклопедистики Степан Борчук у своїй статті [3] безпосередньо досліджує період роботи вченого в УРЕ, опираючись на матеріали фонду «Акціонерне товариство “Українська Радянська Енциклопедія”» [2] доповнюючи біографічні відомості інформацією щодо життя вченого у м. Харкові, але прямо не виділяє його науковий чи трудовий доробок на посаді наукового співробітника УРЕ у той же час дослідник уміщує цитату із справи проти Ю. Бачинського: «По линии Наркомпроса Бачинскому предоставлена работа в УРЭ (Украинская Советская Энциклопедия), где он корректирует материалы энциклопедии, касающиеся украинских событий на Западе, и одновременно ознакамливается с состоянием нашей промышленности, сельхозяйства и т. п.» [3, с. 37–45], яка прямо вказує на характер діяльності вченого, але й не може слугувати достовірним джерелом для її вивчення. На фоні політичної кон'юнктури того часу, дана цитата із справи є очікуваною, особливо, якщо інкримінують шпигунство й каральним органам потрібно «придумати» його прояви та напрям, що є типовим, коли мова йде про емігрантів, західноукраїнську інтелігенцію, римо-католицьких священників та ін. у СРСР.

Єдине про що із наведеної цитати можливо істинно стверджувати – вчений займався й коректурою, будучи на посаді наукового співробітника (в редакції була окрема посада коректора).

Протягом тривалого часу дослідники української видавничої справи та роботи Головної редакції УРЕ всіх періодів (спроб), зауважували про відсутність матеріалів першого тому УРЕ, підготовлені до друку редакційні статті інших томів, архівні документи, картотеки, фотоілюстрації, «Бюлетені УРЕ», рекламно-інформаційні видання, «фактично все, дотичне до діяльності видавничого осередку» [7, с. 98]. Відповідно не маючи вищенаведених матеріалів не було можливим визначити й внесок Ю. Бачинського у вітчизняну енциклопедистику. Натомість у фонді 4284 знаходимо цінні матеріали від фрагментів гранок із коректурою 1-го тому УРЕ до проекту обкладинки, ілюстративний матеріал, кольорові географічні карти, плани робіт, рекламні оголошення, листування з авторами статей, та ін. [9, с. 48, 49]. Матеріали вказують, що більша частина статей на літеру А (до «Альгебра») була готова станом на 1932 р., особливо на правову тематику, яка стосується наукових інтересів Ю. Бачинського, навіть є повний текст ґрунтовної статті «Акти громадянського стану». Договори із Ю. Бачинським щодо написання статей з юридичної тематики немає (не знайдено). Проте станом на 1934 р. Бачинський перебував в готелі й продовольчі картки отримує на себе та дочку. Хронологічна різниця між переїздом і роботою в УРЕ не велика, арешт датовано 9 листопада [8, с. 44] й ліквідація УРЕ відбувається у листопаді 1934 р.

Відповідно твердження про «основоположництво» Ю. Бачинського стосовно вітчизняної енциклопедистику на основі свідчень його зарахування до штату УРЕ, протоколів допиту та ін. повинно бути доповнено або переглянuto.

ЛІТЕРАТУРА

1. Листи Степана Рудницького до Софії та Станіслава Дністрянських (1926–1932) / упор. М. Мушинка. Едмонтон : Канадський інститут українських студій Альбертинського університету, 1991. 91 с.
2. Ф. 4284. Державне видавництво «Українська Радянська Енциклопедія» («УРЕ»), 1930–1934 рр. Оп. 1. Справи постійного зберігання 1930–1934 рр.
3. Борчук С. М. Юліан Бачинський як основоположник української енциклопедистику. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 37–46.
4. Юркова О. В. «Українська радянська енциклопедія» («УРЕ») [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України: Україна*.

Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Ukrainska_radyanska_yentsiklopediya (дата звернення: 10.01.2022).

5. Бегай І. І. Бачинський, Юліан Олександрович [Електронний ресурс]. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/> Бачинський, Юліан Олександрович (дата звернення: 10.01.2022).
6. Мукомела О. Г. Бачинський Юліан Олександрович [Електронний ресурс]. *Енциклопедія Сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=41367 (дата звернення: 10.01.2022).
7. Черниш Н. «Українська радянська енциклопедія» (1930–1934) та її редактор М. Скрипник: маловідомі сторінки історії видавничої справи. *Енциклопедичний вісник України*. 2015. Ч. 6–7. С. 90–98.
8. Помилування не просив... Доля Юліана Бачинського: Документи. Матеріали. Публікації / упоряд. : Ю. Шаповал, О. Якубець ; заг. ред. Ю. Шаповал ; НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса ; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. 264 с.
9. Енциклопедичні видання в сучасному інформаційному просторі : колективна монографія / за ред. д. і. н., проф. Киридон А. М. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 312 с.

Токарська Ю. В.

аспірантка кафедри історії України та археології

Волинський національний університет

імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

РУХ ЗА ДУХОВНЕ ТА ЦЕРКОВНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ В ОСТАННІХ ДЕСЯТИЛІТТЯХ XVI СТОЛІТТЯ

Про те, що Руська Церква переживала «великий освітній і моральний занепад», – в історіографії твердження загальновідоме. Низький церковний рівень спричинився до того, що освічені українські верстви (про її етос блискуче написала Наталія Яковенко) – магнати і шляхта – покидали свою Церкву і наvertsалися на латинство або протестантизм. Відколи не стало Руської держави, ні Велике Князівство Литовське, ні Річ Посполита не гарантували першорядного становища руському православ'ю і самі перебували в «развращенні». Різке посилення визиску, що супроводжувалося національно-релігійною дискримінацією, колонізацією й покатоличенням, принесла Люблінська

унія (1569 р.). Уражене національне почуття витворило властивий стиль поведіння русинів в інокультурному середовищі: неприйняття нових порядків, недовіра до них тощо. Змушені до самозахисту русини, стали шукати нових шляхів, для збереження релігійної, культурної та етнічної самобутності. Рух за духовне, церковне і культурне відродження в Україні в останніх десятиліттях XVI ст., привів руських лідерів до усвідомлення центральної ролі грецької спадщини в релігійній та культурній самобутності руської нації. Водночас Царгородський патріархат почав виявляти інтерес до духовного добробуту православ'я в українсько-білоруських землях, а згодом й особисто підтримувати рух за реформу в Київській митрополії.

Головним учасником подій, що передували Берестейській унії, був князь Костянтин Острозький. Він став речником руської православної спільноти, не в останню міру тому, що серед православної ієрархії не знайшлося особи рівної за впливом і авторитетом. Проте, хай яким високим стилем про князя Острозького писав польський історик Марек Мельник [10], у 1590-х рр., коли справу радикальної реформи Церкви перебрали на себе єпископи, Острозький різко відмежувався від їх починань. У 1580-х рр. князь не брав до уваги руської церковної еліти, зважаючи на її дискредитований авторитет, а в 1590-х рр., як вважав Михайло Грушевський, проявив м'якість, непослідовності та пасивність в досягненні культурних цілей, щоправда пасивізм князя можна також пояснити браком коштів, які потребувала церковна реформа, хай би які великі статки мав Острозький, вони не відповідали потребам реформи цілої інституції.

На початку 1580-х рр. атмосфера почала змінюватися. Період розгубленості в традиційних релігійних спільнотах минув, і прийшла пора відновлення рівноваги. Острозький, порівнюючи освітній стан духовенства з європейським, прийшов висновку, що кандидати на духовенство повинні навчатися у відповідних школах, тому почав закладати школи. В пошуках добрих учителів, Острозький був сказав нунцію Болоньєтті, що готовий покласти життя за унію, на що нунцій порадив йому звернутися до папи за допомогою в доборі вчителів, на що князь охоче погодився [5, с. 185]. Таким чином плани Острозького, а тим більше потреба Київської Церкви розходила з реальними можливостями. Потреба у грошах змушувала Острозького (і братства) використовувати грецьких церковнослужителів, які подорожували до Московщини, щоб випрошувати гроші для підтримки своєї видавничої та освітньої діяльності. Так Острозький підготував ґрунт для наступного поживавлення контактів між патріархатом і руською православною спільнотою, яке розвивалося від середини до кінця 1580-х рр.

Думки про конечність фундаментальних змін у ситуації, що склалася у руському православному світі, збігом обставин, легітимізував патріарх Царгороду Єремія II Транос [8, с. 27]. Патріарх започаткував зміни, які не тільки піддавали сумніву існуючі структури тогочасної руської церковної спільноти, а й заперечували традиційні підвалини східно-християнського церковного устрою.

На початку 1580-х рр. постали дві проблеми, які вивели взаємини між Київською митрополією та Царгородським патріархатом на передній план: календарна реформа та перспектива створення патріархату на східнослов'янських землях. У центрі подій був знову князь Острозький.

24 лютого 1582 р., коли було оголошено григоріанську реформу календаря булою папи Григорія XIII (“*Inter gravissimam*”), король Стефан Баторій прийняв його та своєю грамотою ввів як обов'язковий для всіх підданих Речі Посполитої. Папа скоро пересвідчився, що реформа йде не так швидко як сподівалися. Тому 1583 р. послав своїх послів до Царгороду з багатими дарунками та пропозиціями прийняти новий стиль. Патріарх Єремія ввічливо прийняв послів, але відповідь обіцяв дати пізніше, після докладного ознайомлення зі справою. Так само звертався папа через свого посланця Антоніо Поссевіна до князя Острозького. В липні 1583 р. Болоньєтті зустрівся з Острозьким і переконував його в необхідності реформи. Князь не погодився ні з астрономічними, ні з теологічними міркуванням нунція, лише визнав необхідність повернення святкування Пасхи та інших свят до строків, установлених Нікейським собором [7, с. 161]. Острозький справді спитав Єремію, що робити з новим календарем і отримав послання патріарха із закликом не приймати нового календаря. 20 листопада 1583 р. Собор східного духовенства виніс постанову визнати календар лише новим експериментом і залишити за Старим Календарем канонічну силу.

Спроба завести новий календар силою розтривожила руське населення. Відомий факт, коли у Львові католицький архієпископ Ян Димитрій Соліковський на свято Різдва Христового за старим календарем позамикав усі руські церкви. Гедеон Балабан з галицькими шляхтичами на початку лютого 1584 р. вніс у цій справі протест до міського уряду [1, с. 281–283]. І хоча Стефан Баторій наступними указами заборонив насильне впровадження реформи [1, с. 280, 315–316], це нововведення відразу наштовхнулося на повсюдну опозицію.

Дана ситуація виявила дві важливі тенденції: по-перше, у ставленні до календаря сформувалися чітко протилежні конфесійні позиції; по-друге, поновлені тісні взаємини Царгорода з Київською Церквою консолідували цю опозицію. Реакція Єремії виявила, що патріарх хоч

і знав у загальних рисах про великі зрушення, які потрясли православною Європою, проте не усвідомлював, що і в Київській митрополії заходять епохальні зміни та що для проведення всеохопної реформи в руському церковному житті потрібні радикальні заходи.

Улітку 1588 р. Царгородський патріарх переїжджав через Річ Посполиту, зупиняючись у руських містах та відвідуючи найвищих світських осіб католицького віросповідання, як-то коронного канцлера Яна Замойського. Тоді ж отримав грамоту від польського короля Сигизмунда III, яка визнавала верховенство Єремії над руською ієрархією і кліром. Було узаконено право патріарха наглядати за станом справ у Київській митрополії, проголошувати церковні законодавчі акти й здійснювати судочинство над усім православним духовенством – від найвищого чину до найнижчого, – що споконвіку належало до юрисдикції царгородських архиєреїв. Король заборонив цивільним чи церковним властям яким-небудь чином обмежувати владу Єремії над Київською Церквою [2, с. 20; 9, с. 124–126]. Грамоту Сигизмунда занесли в книги Віленського магістрату, переписували в церквах, розвішували на міських брамах [2, с. 21].

Втручання Єремії у внутрішнє життя Київської Церкви було безпрецедентним за весь час існування Київської митрополії. Найперше на Віленському соборі (1589 р.) Онисифора Дівочку позбавили митрополії. 21 липня видана патріарша грамота про позбавлення сану всіх двоє- і троєженців. На соборі висвятили нового митрополита – Михайла Рогозу (згідно з королівським привілеєм від 27 липня 1589 р.) [6, с. 461]. Патріарх прийняв також постанову про заборону в межах митрополії адміністративної і релігійної діяльності ієрархів, котрі приїздили з інших патріархій без уповноваження Царгородського патріарха. 3–4 серпня 1589 р. на соборі в Супральському монастирі патріарх Єремія засудив архимандрита Тимофія Злобу як винного у вбивстві і позбавив сану [6, с. 461] та ін.

Спосіб усунення Онисифора Дівочки був безпрецедентним в історії Київської Церкви. Якщо в XIV–XV ст. царгородські патріархи, зазвичай, не підтверджували повноважень митрополитів, призначених на київський престол великими князями литовськими, то робилось це не через невідповідність осіб-кандидатів, а з наміром зберегти цільну церковну область під началом єдиного митрополита з резиденцією в Москві. Від моменту розділення Київської митрополії в середині XV ст. Царгород фактично не мав впливу на обрання київських митрополитів, а тим більше зміщення їх з посад. Тому крок Єремії викликав до життя переконання руських ієрархів про доцільність підлеглості Царгородському патріархатові, готуючись до унії з Римом. Не всі патріархи отримали повідомлення про призначення митрополита

Михайла, бо висвячення відбулося в межах всього трьох тижнів перебування його в Речі Посполитій. Єремія, разом з новим королем-католиком та, можливо, з руськими світськими можновладцями, швидко владнав справу Руської Церкви на свій розсуд [4, с. 417].

Іншим, драматичним для долі митрополії моментом, було призначення Єремією своїм екзархом (зверхником над рештою єпископів у тому числі і митрополитом) єпископа Кирила, наказуючи їм «визнати поміж себе його гідність вищою за нашу» [3, с. 252–256]. Очевидно, патріархові йшлося про укріплення структури Церкви і, не в останню чергу, зміцнення власного впливу на церковні справи русинів. І одне й інше виявилися марними. Навряд чи щось краще прислужилося унії, як визнання другорядності ролі митрополита. І насамкінець, саме митрополит Рогоза і екзарх Терлецький стали згодом найактивнішими учасниками унії, очевидно вони, окрім іншого, були безпосередніми свідками розладу в інституційному та ієрархічному житті Київської митрополії, спричиненого конкретною особою, що до того часу впровадила ряд неканонічних рішень, в тому числі і запровадження Московської патріархії.

Зі сказаного слідує, що саме завдяки реформаторській діяльності Єремії єпископи Київської митрополії почали виразніше відчувати потребу проведення реформ, розуміти ціну моральної розбещеності та прислухатися до зрослих потреб мирян, що об'єднувалися в братства. З іншого боку Єремія проявив негідну патріархові зверхність над руськими ієрархами, які, і без того, в інокультурному середовищі, почували свою другорядність. Реформування руського православ'я пішло шляхом зверхника над Київською митрополією в особі Папи римського й набуло інституційного завершення укладанням у 1596 р. Берестейської унії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою Коммиссиею. СПб. : Тип. Эд. Праца, 1848. Т. III : 1544–1587. 8, 316, 7, 13 с.
2. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою Коммиссиею. Санкт-Петербург : Тип. Эд. Праца, 1851. Т. IV : 1588–1632. 7, 529, 26, 20 с.
3. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Коммиссиею для разбора древних актов, Высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском Генерал-Губернаторстве. Издается с 1859 г. Ч. 1. Т. I. Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-западной России. Киев : Тип. университетская, 1859. 554 с.
4. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 10-ти томах, 11 книгах. Київ, Львів : Накладом автора, 1905. Т. 5 : Суспільно-політичний

- і церковний устрій і відносини в українсько-білоруських землях XIV–XVII в. 687 с.
5. Гудзяк Б. Криза і реформа : Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії. Львів : Інститут Історії Церкви, Львівська Богословська Академія, 2000. 426 с.
 6. Макарий (Булгаков), еп. Винницький История русской церкви. СПб. : Типография Р. Голике, Невский, № 106, 1879. Т. IX : История Западно-Русской или Литовской митрополии. 1458–1596 гг. 688 с.
 7. Ульяновський В. І. Історія церкви та релігійної думки в Україні : у 3-х кн. Київ : Либідь, 1994. Кн. 2. Середина XV – кінець XVI століття. 256 с.
 8. Харишин М. Українська церква між двома уніями. *Український історичний журнал*. 1996. № 4. С. 24–34.
 9. Chodyncki K., Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632. Warszawa : Drukarnia Kasy im. Mianowskiego, 1934. 632 s.
 10. Melnyk M. Zagadnienia soteriologiczne widziane w świetle projektu Unii Konstantego Ostrogskiego. *Polska – Ukraina 1000 lat sąsiedstwa / pod. red. St. Stepnia. Przemysł*. 1998. Т. 4. S. 97–142.

Ціватий В. Г.

кандидат історичних наук, доцент,
Заслужений працівник освіти України,
член правління Наукового товариства
історії міжнародних відносин і дипломатії
*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

**ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ
І РАНЬОГО МОДЕРНОГО ЧАСУ В НАУКОВИХ РОЗВІДКАХ
ПРОФЕСОРА В. К. ПІСКОРСЬКОГО (1867–1910):
МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНИЙ І ТЕМПОРАЛЬНИЙ ДИСКУРСИ**

Дослідження за напрямом інституціональної біографістики, присвячено діяльності й здобуткам Володимира Костянтиновича Піскорського, засновника в Україні італійських та іспанських студій і школи європеїстики. В.К. Піскорський – відомий історик, доктор всесвітньої історії, професор, роки життя: (29 липня (10 серпня) 1867, м. Одеса –

03(16) серпня 1910, Казань). Його заслужено вважають засновником української іспаністики, української італістики та європеїстики як науки в цілому [1].

Інституціональна історія, інституціональна біографістика та історична комунікативістика на сьогодні є новими напрямками в науці. Темпоральність історичних постатей в публічній історії набуває особливої актуальності в умовах сьогодення. Науковий світогляд та історіософія всесвітньовідомого науковця – проф. В.К. Піскорського, розкриваються в його науковому доробку з історії Середньовічної та Ранньомодерної Європи, людиноцентричних підходах до трактування історичних процесів і темпоральності історичних фактів.

Проф. В.К. Піскорський – історик-іспанолог, історик-італіст, медієвіст. фундатор української іспаністики, професор (1899), член-кореспондент Барселонської королівської академії наук і мистецтв (1901). 18 квітня 1901 року за заслуги перед іспанською наукою В. Піскорського обрали членом-кореспондентом Барселонської королівської Академії красномого письменства і природничих наук, до яких належала й історія. З цього приводу журнал *«Revista crítica de Historia y literatura»* писав: «Не так давно ми мали можливість познайомитися з молодим викладачем Київського університету Володимиром Піскорським, чия працьовитість і любов до іспанських традицій, до вивчення іспанської історії швидко завоювали симпатії не тільки корифеїв науки, а й кожної освіченої людини... Його праці в галузі іспаністики складаються з чотирьох монографій, що викликають велику зацікавленість. Ми завжди будемо вдячні таким людям, як викладач Піскорський, які спромоглися присвятити всю свою любов і сили питанням внутрішнього життя іспанського народу». Проф. В.К. Піскорський автор ґрунтовних праць з історії середньовічної Іспанії, Португалії, Італії та багатьох інших європейських країн, зокрема – історії європейських інституцій (інституціональна історія).

За своїм походженням В.К. Піскорський належав до великої, сказати б, типово київської родини, в якій зійшлися шляхи польського роду Піскорських, росіян Саханських, українців Андрієнків і Кулішів. Родинна хроніка Піскорських зберегла імена й події з часів Польсько-Литовського князівства, однак дід і батько Володимира Піскорського вже не мали ані дворянських привілеїв, ані статків. Дід Карл служив у Києві на пошті, батько Костянтин – на газовому заводі. Певно, це від них успадкував Володимир, один із чотирьох дітей у сім'ї, демократизм переконань, звичку до праці й вміння терпіти нестатки. Професор В.К. Піскорський писав свої праці здебільшого російською мовою. Він не був «свідомим українцем» у поширеному нині розумінні цих слів, проте належав до найвідданіших синів України [2].

Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету, де навчався в період з 1886–1890. Був учнем професорів В.Б. Антоновича й І.В. Луцицького, під керівництвом якого спеціалізувався в дослідженні всесвітньої історії, зокрема – історії Європи. У 1891–1894 роках – стипендіат, а з 1893 року – приват-доцент Київського університету. Наукове відрядження за кордон (Франція) і тривале перебування в Іспанії надали йому можливість зосередити сферу наукових інтересів на історії Європи, зокрема, Іспанії, Італії й Португалії.

1896–1897 перебував у закордонному відрядженні для дослідницької роботи в архівах і бібліотеках. Установив наукові зв'язки з багатьма представниками історичної науки в Іспанії – Альтаміра-і-Кревеа, Бафарулем, В. Балагером та іншими. У Франції в Школі вищих студій Сорбонни слухав лекції відомих істориків Ш.-В. Лангуа, А. Олара. У 1896 році в Парижі В.К. Піскорський був обраний членом історичного товариства Франції. Попрацювавши в архівах Саламанки, Ескуріала, Вальядоліда, Мурсії, Мадрида під час першої поїздки до Іспанії, Піскорський опублікував магістерське дослідження «Кастільські кортеси в перехідну епоху від середніх віків до нового часу» і у 1897 році отримав ступінь магістра, а через три роки у 1901 році захистив докторську дисертацію «Кріпосне право в Каталонії в середні віки»; 2 серпня 1901 р. йому було присуджено ступінь доктора всесвітньої історії.

В.К. Піскорський, до речі, був першим іноземним ученим, якому дозволили працювати в королівському архіві Іспанії. Його «Історія Іспанії та Португалії» увійшла до колекції «Історія Європи за епохами і країнами» (за ред. М.І. Кареева і І.В. Луцицького). У період з 1899 по 1904 рік основним місцем роботи Володимира Костянтиновича Піскорського став Ніжинський історико-філологічний інститут князя Безбородька (нині – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). Проф. В.К. Піскорський працював на кафедрі професором всесвітньої історії.

З плином часу доля закинула проф. В.К. Піскорського до Казані, де він викладав на кафедрі всесвітньої історії Казанського університету (у період з 1906 по 1910 роки). Як свідчать архівні документи, у період 1900, 1902, 1907, 1908 і 1910 років він здійснив наукові відрядження до Німеччини, Великої Британії, Швейцарії, Італії, Португалії. Працюючи тут з 1906 року, професор створив курс «Основи господарського життя Європи», досліджував питання історії Англії, Франції та Європи в цілому. У той період написані «Нариси з історії Західної Європи», курси лекцій «Історія середніх віків», «Історія парламентських установ», а також популярна «Історія Іспанії і Португалії», яка вважається основоположним дослідженням з історії цих країн у вітчизняній науці [4, с. 143–145]. У його листах і щоденниках

знаходимо живі й яскраві спостереження, пов'язані з перебуванням у Мадриді, Берліні, Лондоні, Лейпцигу, Парижі, Флоренції, Римі, Вероні, Лісабоні, Сарагосі. Труднощів у спілкуванні Піскорський не відчував, адже вільно володів європейськими мовами, у тому числі й польською (батько його – поляк), грецькою та латиною. Колеги називали Володимира Костянтиновича «зразковим працівником на європейський лад, майже панглосом» [3, с. 243–245].

Його наукові заслуги сприяли включенню його до відомих наукових інституцій: член Історичного товариства Нестора-літописця при Київському університеті (із 1890 року), Історичного товариства при Петербурзькому університеті (із 1891 року), історико-філологічного товариства при Історико-філологічному інституті князя Безбородька в Ніжині (із 1899 року), Київського товариства грамотності тощо. Серед відомих наукових досягнень цієї непересічної особистості й науковця варто відзначити (назви наукових праць мовою оригіналу): *Пискорский В.К. Вопрос о значении и происхождении шести «дурных» обычаев Каталонии*; *Пискорский В.К. История Испании и Португалии. От падения Римской империи до начала XX века*; *Пискорский В.К. Кастильские кортесы (сословные собрания) в переходную эпоху от Средних веков к Новому времени (1188-1520)*; *Пискорский В.К. Крепостное право в Каталонии в Средние века*; *Пискорский В.К. Франческо Ферручи и его время. Очерк последней борьбы Флоренции за политическую свободу (1527–1530)*. Також проф. В.К. Піскорський написав ряд статей для «Энциклопедического словаря Брокгауза и Ефрона».

Проф. В.К. Піскорський був патріотом своєї вітчизни. Перебуваючи за кордоном в наукових відрядженнях, він ні на хвилину не полишав думати про неньку Україну. І завжди, досліджуючи і вивчаючи європейську історію й політико-дипломатичний досвід, порівнював його з українським буттям і політичними проблемами на Батьківщині [4, с. 9–13]. На превеликий жаль, Володимир Костянтинович Піскорський трагічно загинув 03 серпня 1910 року, випадково (*за твердженнями його біографістів*) потрапивши під потяг у дачній місцевості поблизу Казані, на залізничній станції Зелений Дол (нині в м. Зеленодольськ, Республіка Татарстан, РФ). Хоча автор даної публікації вважає його смерть не випадковою, а пов'язаною з активною життєвою позицією та політичними переконаннями. Володимиру Костянтиновичу, людині передових демократичних поглядів, імпонували волелюбний дух, гордість, темперамент іспанців. Вірогідно його смерть була штучно спричинена, вдало імітована..., але ми сподіваємось, що історія допоможе привідкрити нам цю таємницю і дослідити трагічну загадку, правда, це – уже наступна й довготривала розвідка.

Відірваний обставинами життя від землі предків, він завжди пам'ятав рідне місто – Київ («Нема нічого прекраснішого за Київ», згадував в одному із своїх листів до рідних) і мріяв повернутися із Казані додому. На жаль, доля розпорядилася інакше. У Києві проф. В.К. Піскорський знайшов тільки своє останнє пристановище. Ховали його на Аскольдовій могилі рідні, друзі та історик Георгій Омелянович Афанасьєв, старий учитель, що пережив улюбленого учня. Могила В. Піскорського на Звіриньцькому цвинтарі охороняється державою. Його науковій і громадській діяльності присвячено один з розділів експозиції в Музеї історії Києва. Світлий образ цієї благородної людини заслуговує на пам'ять і пошану нащадків.

Володимир Костянтинівич загинув у віці 43 років внаслідок нещасного випадку на залізниці. Його рання трагічна смерть вразила громадськість і науковий світ. У газетах і журналах Казані, Петербурга, Москви, Харкова, Києва з'явилися некрологи. Він був похований на Аскольдовій могилі в місті Києві, у 1930-х роках перепохований на Звіриньцькому кладовищі. Архів проф. В.К. Піскорського зберігається в Російській державній бібліотеці в Москві, частина архіву та листи зберігаються в родині його спадкоємців, які й до сьогодні мешкають в Києві й трепетно ставляться до свого всесвітньовідомого та талановитого предка. З ранньої юності і до 1906 року життя і робота В.К. Піскорського були пов'язані з Києвом і Ніжином [5, с. 112–114; 6].

В українській і світовій історіографії, у знак вшанування пам'яті й наукових заслуг проф. В.К. Піскорського, за ним навки закріпилося звання «Посол вітчизняної науки» [7, с. 287–294; 8, с. 268–274]. У 2022 році – 155 років з дня народження великого і знаного у всьому світі українського науковця, медієвіста і раннього новіста, історика, фахівця із всесвітньої історії, професора Володимира Костянтинівича Піскорського (1867–1910). Україна повинна добре знати своїх героїв і ця непересічна особистість, його наукова спадщина, беззаперечно заслуговує на відповідне шанобливе ставлення і вшанування на Батьківщині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піскорський В.К. Флорентійський збірник / упоряд. : Кеда М. К., Новікова О.О., Пічугіна І. С. ; відп. ред.: П. С. Сохань, В. О. Дятлов. Київ ; Москва ; Чернігів : Вид-во «ІВИ РАН», 2013. 372 с.
2. Lake D. Hierachy in International Relations. Ithaca: Cornell University Press, 2009. 366p.
3. Циватый В. Г. Внешняя культурная политика Украины: модель и институциональное развитие в XXI веке. Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (вторая половина XX –

начало XXI в.): материалы международной научно-практической конференции, Витебск, 25–26 апреля 2013 г. / Вит. гос. ун-т ; редкол. : А. П. Косов (отв. ред.) [и др.]. Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2013. С. 243–245.

4. Циватый В. Г. Ментальные и смысловые интерпретации концептов «война» и «мир» в теории дипломатии и практике международных отношений раннего Нового и Нового времени: ретроспективный и институциональный дискурсы // Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии (1918 г. – начало XXI в.): редкол. : А. П. Косов (гл. ред.) [и др.]. Витебск, 2019. С. 9–13.
5. Піскорський Володимир Костянтинович. *Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник*. Вип. 6. Біографічна частина : Н–Я / відп. ред. М. М. Варварцев. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2016. С. 112–114.
6. Піскорський В. К. Вибрані твори та епістолярна спадщина / ред. П. С. Сохань ; упоряд. О. О. Новікова ; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ : Відродження, 1997. 352 с.
7. Циватый В. Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени: теоретико-методологический аспект. *Codrul Cosminului*. 2012. Т. XVIII. No. 2. P. 287–294.
8. Циватый В. Г. Європейська зовнішня політика доби раннього Нового і Нового часу: проблеми інституціоналізації (теоретико-методологічний аспект). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Київ, 2000. Вип. 4. С. 268–274.

Шваб Л. П.

кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
*Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Шваб М. А.

кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології
та публічного управління
*Волинський національний університет
імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ СТАТУСУ ПОЛЬСЬКОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ В УКЛАДІ ПОЛЬСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ: 1942–1943 РОКИ

Питання влади в повоєнній Польщі повинно брати до уваги два комуністичні осередки – Польську робітничу партію (ППР) в країні та Союз Польських Патріотів у Москві, а також два міжнародні осередки – Виконавчий комітет Комінтерну на чолі з Георгієм Дімітровим, а після припинення його діяльності в травні 1943 р. – Відділ міжнародної інформації ЦК ВКП(б) з тими ж функціями, що й Комінтерн, а також вузьке коло керівників Кремля, передусім Сталіна, якого у ЦК ППР називали «хазяїн». Поза ідеологічною і політичною уніфікацією, при формальній і неформальній ієрархічній залежності, не всі рішення ППР мали на меті реалізувати сценарій московських зверхників, але поряд із очевидними розбіжностями в поглядах існували так звані псевдорозбіжності, яким назагал вірили західні політики. Отож у лютому – березні 1943 р. у Москві начебто зіткнулися два погляди в справі облаштування Польщі – Сталіна, котрий прагнув сильної та незалежної Польщі й Молотова, котрий пропагував прилучення Польщі, як 17 республіки до СРСР. Це й була велика гра в стилі Сталіна, котра маскувала його справжні цілі. Її слід було розуміти: в прагненні до повного панування в Польщі й усій Центрально-Східній Європі, Сталін не виключає варіантів входження нових держав у СРСР. У глобальній сталінській політиці поширення комуністичних впливів СРСР за межі Східної Європи – «доктрину

революції» – змінила доктрина «особливостей національних доріг до соціалізму», котру комуністи втілювали через участь у коаліційних урядах. Відкрита комунізація країн-сусідів чи навіть її пропаганда, зупинила б експансію комунізму далі на Захід, а також в США і Азії, тому Сталін так часто повторював, що не має на меті впровадження комуністичного ладу в Польщі [4, с. 21] .

На межі 1942–1943 рр. зафіксована перша спроба комуністів легалізувати статус ППР в політичному укладі польського підпілля. Восени 1942 р. ППР розпочала серію переговорів із Делегатурою уряду в країні – підпільною адміністрацією в окупованій Польщі. Результат переговорів дав про себе знати в лютому 1943 р., уже після вбивства 28 листопада 1942 р. Марцеля Новотки, першого секретаря партії і фактичного командувача Гвардією Людовою.

У справі вбивства Новотки до тепер приховано багато таємниць. Спеціальна комісія під керівництвом Теодора Дурача – секретаря Тимчасового ЦК ППР – визнала винним Болеслава Молойця – одного з командувачів Бригади імені Ярослава Домбровського, що воювала в Іспанії, співкерівника так званої керівної трійки ППР – Новотки, Фіндера, Молойця. У такий локанічний спосіб події кінця 1942 р. описані в «Історії польського робітничого руху» (1977 р.). Відомо, що укладач тексту Чеслав Мадайчик, 22 листопада консультувався у справі вбивства Новотки з Владиславом Гомулкою – єдиним живим свідком тих подій, на той час членом Тимчасового ЦК ППР [12, с. 116–119]. Гомулка не мав певності у будь-якій з відомих йому версій. Абсолютно відкидав причетність до справи лондонського підпілля, Міліції Гранатової й німців [13, с. 104–129]. Найбільш правдоподібним вбивцею вважав Молойця.

Велика частка дискусій присвячувалася з'ясуванню мотивів. Антоній Пшигонський зібрав чи не всі свідчення, що вказували: в Ініціативній групі вималювалося дві концепції політично-організаційної відбудови комуністичного руху в Польщі. Першу концепцію представляли Новотко і Фіндер. Вони вважали, що основою діяльності комуністичного руху в Польщі повинна бути партія, котра, з одного боку висуне програму широкої співпраці з усіма іншими патріотичними силами, з іншого – окреслить класові засади руху та його ідейно-політичне обличчя. Партія зніціює утворення партизанського руху, надасть йому потрібних організаційних форм і буде його основною скеровуючою силою тощо.

Іншу концепцію представляв Болеслав Молоєць: комуністи повинні утворити сильну військову організацію, котра б стала головною формою діяльності комуністичного руху в окупованій країні. Організація повинна виробити патріотичну програму діяльності, приховуючи (або ж окреслити у загальних термінах) класові чи комуністичні акценти. Польські комуністи, організовані в партію, або ж ні, повинні

проводити політичну діяльність в середині такої військової організації, а саме у її політичних відділеннях [8, с. 39–40]

Розбіжності у поглядах між Новоткою і Молойцем загострилися вже в Польщі після кількох невдалих акцій ГЛ. Інші дослідники стверджують, що порозуміння між фігурантами було досягнуто ще до виїзду з СРСР і між ними, в цілому, не було глибоких ідейно-політичних розбіжностей. Зауваги Пшигонського щодо вибухового характеру Молойця й занепокоєння цим фактом інших осіб з Ініціативної групи, схиляють нас до першої версії. Згрубша тут діє логіка: у вбивства завжди є мотив. В антикомуністичній літературі, за подачею Владислава Побуг-Маліновського, поширена версія, що Новотка поплатився за співпрацю з гестапо [6, с. 407].

Те, в який спосіб Гомулка потрапив в лоно керівництва ППР більше укладається в запитання, ніж у відповіді. Різні домисли з цього приводу породжували неприязнь і конфлікти в керівництві ППР [1, с. 12]. Відомо, що в цей момент мав 37 років (від сімнадцяти був членом КПП середнього щаблю, самоук, якщо не зважати на різноманітні студії в школі КПП в Краскові під Москвою). Інформація про Гомулку до керівного осередка ППР у Варшаві надійшла від Августина Міцяла – члена Ініціативної групи, або від Станіслава Зяя, котрий знав Гомулку ще до війни. На той момент Гомулка брав участь у творенні комуністичних комірок на Підкарпатті. Зі свого боку він також шукав контактів. У квітні 1942 р. у Варшаву прибула його дружина Софія Гомулкова, облаштувалася, віднайшла працю й почала діяльність в шеренгах ППР. В липні Фіндер викликав Гомулку до Варшави. Після обговорення з ним ситуації на Підкарпатті, ввірив йому функцію представника ЦК у цьому регіоні. Перше засідання після повернення з Варшави відбулося в селі Клопотниця на Лемківщині в домі Стефана Пейки. Ядвіга Людвінська згадує про засідання Окружного комітету ППР в Горлицях пізньою осінню, на котре Гомулка прибув уже з Варшави, оскільки після арешту Єжи Альбрехта – секретаря Варшавського комітету ППР, саме йому було довірено керівництво партією. Станіслав Янушевський у спогадах описав епізод, як у вересні 1942 р. поїхав до Кросна викликати Гомулку до Варшави. Гомулка розгнівався і ледве не викинув його з помешкання. І тільки після того, як Янушевський покликався на Зенона Клішка, Маріана і Ядвігу Яблонських, у котрих у Варшаві мешкала його дружина Софія, погодився на бесіду [3, к. 27; 12, с. 112].

Гомулка переїхав до Варшави під чужим прізвиськом – Фелікс Дуняк – й активно приступив до організаційної розбудови ППР. Один з варшавських діячів Францішек Вавжиняк «Фая», під час допиту в гестапо, назвав прізвища «трійки», серед них – Гомулку [3, к. 27; 12, с. 112].

Нове керівництво ППР сформувалося в січні 1943 р. Партію очолив Фіндер («Павел»), в склад «трійки» увійшли Францішек Юзв'як «Вітольд» та Гомулка «Веслав»; члени ЦК – Малгожата Форнальська й Александр Ковальський. У 1943 р. склад ЦК розширився, до нього увійшли Ігнаці Лога-Совінський («Ігнась»), Болеслав Берут («Томаш»), приїзд котрого з Мінська в липні 1943 р. зініціювала Форнальська [9, с. 91], а також Хілари Хелховський («Довгий Янек»). Лога-Совінський вказує ще на дві особи – Анастазія Ковальчика («Настек») та Леона Вечорека («Марек»). Обидва загинули в роки окупації.

На порозі 1943 р., в атмосфері напруги, спровокованій нещодавніми арештами, вбивством Новотки і справою Молойця, відбувалося засідання ЦК ППР. Члени керівної «трійки», особливо Фіндер, узгоджували позиції керівництва з діячами локальних комірок. 1 лютого в «Trybuna Wolności» вийшов друком текст ухвали, що називався «На порозі 1943 року». Нещадна критика впала на «старі політичні партії», котрі оголосили «засади пасивності й покірності ворогові», а також безпідставної критики ППР. Натомість в ухвалі наголошувалося на «незмінно позитивному ставленні ППР до уряду генерала Сікорського [...]». Ця позиція «узалежнювалася лише від рішень уряду» [...] [11]. В ухвалях січневого пленуму висловлювалося занепокоєння більшим, ніж будь-коли, «розбиттям єдності політичних партій», що «стала на заваді формуванню широкого народного фронту без зрадників і капітулянтів» – частини підготовчої роботи до «майбутнього загальнонаціонального повстання» [11]. В тексті ухвали ППР надавала ваги тому, що «не брала участі в демагогічній нагинці навколо питань устрою майбутньої Польщі», оскільки вважає «визволення Польщі першочерговим завданням партії» [11]. Але справа політичного облаштування Польщі набирає ваги і «робітничий клас не дозволить, аби реакція скористалася результатом, здобутим кров'ю і потом люду (як це трапилося в 1918 р.), аби занепасти його» [11]. Себе ППР прокламувала «наступницею традицій робітничого і селянського руху, всього, що добре і здорове, без огляду на те, яка партія його творила». Своїми партнерами «пепеєрівці» називали пролетаріат, Спілку польських робітників, СДКПІЛ, «частину найкращих традицій старої ППС», «добрі традиції КПП» й «найкращі традиції селянського руху» [7, с. 106–121]. Поза тим ППР певний час діяла в ізоляції. Зміни відбулися з середини 1942 р.: Новотка повідомляв Дімітрова про сигнальні контакти з соціалістами і «селянами» [5, с. 166–168]; 12 січня 1943 р. у депеші до Дімітрова Новотка – що чисельність партії становить 8 тис. осіб: 1/3 котрих – з довоєнних комуністів, ¼ – з «селян» [2, к. 40]. Гасла боротьби з окупантом, проклямованими ППР,

справді приваблювали велику чисельність людей, особливо з довоєнного комуністичного середовища. Певності ППР додавали зміни на східному фронті. Утвердження Гомулки головним ідеологом партії в 1943 р., розпочав новий політичний етап в утвердженні ППР як реальної політичної сили польської держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brzezicki A. Lekcję z historii PRL w rozmowach. Warszawa : Wydawnictwo W.A.B., 2009. 360 s.
2. Depesza Findera do Dimitrowa z 12 I 1943 / AAN. Sygn. 191/1–13.
3. Depesza Marcylego Nowotki do Dimitrowa z 21 X 1942 / AAN. Sygn. 190/1–13.
4. Kersten K. Narodziny systemu władzy. Lublin : [s.n.], 1989. 393 s.
5. Malinowski M. Marceli Nowotko. Warszawa : Iskry, 1976. 86 s.
6. Pobóg-Malinowski W. Najnowsza historia Polski : 1939–1945. Londyn : [s.n.], 1960. 910 s.
7. Polska Partija Robotnicza : dokumenty programowe 1942–1948 / M. Malinowski. Warszawa : Książka i Wiedza, 1984. 646 s.
8. Przygoński A. Z zagadnień strategii frontu narodowego PPR : 1942–1945. Warszawa, 1976, 399 s.
9. Rechowicz H. Boleslaw Bierut. Katowice : Śląski Instytut Naukowy ; Warszawa : Państwowe Wydaw. Naukowe, 1974. 186 s.
10. Turlejska M. Spór o Polskę : szkice historyczne. Warszawa : Czytelnik, 1972. 396 s.
11. Na progu 1943 r. *Trybuna Wolności*. 1943. Nr. 30.
12. Werblan A. Władysław Gomułka – Sekretarz Generalny PPR. Warszawa : Książka i Wiedza, 1988. 663 c.
13. Żeńczykowski T. Rozmowy z Delegaturą Rządu – PPR w 1943 r. w świetle faktów. Zeszyty historyczne. Paryż, 1974. T. 27. S. 104–129.

Шинкаренко А. В.
студент VI курсу факультету політичних наук
*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

РОЗВИТОК ТАБІРНО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

ГУЛАГ був основною складовою мобілізаційної економіки, яка остаточно утвердилася у роки Другої світової війни з метою вирішення одномоментних, поточних завдань для досягнення військової перемоги, перебудови економіки на військові рейки і відновлення народного господарства на звільнених територіях.

Якщо проаналізувати структуру НКВС, то стане зрозумілим, що в ній значну увагу приділено вирішенню саме економічних питань. Із 40 відділів НКВС 10 керували економічним блоком: Головне управління аеродромного будівництва, промислового будівництва, гірничо-металургійної промисловості, залізничного будівництва, деревообробної промисловості та ін. Якщо слідча частина по особливо важливих справах налічувала по штату 27 чол., по боротьбі з бандитизмом 37 чол., то економічний відділ – 165, а господарське управління – 1493 [11, с. 376–392].

З приходом війни відмова від роботи тепер була не просто порушенням закону, а актом зради. В одному з випадків рішенням Верховного трибуналу військ НКВС за порушення табірної режиму, систематичну відмову від робіт 21 в'язня було засуджено до розстрілу, 5-тьом додано по 10 років таборів, розповсюдження панічних настроїв розцінювалося як саботаж оборони держави [12, с. 94].

Державний Комітет Оборони прямо розглядав в'язнів ГУЛАГу як працівників народно-господарського комплексу. В постанові ДКО № 877 «сс» від 9 листопада 1941 р. «Про відновлення заводів, евакуйованих на Волгу, Урал і до Сибіру» говорилося: «Зобов'язати НКВС надати робочу силу для здійснення будівельних робіт» [7, с. 56–60].

На початок війни кількість засуджених у таборах та колоніях становила 2,3 млн чол. На 1 червня 1944 р. їх кількість знизилася до 1,2 млн чол. В перші дні війни різко знизилася надходження в ГУЛАГ українців, білорусів, латвійців, естонців, поляків. За три роки війни із таборів та колоній ГУЛАГу вибуло 2,9 млн і надійшло 1,8 млн засуджених [5, с. 5].

Згідно наказу від 28 червня 1941 р. «Про припинення робіт по будівництву НКВС СРСР у зв'язку з початком війни» з 1 липня 1941 р. припинялося будівництво 41 підприємства, а інші стали понадлімітними ударними будівництвами на 1941 р., зокрема, Норильський нікелевий завод, Актюбінський металургійний комбінат в Казахстані, Архангельський суднобудівний завод, Куйбишевський і Салікамський гідровузли. Капіталовкладення становили 14% загальносоюзного показника, однак тепер всі вони йшли на побудову військово-промислових підприємств. НКВС освоїли у 1941 р. 4,9 млрд руб. із запланованих 7,4 млрд руб., 1942 р. – 3,1 млрд руб., 1943 р. – 2,2 млрд руб., 1944 р. – 3,1 млрд руб., 1945 р. – 3,6 млрд руб. [9, с. 59–61]. Робочий день в ГУЛАГу встановлювався на рівні 12 годин, всі вихідні відмінено, було введено жорстку економію в харчуванні. У розпал війни, у 1943 р. введено в якості міри покарання каторжні роботи, а НКВС приступив до організації табірних каторжних відділень, яких у 1944 р. налічувалось уже 5 для 6 тис. каторжан [10, с. 304].

ГУЛАГ в роки війни вів будівництво малих енергетичних об'єктів, перш за все ТЕЦ і працював над встановленням додаткових турбін для нових підприємств. Так, в 1942 р. Актюбінський завод феросплавів, Норильський нікелевий комбінат, авіазаводи у Куйбишево отримали нові енергетичні потужності для ТЕЦ від 24 до 50 тис. кВт. В 1945 р. НКВС ввів в дію ще 13 турбін загальною потужністю 118,6 тис. кВт. З перших днів війни ГУЛАГ організував на своїх підприємствах виконання замовлень для потреб фронту, перебудувавши виробництво на випуск боєприпасів, обмундирування та іншої військової продукції. 18 лютого 1942 р. в ГУЛАГу був створений спеціальний відділ військової продукції, на який наказом наркома Л. Берії покладалося організаційне і оперативнотехнічне керівництво усіма підприємствами НКВС, що виробляють боєприпаси і спецупорку.

До кінця війни ГУЛАГ займав II місце в СРСР по виробництву фугасних мін. За роки війни ГУЛАГ забезпечив роботою 640 підприємств других наркоматів, для обслуговування найбільш важливих було організовано 380 спецколоній кількістю 225 тис. працюючих. Вони виготовляли танки, літаки, боєприпаси. Після окупації компенсувати втрати енергетичних потужностей можна було за рахунок введення нових електростанцій на Сході країни. Силами в'язнів проводилось встановлення енергообладнання, евакуйованого, наприклад, із Харківського тракторного заводу [1, с. 314–328].

ГУЛАГ був одним із головних учасників програми будівництва малих та середніх ГЕС на річках Уралу. В кінці 1940 р. відбулися суттєві зміни планів капітального будівництва НКВС в галузі енергетики. Постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 24 вересня 1940 р.

намічалось негайне будівництво силами ув'язнених Волго-Балтійської і Північно-Двінської системи і припинення будівництва Куйбишевського гідровузла. Напередодні війни НКВС вів проектно-пошукові і підготовчі роботи по будівництву ГЕС на річках Клязьмі, Костромі і Которослі, почав будівництво 5 ГЕС на річках Мсті і в районі Біломоро-Балтійського водного шляху, що були зорієнтовані на алюмінієві заводи [2, с. 18].

Починаючи з останнього періоду війни військовополонені також широко використовувались на відновленні електростанцій для забезпечення електроенергією промислових підприємств Донбасу (Зуєвська, Штерівська, Курахівська ГЕС), на Північно-Донецькій, Алексинській, Сталінградській ГЕС і багатьох інших об'єктах Наркомату електростанцій [6, с. 226].

Протягом 1941–1942 рр. було побудовано 251 аеродроми, 1945 – 29. Уже в грудні 1941 р. були здані в експлуатацію аеродроми в Куйбишево, Омську, пороховий, артилерійський завод в Свердловську. Лише за 1945 р. на Уралі введено в дію 13 турбін потужністю 118,6 тис кВт, що забезпечували електроенергією промислові підприємства краю. За період 1942-1945 рр. табори заготовили 76 236,6 тис м. куб. лісових матеріалів, що складало 12,3% загальносоюзного показника [3, с. 96].

В роки війни при зниженні норм харчування зросли норми відробітку. Про значний рівень інтенсифікації праці свідчить той факт, що за 1941 р. в ГУЛАГу відробіток на 1 день становив 9 руб. 50 коп., а в 1944 р. 21 руб., при тому, що середня житлова площа становила на 1 в'язня 1–2 м кв. В 1941–1944 рр. В СРСР було проведено декілька мобілізацій радянських громадян: німців, фіннів, угорців, румунів, італійців у робітничі колонії, що в сумі становило 400 тис. чоловік. З них 220 тис. чол. використовувалися на будівництвах НКВС, 180 тис. на об'єктах інших наркоматів. За перші 3 роки війни на підвідомчих НКВС будівельних об'єктах працювало більше 2 млн. в'язнів ГУЛАГу, в тому числі для будівництва залізничних доріг було передано 448 тис. чол., на промислові підприємства – 310 тис., лісовій промисловості – 320 тис., гірничо-металургійній – 170 тис., аеродромному і шосейному будівництву – 268 тис. На будівництво оборонних рубежів передано 200 тис. чоловік [4, с. 25].

Серед ув'язнених почали активно виявляти фахівців і кваліфікованих робітників з тим, щоб відправити їх на роботу в оборонну промисловість. Усього керівництвом ГУЛАГу було виявлено й направлено будівництвам НКВС 40 тис. фахівців і кваліфікованих робітників з числа ув'язнених: інженерів, техніків, залізничників, шахтарів.

Нарешті, не можна не згадати діяльності господарських підрозділів НКВС на залізничному будівництві в інших районах країни. Перед

ГУЛАГом ставилось завдання збільшити і виробництво сільськогосподарських продуктів. Для збільшення виробничих показників застосовувалися екстенсивні методи, зокрема, збільшення посівних площ. У Воркутинських господарствах вона зросла у 4 рази. Наприклад, за роки Другої світової війни тут відбулося збільшення виробництва м'яса в 4,5 рази, молока – в 1,5 р., картоплі – в 4 р., овочів – у 2,6 р. Всього ГУЛАГ налічував 414 сільськогосподарських підрозділів: 3 сільськогосподарські табори, 96 колоній та 315 підсобних господарств, був також спеціалізований риболовецький табір і 8 риболовецьких колоній [8, с. 254].

Остаточні підсумки економічної діяльності таборів за роки війни було підбито у доповіді керівника ГУЛАГу В. Наседкіна наркому внутрішніх справ Л. Берії «Про роботу ГУЛАГу за роки війни (1941–1944 рр.)». В ній йшлося про те, що за три роки підприємства НКВС виготовили 20 млн 700 тис. комплектів військового одягу, виконавши завдання ДКО на 107%, 70,7 млн штук боєприпасів (мін, ручних гранат), 1,7 млн штук протигазів, 6,7 млн м тканини. Трудовими змаганнями було охоплено 95% ув'язнених. За роки війни продуктивність праці зросла у 2 рази, а відрібок на одного засудженого зріс із 5600 руб. у 1940 р. до 10 500 руб. в 1944 р. Всього фінансових надходжень ГУЛАГом до державного бюджету перераховано 10,7 млрд руб. [6, с. 214].

Таким чином, ГУЛАГ зі своїми виробничими підрозділами був частиною радянської економічної системи, вдало адаптований до умов війни, вирішував народногосподарські завдання і укріплював обороноздатність країни. ГУЛАГ не згорнув свої потужності в умовах військового часу, а навпаки – швидко їх перепрофілював. Використання підневільної праці мотивується тим, що в роки війни при екстенсивних методах економічної діяльності вкрай необхідною була дешева робоча сила, а її наявність складала 2,3 млн чол., в деяких галузях праця в'язнів мала надзвичайну перевагу, ставши невід'ємною частиною мобілізаційної економіки, яка віддаючи всі сили і, не рахуючись із жертвами, працювала заради перемоги. До виробничої діяльності були залучені спецпереселенці, у масовому порядку діти, що знаходились у таборах та колоніях, ГУЛАГ продовжував надавати в'язнів іншим наркоматам.

ЛІТЕРАТУРА

1. ГУЛАГ (Главное управление лагерей). 1917–1960 / под ред. А. Н. Яковлева ; сост. А. И. Кокурин, Н. В. Петров ; науч. ред. В. Н. Шостаковский. Москва : Материк, 2000. 888 с.
2. Заключение на стройках коммунизма. ГУЛАГ и объекты энергетики в СССР: собрание документов и фотографий / отв. ред. О. В. Хлевнюк ; отв. сост. О. В. Лавинская, Ю. Г. Орлова ; сост.

- Д. Н. Нохотович, Н. Д. Писарева, С. В. Сомонова. Москва : РОССПЭН, 2008. 448 с.
3. Захарченко А. В. Экономическая деятельность НКВД СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны: структура, производственные параметры, мобилизационные возможности. *Отечественная история*. 2010. № 6. С. 89–101.
 4. Земсков В. ГУЛАГ (историко-психологический аспект). *Социологические исследования*. 1991. № 6. С. 10–27.
 5. Земсков В. ГУЛАГ (историко-психологический аспект). *Социологические исследования*. 1991. № 7. С. 3–16.
 6. История сталинского ГУЛАГа. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов: собрание документов : в 7 т. Т. 3. Экономика ГУЛАГа / отв. ред. и сост. О. В. Хлевнюк. М. : РОССПЭН, 2004. 624 с.
 7. Кнышевский П. Н. Государственный комитет обороны: методы мобилизации трудовых ресурсов (1941–1945). *Вопросы истории*. 1994. № 2. С. 53–65.
 8. Новейшая история России. 1914–2008 гг. / под. ред. М. В. Ходякова. М. : Высшее образование, 2008. 526 с.
 9. Опалев М. Вклад строителей железнодорожной магистрали «Сталинград-Саратов» в победу на Волге. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. *Вопросы теории и практики*. 2010. № 1. С. 105–109. ГКД: <http://elibrary.ru/contents.asp?issueid=870297>
 10. Солженицын А. Архипелаг ГУЛАГ, 1918–1956: опыт художественного исследования. Москва : Книга, 1990. 589 с.
 11. Чертопруд С. НКВД-НКГБ в годы Великой Отечественной войны: Неизвестные страницы. Москва : Яуза, Эксмо, 2005. 412 с.
 12. Эплбаум Э. ГУЛАГ. Паутина Большого террора. Москва : Московская школа политических исследований, 2006. 608 с.

НАПРЯМ 2. ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Малімон В. І.

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
*Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу
м. Івано-Франківськ, Україна*

САМОТНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ЕКЗИСТЕНЦІАЛ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Виникнувши на початку ХХ ст., у період занепаду традиційних гуманістичних цінностей, як філософська відповідь на пошуки виходу з глобальної духовної і соціальної кризи, що охопила західне суспільство, екзистенціалізм, або «філософія існування» (від пізньолат. *existentia* – існування) сформувався як одна з найбільш особистісно орієнтованих філософських течій, претендуючи на роль єдино істинної «філософії людини ХХ століття» [6].

З точки зору екзистенціалізму, буття як основоположна і невизначена суть світобудови стає предметом глибокого переосмислення. Екзистенціальна філософія шукає інакшість в особистості, показує її відмінності, дистанціювання від інших, суб'єктивність рефлексії, оскільки неможливо уніфікувати індивідуальне буття... Справжнім екзистенціалісти називають «буття-в-світі», пов'язане з безпосереднім переживанням [1, с. 128].

Саме в такому значенні термін «екзистенція» вперше використав Сьорен К'єркегор і воно було визначальним для антропологічних вимірів теорії екзистенціалізму. Згідно з цією теорією, екзистенція – серцевина людського «Я», завдяки якій «Я» постає не просто як окремих емпіричний індивід і не як «мислячий розум» (у класичній раціоналістичній філософії Нового часу), тобто як щось загальне (загальнолюдське), а саме як конкретна неповторна особистість. У контексті екзистенціалізму людське існування тлумачать як щось безпосереднє, як принцип, що долає традиційне (для класичної філософії) розмежування суб'єкта і об'єкта [6; 7, с. 555–556].

Екзистенціал самотності з'являється у якості елементів наукового пошуку ще до появи власне філософії екзистенціалізму. Можна навіть припустити, що одним із перших в Європі мислителів, хто присвятив

проблемі самотності цілий трактат був ще Ф. Петрарка – «De vita solitaria» (1346–1356). Адже вже у нього можна відшукати погляд на самотність як на обов'язкову умову існування будь-якої творчої особистості.

Самотність і відчуження завжди знаходили своє відображення у буденних побудовах, у соціально-гуманітарних чи спеціальних клінічних дослідженнях, знаходили свій особливий прояв у мистецтві та літературі. Така постійна і не згасаюча увага до самотності та відчуження характеризує ці явища як невід'ємну складову світовідчуття людини і, одночасно, позначає як специфіку людського існування [4, с. 3–4].

Для екзистенційної картини світу принципово, що людина вважається самотньою від самого свого початку, від народження. Тобто, вона не перетворюється на самотню, вона такою є. Тому і розглядати її потрібно не тільки як соціальний феномен (хоча цей сегмент також важливий), а найголовніше як почуття, емоцію, яка є реакцією на те, що потреба людини у контакті з іншим/іншими залишається незадоволеною [4, с. 19].

Сама по собі екзистенційна методологія не передбачає обов'язкового вивчення ані причин, які призводять до виникнення стану самотності чи відчуженості, ані дослідження факторів, які б сприяли своєю наявністю розвитку чи посиленню відчуттів, що супроводжують їх. Філософію цікавлять не особливості переживань почуття самотності у того чи іншого індивіда, не причини цього явища, а загальні глибинні, буденні і духовні підґрунтя, з яких це почуття формується. Але, як вважається, саме мислителі, яких в тій чи іншій мірі асоціюють з екзистенціалізмом, внесли найбільший внесок у дослідження і аналіз самотності [4, с. 22].

Щоб існувала самотність, спочатку має бути єдність самосвідомості. Ця рефлексивна реальність складається з єдності відчуттів, почуттів і думок в одній сфері свідомості. Необхідно усвідомлювати що те, що обумовлено мисленням особистості належить рефлексивній реальності, а не іншій істоті. Тому самість повинна мати певну наступність і в часі, і в тривалості. Таким чином, людина не може не бути самотня, якщо свідомість складається з окремих і різних моментів часу, абсолютно не пов'язаних між собою. Крім цих умов, існують також важливі практичні моменти, які необхідно враховувати. Так, наша турбота, як вважає Мартін Гайдеггер, нерозривно пов'язана з самотністю і виникаючим одночасно з нею бажанням втекти від цього. Це викликає значні емоційні реакції, які, в свою чергу, впливають на всі наші помисли, дії і сприйняття світу [1, с. 66].

Фрідріх Ніцше описує самотність як відокремленість, пустельництво, потребу в окремоті, яку переживають люди подібного складу. Така людина виявляється більш не в силах виносити інших і біжить геть, однак це лише посилює трагізм її становища, оскільки людині лише здається, що вона втікає від натовпу: насправді вона втікає від самої себе. Щоб зрозуміти, наскільки важкі такі переживання самотності, Фрідріх Ніцше описує ці стани докладно на прикладі Геракліта. Геракліт самотній, оскільки йому не потрібні були люди для його пізнання; його душа не лежала ні до чого, що можна було б вивідати у них і що вивідували інші мудреці, що жили до нього. На відміну від інших філософів, які також «міряли себе надлюдською мірою», Геракліт будує своє життя унікально, в першу чергу тому, що його зсередини спонукають до цього пошуки істини і тотальна самотність на цьому шляху. Бо ніхто не може безкарно доторкнутися до таких жаклих абстракцій, як «суще» і «не-суще». Кожен раз від дотику до них замерзає кров в жилах. І тому є гераклітова гра протиріч: «ми існуємо і водночас не існуємо», «буття і небуття одночасно те ж саме і не те ж саме» [3, с. 218; 1, с. 77].

Суспільство, на думку Жана-Поля Сартра, ніяк не полегшує екзистенційну самотність, оскільки постає як чужий і ворожий механізм. У суспільстві, відмовившись від себе самого або боячись прийняття відповідальності, людина, крім того, що відчуває себе самотньою, стає також і знеособленою, поглинутою загальною невизначністю. Вина за власну недосконалість і відповідальність, за все, що відбувається навколо неї, проявляється як зворотна сторона вільної людини. При цьому доля людська парадоксальна: онтологічно завжди самотня, людина змушена обирати, хоча по суті не отримує ніяких зовнішніх підстав для того, щоб зробити свій вибір. Ніколи не проявляючи себе як боягуз чи сміливець раз і назавжди, людина перебуває в спрямованості до розкриття своєї сутності, кожен раз знову і знову вирішуючи, чи вчинить вона хоробро або боягузливо. Тому, вважає Сартр, для кожної людини все влаштовано так, як ніби вона одна і погляди всього людства звернені на неї, як ніби всі люди погоджують свої дії з її вчинками [5, с. 326]. Крихкість буття, його примарне благополуччя постають наскрізною темою філософії Сартра. У кризові моменти, на межі буття, соціальні установки перестають мати значення, розуміється їх безглуздість, змінюється система оцінок того, що відбувається, оскільки людина опиняється наодинці з собою, в абсолютній самоті, і світ для неї стає іншим, проявляється порожнеча і нікчемність соціального на тлі справді значущого. Примарність світу явлена нам у тому, що суб'єкт не може не тільки захистити себе від зовнішніх подій, але навіть від того, що відбувається в ньому самому» [1, с. 84].

Альбер Камю говорить про самотність, підкреслюючи одночасно девальвацію значення соціальних зв'язків, примітивізацію спілкування, замкнутість, ослаблення життєвих потреб, коли виживання стає чи не єдиною, що має сенс дією. При цьому він вважає, що особистість завжди має вибір, хоча і не завжди робить цей вибір легко. Поки людина сподівається, проявляє занепокоєння про належні істини або про те, як жити і творити, поки, нарешті, вона упорядковує життя і визнає, тим самим, що у ньому є сенс, вона перешкоджає життю і створює в житті бар'єри [2, с. 55]. Відчуття самотності, що передвіщає неминучу катастрофу, знаменує протест проти соціуму. Абсурд залучає людину в замкнене коло, в переживання кризи і відсутність можливості виходу з глухого кута, і тоді індивідуалістичний конфлікт особистості і суспільства переходить в протест. Людина опиняється перед дилемою: або приректи себе на самотність, показуючи незгоду з соціумом, або пожертвувати своєю самістю, по суті – самою собою. Говорячи про прикордонні стани, Камю розгортає сюжет своїх творів так, що стає видно, що соціум лише загострює самотність індивіда. Контакти, які зведені до примітивного спілкування, фактично оголюють безглуздість опори на соціум, девальвують його. В якості окремої категорії, пов'язаної з самотністю, Камю виводить замкнутість, відчуження, внаслідок чого, на думку Камю, в загостреній до межі самоті ніхто не може розраховувати на допомогу сусіда і змушений залишатися наодинці з усіма своїми турботами. Уклад життя його персонажів, як це не парадоксально, призводить не до зближення, а до ще більшого роз'єднання, яке переходить в розряд норми, надаючи конфлікту між самотньою особистістю і суспільством індивідуальний характер. Виживання стає єдиним сенсом, стикаючись з підкресленою байдужістю світу і залишаючи особистості лише опору на себе [1, с. 88].

Закономірно, що екзистенціал самотності став продуктивною частиною художніх практик сучасної світової літератури. Письменники пропонують його варіативне осмислення: від самотності відчуження людини від світу до самотності «зависання» у вимірі «без-Іншого». Найяскравішими здобутками вважаються «Сто років самотності» Габріеля Гарсія Маркеса, «Норвезький ліс» Харуки Мураками, «Середня статя» Джеффри Євгенідіса, «Жінка в пісках» і «Людина-коробка» Кобо Абе та інші твори [8].

Таким чином, самотність виступає одним з основних екзистенціалів людського буття, який визначає сутнісні основи розвитку людини у взаємодії з внутрішнім і зовнішнім середовищем. Дослідження самотності в екзистенційному вимірі створює велике поле для наукових досліджень, які набувають особливої актуальності в контексті зміни наукових парадигм. Вивчення праць екзистенційних філософів,

критичне переосмислення їх наукових позицій дозволяє ставити сутнісні антропологічні питання про межі свободи, вибір людини, позитивні і негативні сторони явища самотності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громова О. В. Самотність як феномен у екзистенціальному і психоаналітичному дискурсі ХХ ст. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05. Дніпро, 2021. 275 с.
2. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. Москва : Политиздат, 1990. 415 с.
3. Ницше Ф. Философия в трагическую эпоху Греции. Москва : Relfbook, 1994. 416 с.
4. Салій А.В. Екзистенціали самотності та відчуження в філософії Срібної доби : передвісники та завершувачі (історико-філософська ретроспектива) : монографія. Полтава, 2017. 280 с.
5. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто. Опыт феноменологической онтологии / пер. с фр., предисл., примеч. В. И. Колядко. Москва : АСТ/Астрель, 2009. 928 с.
6. Стеценко В. Екзистенціалізм як «філософія людини» ХХ сторіччя. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27409/05-Stetsenko.pdf?sequence=1>
7. Философский словарь. Москва : Политиздат, 1987. 590 с.
8. Чаплінська О., Юрчук О. Екзистенціал самотності в сучасній польській прозі (за романом Януша Леона Вишневського «Самотність у мережі»). URL: <http://polonistyka.zu.edu.ua/article/view/190573>

Поцюрко М. М.

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін
*Львівський державний університет фізичної культури
м. Львів, Україна*

АНТИЧНІСТЬ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ПРО СВОБОДУ ЛЮДИНИ ТА ДОЛЮ

Важливою проблемою епохи античності було обґрунтування непорушності каузальних зв'язків у Всесвіті та з'ясування місця людини в ньому. Грецький деміург розглядається не як трансцендентний до законів

космосу, а як вище втілення їх вічності і непорушності. Він по справжньому не творить, а лише впорядковує все. Всесвіт, на думку Платона, так само вічний, як і деміург, що його впорядковує. Впорядкування наявного може бути пов'язаним лише з тим, що від віку закладене в природі речей, воно принципово не здатне змінити чи створити щось нове.

Античний космос існує просто тому, що він завжди був і є. Здавалося б, визнавши цю аксіому, не було потреби шукати ще щось поза межами розумного буття (мова не йшла про пошуки надсвітової волі, здатної втручатися в хід речей), закони світобудови мали залишатися непорушними, проте філософський розум прагнув знайти деміурга і щось вище за нього і вище за організоване ним буття. Починаючи з Платона значні зусилля прикладались до того, щоб усунути першоприцип з космосу, зробити його трансцендентним до всього суцього. Але тут виникала проблема: оскільки першопочаток усувався зі світу, розум змушений був приходити до його принципової непізнаваності – бо за грецьким принципом, пізнаванням може бути лише те, що «є», володіє буттям і знаходиться всередині буття. У зв'язку з цим, Платон запропонував виводити філософські істини з теологічних за допомогою аксіом. Тим самим античність задовго до християнства набула свою філософську теологію і разом з нею два погляди на світобудову. Перший – визнає природу як універсальну норму, розум, як найбільшу пізнавальну інстанцію а божество-деміурга всередині космосу. При цьому відношення до світу і завдань людини суто раціональне: людина має бути подібною до божества в його наявній досконалості. Другий погляд – зводиться до визнання першопочатку трансцендентного до всього суцього і прагне до умоглядного знання як найвищого способу пізнання. Оскільки і тут кінечною ціллю людини є максимальна подібність до божества, а божество поза буттям, то прагнення до вищого начала стає прагненням до потойбічного життя як визволення тіла.

В греків, як бачимо, мова йде про потребу в ірраціональному, яка для філософського розуму набувала вигляду надраціонального. Проте “еротика” і містика платонівського світогляду, які досягли кульмінації в неоплатонізмі, свідчать що розум був обмежений в своїх правах, і це обмеження вивільнило місце для віри (нехай філософської).

Суттєвою відмінністю між християнською картиною світу та грецькою космологією є «механізм» або спосіб творення. Християнський світ з'являється в результаті унікального акту творення по волі Бога, який створює «з нічого» не тільки закони природи а й саму субстанцію, матерію. Творець, на відміну від деміурга, у всіх відношеннях стоїть над світом. Світ же існує не в силу його даності і розумності, але в силу сотвореності. Тут немає місця ні для матерії платоніків, ні для стоїчного фатуму, який вище богів і являє собою втілення непорушних космічних законів.

Щодо відношення Бога і людини, то як показано вже в Старому Завіті, з Богом не можливо ввійти в діалог тільки шляхом інтелектуальних зусиль. Розум взагалі не може служити інстанцією, що оцінює відносини між Богом і людиною. Людині Бог являється в своїх повеліннях і одкровеннях. Єдиний спосіб відношення до цих повелінь – покірність, яка не може бути наслідком схвалення вищих призначень, розумної оцінки, співвідношення їх зі своїми силами чи ж з деякими всезагальними і необхідними законами природи (як це пропонує античність).

Покора і страх Божий – початок премудрості, але не навпаки. Тому приклад старозавітного Йова є прикладом справжнього благочестя і разом з тим прикладом того, що акт покірності не є актом інтелектуальним, що він є актом високої довіри, актом віри. І вже цим різко обмежуються права розуму, який не здатний пізнати Бога і його рішення, більше того, він не здатний показати і шляхи спасіння. Спасіння ж передбачає взаємну *любов*.

«Спасіння» за античної класики є явищем, яке важко уявити, а любов людей до божества – нісенітниця. Аристотель спеціально підкреслює, що дивно було б, як би хтось заявив, що любить Зевса, якому ця любов не потрібна. Грецький деміург і сотворений ним космос є такими, яких повністю можна досягнути і спрогнозувати, а закони космосу і бажання його творця – вічні, розумні і стійкі. Тому досягнення вищих людських цілей пов'язане з можливостями самого людського розуму.

Християнство дало поняття первородного гріха, проблема відкуплення якого є пов'язаною з проблемою спасіння. Для критичного філософського розуму складність її закладена в неможливості вирішити наскільки сама людина може сприяти своєму визволенню. З теоретичного боку це та сама трудність, яка виникає кожен раз при спробі поєднати свободу волі з деяким вищим детермінізмом (природним чи божественним). Тут християнське світовідчуття помітно відрізняється від античного.

Звичайно язичник теж визнає неосяжність фатуму (вище втілення каузальних зв'язків), який є вищим за самих богів, хоча інколи і отожднюється з волею Зевса, однак ніде не йде мова, що людина повинна сліпо підкорятися волі богів. Згода з цими повеліннями повинна бути результатом доступного індивіду розумного бачення і його особистої згоди. Якщо в Старому Завіті приклади непокори є дуже рідкими, то в античній трагедії вони основа самої трагедії.

Християнська свідомість заключає в собі теж певну долю трагізму. Власне неосяжність волі Творця складає для розуму велике питання – розум має відмовитись не тільки від багатьох претензій, а й від самого себе в значній мірі, передоручивши все вірі. Саме феномен трагічного,

набуває в християнстві нового звучання: тут стикаються благочестя з гординою, безмірна довіра вільному розуму і власній волі зі справжньою вірою, що не запитує і пов'язана з незбагненою вищою волею. Звичайно християнське провидіння, на відміну від природно-космічного детермінізму, носить особистісний характер за джерелом і напрямком, оскільки мова йде про особисте спасіння і про особисту загибель кожної людини, але з точки зору філософського розуму воно не стає від того силою менш зовнішньою по відношенню до людського вибору. Ось і дилема християнства: або раціональне визнання свободи волі і безумовної відповідальності вільного суб'єкта або покірність вищому провидінню, а свобода лише як милість, як дар благодаті, який неможливо заслужити.

В цьому контексті слід зазначити, що як і антична класика, християнство знало дві свободи: свободу як внутрішню автономію і свободу як стан (свободу «від»). Теоретичне уявлення про ці два види свободи було приблизно таке ж як і в грецькій класиці. Єдина новація – інші принципи християнської аскетички. Остання виходить не з протиставлення Духа і плоті (бо те і інше походить від Творця), а з протиставлення Духа смиренного духу гордому. В християнському розумінні свобода як стан є тому свобода не від плоті а від гріха, свобода в Богові. Але в будь-якому випадку поєднання тієї чи іншої свободи з вищим призначенням це таємниця, привідкрити завісу якої може насмілитися лише віра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пашук А. І. Нариси з історії філософії середніх віків : академічний курс. Київ : Ін Юре, 2007. 712 с.
2. Столяров А. А Свобода воли как проблема европейского морально-го сознания. Москва : «Греко-латинский кабинет» Ю. А. Шичалина, 1999. 208 с.

НАПРЯМ 3. СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Максименко О. О.

магістр психології,

провідний соціолог відділу методології та методів соціології

Інститут соціології Національної академії наук України

м. Київ, Україна

КОРОТКИЙ ЗВІТ ПРО РОБОТУ МІЖНАРОДНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ЧИТАНЬ, ПРИСВЯЧЕНИХ ПАМ'ЯТІ НАТАЛІЇ ПАНІНОЇ ТА ВАЛЕРІЯ ХМЕЛЬКА¹

10 грудня 2021 року в Інституті соціології НАН України відбулися XV Міжнародні соціологічні читання на тему «*Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українське суспільство*». На Читаннях ушанували пам'ять **Наталії Вікторівни Паніної (1949–2006)** та **Валерія Євгеновича Хмелька (1939–2021)**, двох визначних постатей в історії вітчизняної філософської й соціологічної думки, чії наукові здобутки, активна громадянська позиція й відданість справі відомі далеко за межами України.

Співорганізаторами заходу традиційно виступили Соціологічна асоціація України та Соціологічний центр імені Н.В. Паніної.

З привітальним словом до присутніх на заході звернулися: директор Інституту соціології, академік НАН України **Валерій Ворона** та президент САУ, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України **Віль Бакіров**, принагідно відзначивши неоціненний внесок, зроблений Наталією Вікторівною та Валерієм Євгеновичем у становлення й розвиток соціологічної науки в незалежній Україні.

Підкреслювалося, що як Валерій Євгенович, так і Наталія Вікторівна присвятили своє життя та наукові пошуки ґрунтовному й усебічному дослідженню українського суспільства. Однак робили вони це дещо по-різному. Наталія Вікторівна приділяла велику увагу конструюванню показників, які дають змогу «зафіксувати» стан суспільства в конкретний момент, щоби потім на цій основі здійснювати регулярні спостереження

¹ У повному обсязі цей матеріал (під назвою «Українське суспільство: відгомін глобальних криз і спалахи локальних») буде опубліковано в часописі «Український соціум» (№ 4 за 2021 рік). Також на цю тему готується стаття для часопису «Соціологія: теорія, методи, маркетинг» (№ 1 за 2022 рік).

й порівняння. Це, зокрема, інтегральний індекс соціального самопочуття населення, індекс аномійної деморалізованості та інтегральний індекс національної дистанції для характеристики міжетнічної/міжнаціональної толерантності. Стосовно Валерія Євгеновича варто зауважити, що він більше зосереджувався на макросоціальних змінах і прогнозуванні соціальних процесів. До найвизначніших надбань В. Хмелька належать: теорія динаміки зміни домінант макроструктури суспільного самовідтворення, перші лонгітюдні дослідження соціальних структур і особистості в умовах радикальних трансформацій, концепція лінгво- та біетнічної гетерогенності етнонаціональної структури України, а також оцінка динаміки макросоціальних змін в українському суспільстві.

На пленарному засіданні, яке очолював завідувач відділу соціальних структур Інституту соціології **Сергій Макеєв**, було заслухано чотири доповіді:

«Валерій Хмелько – недооцінені ідеї». Автор – професор кафедри соціології факультету соціальних наук та соціальних технологій Національного університету «Києво-Могилянська академія», генеральний директор Київського міжнародного інституту соціології **Володимир Паніотто**;

«Про фази світоглядно-наукового шляху В. Є. Хмелька 1960-х – кінця 1980-х років: утопічний комунізм – реформований марксизм – антипартійний ревізіонізм (нотатки пам'яті)». Автор – старший науковий співробітник Київського міжнародного інституту соціології **Роман Ленчовський**;

«Глобальне відлуння локальної кризи: ідейний конфлікт в американському університеті». Автор – завідувач кафедри соціології факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **Павло Федорченко-Кутуєв**;

«Україна в сучасних соціальних науках – все ще terra incognita». Автор – переможець конкурсу «Кращий молодий соціолог року – 2018», викладач Київської школи економіки та голова Наглядової ради аналітичного центру CEDOS **Тимофій Брік**.

Після першої частини Міжнародних соціологічних читань було оголошено перерву, під час якої учасники та гості заходу могли ознайомитися з новими виданнями Інституту соціології НАН України.

Другу частину Соціологічних читань, на якій підбивалися підсумки конкурсу «Кращий молодий соціолог року», відкрив заступник голови конкурсної комісії, провідний науковий співробітник відділу методології і методів соціології ІС НАН України **Олександр Стегній**. Розповівши слухачам про місію цього конкурсу та зробивши короткий огляд його історії, О. Стегній зазначив, що премія імені Наталії Паніної –

це перша премія в Україні, заснована не державними структурами, а науковим товариством.

Уперше конкурс на кращого молодого соціолога відбувся в 2007-му, і на цій події була присутня тодішня президентка Європейської соціологічної асоціації, професорка Абердинського університету (Велика Британія) Клер Воллес (Claire Wallace). Перше місце тоді завоював львівський соціолог Олег Демків. За 14 років існування конкурсу в ньому взяло участь понад 100 молодих дослідників майже з усіх куточків України. Найактивніше долучалися соціологи з Києва, Харкова та Львова, були також учасники з Одеси, Миколаєва, Маріуполя, Ужгорода, Луцька, Кам'янця-Подільського, Дніпра (Дніпропетровська), Кривого Рогу та Луганська.

З поважних причин (несприятлива епідеміологічна ситуація та недостатня кількість учасників) минулої зими конкурс не проводився. Тому цьогоріч оцінювалися есеї, надіслані конкурсантами впродовж двох років. У цих творах мали висвітлюватися глобальні й локальні кризові процеси в контексті українського суспільства. За звання «Кращий молодий соціолог року – 2020–2021» змагалося одинадцять науковців, серед яких були студенти, аспіранти, викладачі та прикладні дослідники. У своїх творчих роботах вони порушили широке коло питань – від впливу пандемії коронавірусу на характер міжособистісного спілкування та дизайн соціологічних досліджень (Є. Ковальська, І. Козлова, М. Шпікер) до політичних, економічних і світоглядних криз, які раз у раз уражають українське суспільство (Р. Джуган), спричинюючи, зокрема, зростання масштабів зовнішньої та внутрішньої міграції (А. Хом'як), а також падіння довіри до соціальних інститутів (О. Казьмірова), що своєю чергою поглиблює наявні кризові процеси й суспільні суперечності. Розглядалися, крім того, політичні процеси глобального масштабу, зокрема ерозія ліберального світового порядку та відновлення великодержавного суперництва (О. Вольський), і те, як вони позначаються на становищі України загалом.

Учасникам конкурсу була надана можливість виступити перед аудиторією з викладом основних ідей свого есею та відповісти на запитання аудиторії.

Після виступів конкурсантів відбулася дискусія (у форматі круглого столу), на якій обговорювалися такі питання: зміни в системі цінностей громадян України та інших країн унаслідок пандемії COVID-19, дистанційне навчання в школах та університетах та його вплив на якість освіти, дедалі більше проникнення інформаційних технологій та штучного інтелекту в життя людини й суспільства, необхідність популяризації соціології як науки тощо.

Насамкінець відбулася церемонія нагородження переможців. Співзасновник Соціологічного центру імені Н. В. Паніної Володимир Паніотто та заступник директора Інституту соціології НАН України Євген Головаха вручили першу премію імені Наталії Паніної дослідниці Центру міської історії Центрально-Східної Європи (м. Львів) **Наталі Отрищенко** за оригінальне та вдумливе есе під назвою *«Перезбирання експертності»*. У цій творчій роботі пані Наталя розмірковує над тим, чому експерти (так само, як і експертне знання) вже не мають такого авторитету в суспільстві, який мали раніше, і чи вдасться їм відновити втрачені позиції. Другу премію здобула доцентка кафедри соціології соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, аналітикиня Громадської мережі публічного права та адміністрації UPLAN **Олександра Дейнеко**. Її есе мало назву *«Стати антикризовим “серфінгістом”: бути щасливим та активно діяти!»* У цій праці О. Дейнеко радить потенційним читачам не боятися кризових ситуацій (оскільки вони є невіддільною складовою життя кожної людини), а намагатися використати їх для особистісного й професійного зростання. Третю премію було присуджено аспірантці кафедри соціології факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **Марині Шпікер**. У творі під назвою *«Глобальні та локальні кризи як простір можливостей для української соціології»* пані Марина, серед іншого, ділиться своїм дослідницьким та організаторським досвідом участі в проєктах з опитування вимушених переселенців та учасників бойових дій на сході України.

Лауреатом премії імені Ірини Попової¹ (за роботу, що має найбільшу соціально-практичну значущість) стала асистентка кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Єлена Ковальська**. Її есе мало назву *«Переосмислюючи українське суспільство: нові виклики та що вони для нас несуть»*. Цю премію Є. Ковальській вручила Олена Лісеєнко, голова Південноукраїнського відділення САУ.

Захід завершився дружнім спілкуванням учасників, гостей і організаторів та побажаннями зустрітися наступного року.

Теми творчих робіт решти учасників конкурсу «Кращий молодий соціолог року – 2020–2021»

Марта Борецька (Львівський національний університет імені Івана Франка) *«Матеріалізм vs постматеріалізм: нове протистояння»*

¹ Попова Ірина Марківна (1931–2008) – відома українська дослідниця, фундаторка Одеської школи соціології.

Олександр Вольський (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського») *«Україна в контексті кризи капіталістичної світ-системи»*

Руслана Джуган (Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет») *«Згуртовані кризами»*

Оксана Казьмірова (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського») *«Віртуалізація довіри й загострення питань успішності реальних трансформацій»*

Інга Козлова (Український католицький університет, м. Львів) *«Три виклики для соціології в часи кризи»*

Анна Прохорова (Національний університет «Києво-Могилянська академія») *«Посттравматичний стресовий розлад як діагноз українському суспільству»*

Андрій Хом'як (Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського») *«Глобальні та локальні кризи: переосмислюючи українську трудову міграцію»*

НАПРЯМ 4. ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Ісаєва Н. Ю.

аспірантка кафедри політології
*Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ

Авторитет громадянського суспільства в системі суспільних відносин прямо пропорційний залученості у діяльність його інститутів абсолютної більшості громадян, їх активності, організованості та згуртованості у здійсненні конкретних цілей та цінностей.

В античному суспільстві вперше складається ядро поняття «громадянин» як вільної особистості, а громадянськість розглядається як необхідна умова життєздатності держави. Філософи Стародавньої Греції та Стародавнього Риму виділили такі риси громадянина: патріотизм, чеснота, мужність, доброзичливість, щедрість, великодушність, милосердя, доблесть, свобода вибору, політична, економічна та правова справедливість.

Аристотель визначив громадянина як члена політичного суспільства, якому притаманні патріотизм і конституціоналізм, любов до країни, повага до закону та прагнення до досконалості в рамках закону. Громадянин, за Аристотелем, докладает всіх зусиль, щоб виконувати своє призначення у суспільстві [1, с. 136].

Деякі філософи вважали, що набір особистісних якостей, властивих громадянинові, властивий людині від народження, але більшість мислителів дотримувалося думки, що формування громадянських якостей відбувається у процесі виховання та самовиховання, також виявили взаємозв'язок між соціальним середовищем, моральним вихованням та формуванням громадянина. Традиційно такі якості особистості, як патріотизм, велич духу, пристойність, обов'язок захищати Батьківщину, виховувалися у родині. Саме там закладалися основи виховання громадянськості в архетипічних формах людської турботи про ближнього, старих, дітей, сиріт; про повагу до рідної Батьківщини.

У Середні Віки поняття «громадянство», що склалося в Стародавньому Римі, витісняється концептом «підданство», що відображав

відносини залежності васала від сюзерена. І лише з епохи Просвітництва воно знову стає актуальним і доповнюється новими характеристиками, серед яких індивідуалізм, приватний інтерес, досягнення особистого успіху у справі.

У Новий час громадянському вихованню почала приділятися велика увага, а щодо змісту поняття «громадянин» склалося два основних підходи, ідеологічним підґрунтям яких служила система релігійно-моральних цінностей. Так, якості громадянина, сформовані у межах утилітарно-охоронної концепції, пов'язані з прийняттям панівних офіційних цінностей і норм, вірою у правоту владних структур, смиренням і терпінням. Ідеал ж громадянина, сформований у межах суспільно-патріотичного підходу, бачився, насамперед, у вільній особистості, що має такі якості, як мужність, бадьорість духу, здатність до подолання життєвих труднощів, готовність до захисту Батьківщини, особиста гідність та честь. Особа ця має суспільну природу і віддана суспільному обов'язку, національним та сімейним традиціям. Стрижньовою якістю особи громадянина є патріотизм.

«Про громадянина» (за книгою англійського філософа Томаса Гоббса, виданої 1642 року) активну дискусію вели просвітителі ще XVII–XVIII століття, наповнюючи це поняття іноді абсолютно різним змістом. Позиція – думка, ставлення до чогось; події, поведінка, зумовлені цим ставленням, оцінкою. При формуванні громадянської позиції повинні виражатися громадянські якості особистості, людина має ідентифікувати себе як повноправного суверенного суб'єкта соціальних відносин, встановлюючи своє місце у демократичному суспільстві, власні життєві орієнтири та способи їх досягнення [2, с. 328].

Форми висловлювання громадянської позиції різноманітні. Наприклад, соціологами умовно виділяються такі: творча; бунтарська (протестна); конформістська (споживча); пасивна, у тому числі пасивно-байдужа (пасивно-оцінювальна). Ці форми можуть перетинатися, змінюватись у конкретних ситуаціях. Усвідомлюване індивідом аморальне відчуження від життя соціуму і держави, неприйняття загальноприйнятих громадянських цінностей, ідеалів, форм життя впевнено кваліфікується як антигромадянська позиція.

Активна громадянська позиція – осмислена участь людини у житті соціуму, яка відбиває його усвідомлені реальні дії (вчинки) стосовно оточуючого в особистому та громадському плані, створені задля здійснення громадських цінностей при адекватному співвідношенні особистісних і соціальних інтересів.

Спільним для всіх визначень є вказівка на зв'язок «позиції» із ціннісними установками особи. Тоді дефініція «громадянська позиція» отримує додаткове тлумачення та відображає не лише

відносини «громадянин – держава», а й відносини «громадянин – особистість – суспільство». Це відповідає провідній тенденції світового цивілізаційного процесу на рубежі тисячоліть, яку, наприклад, відомі американські футурологи Д. Несбіт та П. Ебурдін назвали «тріумфом особистості». Якщо розглядати громадянську позицію лише як взаємовідносини та зв'язок «громадянин – держава», то йтиметься про корисність особистості для суспільства в теперішньому чи майбутньому, якщо мати на увазі підростаюче покоління, а це і є відношення до особи як до засобу, який якраз і проявляє самоцінні особистісні засади. За такого підходу суспільству в особі держави достатньо перетворити людину з унікальної та неповторної особистості та самоцінного суб'єкта рівноправних з ним відносин на «ударника п'ятирічки», «фактор прискорення», «виконавця перебудови», «члена корпорації», «платника податків», «об'єкта социалки» «представника електорату» тощо, як із ним можна робити все, що завгодно, людина втрачає свою значущість як носій громадянськості. Він втрачає громадянську позицію, адже він не має ціннісного стрижня в структурі свідомості. І тепер він чекатиме і вимагатиме ззовні, від кого завгодно, тільки не від самого себе, доленосних ідеалів [6, с. 125].

Під ціннісною орієнтацією розуміють, як правило, процес і результат оцінного вибору індивідом або соціальною групою явищ, значущих для задоволення тих чи інших потреб або самих цінностей як норму, зразок або ідеал як критерій оцінки.

Американський соціолог Г. Лассуел зауважив, що цінність нагадує атмосферний тиск, який неможливо побачити, але всі його відчувають. Ця невловимість цінностей, що викликає основні труднощі у їх вивченні та застосуванні, пояснюється складним, багаторівневим характером їхнього буття. Цінності існують і функціонують об'єктивно в практиці реальних соціокультурних відносин і суб'єктивно усвідомлюються та переживаються як ціннісні категорії, норми, цілі та ідеали. Вони, у свою чергу, через свідомість та духовно-емоційний стан людей та соціальних спільностей надають зворотний вплив на все індивідуальне та суспільне життя [5, с. 109].

До компонентів активної громадянської позиції відносять:

- соціальна активність;
- громадянська самосвідомість;
- громадянські якості.

Соціальна активність визначається як усвідомлене, творче ставлення до трудової та суспільно-політичної діяльності, результатом якої стає глибока та повна самореалізація особистості. Під активністю мається на увазі пропорційне поєднання трудової та суспільно-політичної діяльності. Наявність глибоких знань, всебічно розвинених

здібностей і громадянська свідомість припускають активне ставлення індивіда до життя, своєю чергою, свідомо активність, заснована на глибокому знанні закономірностей у суспільному розвитку, має на увазі соціальну активність.

Громадянська самосвідомість людини формується, спираючись на особистісну життєву позицію, в якій повинні бути такі процеси, як усвідомлення, сприйняття індивідом свого знання, свого морального вигляду, інтересів та ідеалів, мотивів свого способу дій; цілісне судження про себе як творця чогось нового, відчуваючої та мислячої людини в міру прийняття себе як повноцінного члена суспільства і виразника суспільно значущої позиції. Здатність осмислити свій внутрішній світ залежить від наявності у особи сформованих соціальних установок.

Громадянські якості, у свою чергу, виробляються під впливом соціального середовища та персональних зусиль особистості у певних створених ситуаціях. Любов до своєї Батьківщини, почуття відповідальності за свої дії та вчинки, самостійність та винахідливість – у процесі становлення та розвитку цих якостей велику роль відіграє формування та вдосконалення особистісних потреб та позитивних мотивів, пов'язаних із цими якостями.

Отже, формування громадянської позиції перебуває під впливом того середовища проживання і умов, у яких особистість перебуває, й у соціальній діяльності реалізується через громадську активність, дієвість і прояв громадянських аспектів. Під активною громадянською позицією мається на увазі обов'язковий інтерес до соціально-значущої роботи, наявність організаторських здібностей, ініціатива та старанність, адекватне розуміння особистої значущості. По тому, яку позицію індивід займає, обговорюючи та оцінюючи поточну ситуацію в державі та настрої в суспільстві, як сам ставиться до критичних зауважень та оцінок на адресу своїх висловлювань, можна робити висновки про соціальну активність людини та її громадянські якості (тобто вузлові компоненти активної громадянської позиції).

До показника рівня громадянської самосвідомості також відноситься наявність здатності до рефлексії та адекватної самооцінки. Виявлення певних ознак активної громадянської позиції є багатокомпонентний процес формування інтегративної якості особистості, який характеризується соціальною активністю та ініціативою, невід'ємним поєднанням цінностей особистого та громадянського характеру, що передбачає прийняття себе громадянином та активним учасником суспільного життя.

Через етапи становлення аспектів особистості, виділені Д.І. Фельдштейном, можна спостерігати за результативністю діяльності, спрямованої на розвиток активної громадянської позиції молодого покоління у суспільстві. Етап I – усвідомлення свого «Я». Етап II – становлення

якостей особистості, що передбачає готовність до вибору. Етап III – готовність проявити своє «Я». Етап IV – використання ресурсів середовища для розвитку [4, с. 481].

Вирішальною умовою для нормального функціонування демократії, як правило, є наділення громадян досить широким колом прав і свобод, він є достатньо поінформований, компетентний, діяльний та здатний поступитися особистими інтересами в ім'я загального добробуту – це є «адекватний громадянин».

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістотель. Нікомахова етика. Пер. з давньогрецької В. Ставнюк. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 312 с.
2. Гоббс Т. О гражданине. Сочинения в 2 т. ; сост., ред. и авт. примеч. В. В. Соколов ; пер. с лат. и англ. Т. 1. Москва, Мысль, 1989. 622 с.
3. Савельев Ю. Б. Участь як прояв соціального включення в процесі модернізації: Україна в європейському контексті (1999–2010 роки). *Укр. соціум*. 2018. № 2. С. 77–98.
4. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: Структурно-содержательные характеристики процесса развития личности. Москва : Флинта, 1999. 670 с.
5. Lasswell HD, Kaplan A. Power and Society: A Framework for Political Inquiry. New Haven, CT: Yale Univ. Press. 1950. 295 pp.
6. Naisbitt J., Aburdene P. Megatrends 2000 – Ten New Directions For The 1990's. New York, William Morrow and Co., 1990. 250 pp.

Ковальчук А. Є.

студентка кафедри політології та міжнародних відносин
Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА ДЕМОКРАТІЮ

Наприкінці 2019 р. світове співтовариство зіштовхнулося із новим глобальним викликом – інтенсивним розповсюдженням т. зв. коронавірусної інфекції COVID-19. Вже на початку 2020 р. численні випадки ураження були зафіксовані у понад 180 країнах світу, і рівень захворюваності лише продовжував щоденно зростати [2].

Ставлячи за мету стримати поширення інфекції уряди країн були змушені запровадити протиепідемічні заходи, які, доволі часто,

комплексно охоплювали принципово важливі сфери життя населення. Одними з найбільш поширених стали обмеження на пересування (як всередині країни, так і за її межами), масові зібрання та роботу організацій, закладів та установ. Такі заходи безпеки фактично створювали нові умови для функціонування суспільства, які, з одного боку, попереджали нові випадки захворювання та прискорили інформаційно-технічний розвиток. Втім, з іншого боку, вони все ж негативно відобразились на свободі людей, обсяг якої корегувався відповідно до епідемічної ситуації, та, як наслідок, на рівні демократії.

Згідно з даними міжнародної правозахисної організації «Freedom House», вже наприкінці 2020 р. рівень демократії суттєво погіршився у 80 країнах світу, причому найбільш вразливими виявилися «нові демократичні» та авторитарні держави [3]. У звіті 2021 р. аналітики «Freedom House» стверджують, що саме пандемія стала причиною найнижчого показника світової демократії за останні 25 років [7]. В такому контексті ключовими причинами демократичного спаду, на думку організації, є зловживання карантинними обмеженнями з метою послаблення опозиції та консолідації влади. Зокрема, угорський уряд Віктора Орбана використав свої надзвичайні кризові повноваження задля того, аби скоротити фінансування муніципалітетів, що очолювалися опозиційними партіями, а президент Шрі-Ланки розпустив парламент, і, відкладаючи проведення позачергових виборів «у зв'язку з епідемічною ситуацією», декілька місяців керував країною без законодавчого органу. Наприкінці року обидві країни послалили виконавчу владу, прийнявши відповідні поправки до конституції [7]. Таким чином, з 2020 р. у світі закріплюється тенденція до авторитаризму.

Виходячи з вищезазначеного, можемо виокремити ще кілька факторів негативного впливу пандемії на демократію: посилення контролю над інформацією, а також несистематичність виборів. Важливо зауважити, що контроль над інформацією стосується не лише тиску урядів на ЗМІ задля приховування певних даних, але й деколи цілеспрямованого поширення неправдивої інформації у вітчизняних та закордонних джерелах задля досягнення певних політичних цілей. Зокрема, Китай розповсюджував неправдиві відомості щодо нових випадків зараження задля того, аби переконати світову спільноту не розглядати країну як «винуватця пандемії» та сформувати образ «лідера у боротьбі з інфекцією». В той час дезінформаційна кампанія РФ ставила за мету підірвати позитивний імідж західних держав, в т. ч. США та ЄС, та показати їх нездатність протидіяти глобальній кризі [6]. Стосовно виборчої несистематичності доцільно зауважити, що за період пандемії вибори були перенесені або скасовані у 80 країнах та територіях по всьому світу. Втім, все ж станом на початок 2022 р. понад

120 державам вдалося адаптувати виборчий процес до нових карантинних умов, хоча їх відповідність демократичним принципам все ж залишається під питанням. Так у 2020 р. у Бурунді були проведені перші (з 1993 р.) конкурентні президентські вибори, втім, через обмеження, спричинені пандемією, міжнародні спостерігачі не були присутні під час виборчого процесу [1].

Як відзначалось раніше, одним із найбільш поширених карантинних заходів, що безпосередньо пов'язані із здатністю суспільства впливати на політичні процеси, стала заборона на проведення масових подій, яка включає і мирні зібрання. Таким чином, уряди країн отримали можливість скористатися обмеженням права громадян висловити незгоду діям керівництва через масові протести задля прийняття контрверсійних рішень та законів. У випадку порушення цього карантинного обмеження державні службовці мали право застосовувати примусові заходи, обґрунтовуючи їх вимогами епідемічної ситуації. Прикладом використання заборони на масові зібрання, спрямованого на «врегулювання» політичної ситуації, можна вважати дії уряду Алжиру у 2020–2021 рр. [4].

Посилення державного контролю під час пандемії також говорить про порушення демократичних принципів. Обмеження на пересування громадян, особливо поза державними кордонами, часто супроводжувалось подальшим зобов'язанням подорожуючих надавати персональну інформацію, в тому числі і дозволяти відслідковувати своє місцезнаходження. Такі практики були поширені у Південній Кореї, Ізраїлі та Гонконзі. Крім того, обов'язковою у багатьох країнах світу була вимушена самоізоляція після прибуття з-за кордону або у разі підтвердження захворювання [5].

Підсумовуючи вищезазначене, відзначимо, що, попри певні позитивні аспекти запровадження карантинних заходів, обмеження, спричинені пандемією COVID-19, все ж доволі негативно впливають на рівень демократії у світі. Обґрунтовуючи необхідність своїх дій прагненням стримати розповсюдження інфекції, уряди країн, особливо авторитарних та «молодих демократій», що розвиваються, все частіше вдаються до узурпації влади з метою переслідування власних політичних цілей. Враховуючи той факт, що світовому співтовариству досі не вдалося остаточно подолати кризу та зупинити поширення COVID-19, глобальній спільноті необхідно консолідувати свої зусилля та виробити спільну політику, яка б відповідала потребам демократичного громадянського суспільства в контексті сучасних реалій.

ЖИТЕПАТЫПА

1. COVID-19 Brief: Impact on Democracy Around the World. The US Global Leadership Coalition. – 20 December 2021. URL: <https://www.usglc.org/coronavirus/democracy/>
2. COVID-19 Dashboard by the Center for System Science and Engineering at Johns Hopkins University. URL: <https://gisanddata.maps.arcgis.com/apps/dashboards/bda7594740fd40299423467b48e9ecf6>
3. Democracy under Lockdown – The Impact of COVID-19 on Global Freedom. Freedom House. 2 October 2020. URL: <https://freedomhouse.org/article/new-report-democracy-under-lockdown-impact-covid-19-global-freedom>
4. Emery L. Algeria`s Multipronged Crackdown on the Hirak. The Tahrir Institute for Middle East Policy. 17 August 2021. URL: <https://timep.org/explainers/algerias-multipronged-crackdown-on-the-hirak/>
5. How Will the Coronavirus Reshape Democracy and Governance Globally? / Frances Z. Brown, Saskia Brechenmacher, Thomas Carothers. Carnegie Endowment for International Peace. 2020. URL: <https://carnegieendowment.org/2020/04/06/how-willcoronavirus-reshapedemocracy-andgovernanceglobally-pub81470?fbclid=IwAR3HaxPR2PrIDyRny3aopz9dWknIrOT1h9SRaJPifVrdxjKNjPlz9LfdO8>
6. Standish R. Study Shows How Russian, Chinese Disinformation About COVID-19 Evolved During the Pandemic. Radio Free Europe. 2 December 2021. URL: <https://www.rferl.org/a/russia-china-covid-disinformation-campaigns/31590996.html>
7. The global decline in democracy has accelerated. *Freedom House*. 3 March 2021. URL: <https://freedomhouse.org/article/new-report-global-decline-democracy-hasaccelerated>

Матета О. А.

кандидат політичних наук, доцент

Кременчуцький льотний коледж

Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків, Україна

Кісельов Н. Р., Фарафонова К. О.

курсанти

Кременчуцький льотний коледж

Харківського національного університету внутрішніх справ

м. Харків, Україна

ТЕЛЕБАЧЕННЯ ТА ІНТЕРНЕТ ЯК ВПЛИВОВІ ЧИННИКИ ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Діяльність засобів масової інформації має важливі суспільно-політичні наслідки, оскільки характер масової інформації, адресований аудиторії, визначає значною мірою її ставлення до дійсності. Тому ЗМІ не лише виконують інформативну функцію, а й пропонують ідеї, погляди, вчення і беруть таким чином, участь у політичній соціалізації, шляхом формування громадської думки, вироблення певних установок. Найбільш розповсюдженими засобами масової інформації, з яких сучасна українська молодь отримує переважаючий обсяг політичної інформації є телебачення, а також Інтернет сайти [1].

Метою наших тез є аналіз впливу телебачення та Інтернету на політичну соціалізацію молоді в сучасній Україні.

Демократичне суспільство, якщо воно хоче залишитися саме таким, змушене балансувати між двома крайнощами: з одного боку, без свободи слова немає демократії, з іншого – існує небезпека використання свободи слова для маніпулювання масовою свідомістю.

У політології маніпулювання розглядається як система засобів ідеологічного й соціально-політичного впливу з метою зміни мислення й поведінки людей, що не відповідає їхнім інтересам. Користуючись цим визначенням, можна виділити два основних види маніпуляції: оперативну маніпуляцію свідомістю й поведінкою людей та стратегічну маніпуляцію. Оперативна (або ж ситуаційна) маніпуляція полягає в тому, що маніпулятор змушує об'єкт сприймати ту або іншу політичну інформацію так, як йому вигідно, використовуючи вже наявні в свідомості людей потреби, цінності, звички, стереотипи й спрямовує їхні дії у потрібне для себе русло. Тож широкі маси людей діють так, як це потрібно маніпулятору: голосують чи не голосують,

мітинують, створюють хаос або, навпаки, дотримуються порядку й демонструють велику організованість. Стратегічна маніпуляція полягає в тому, що протягом багатьох років в свідомості людей формуються ті цінності, потреби, ідеї, стереотипи, звички, які самі по собі сприяють підтримці стабільності вигідного маніпуляторіві політичного й економічного ладу й можуть бути використані в оперативній маніпуляції, якщо з'явиться така потреба [2, с. 33].

Розуміючи, що людина сприймає політичні події через такі органи відчуття як зір і слух, телебачення робить ставку саме на них. Технічні можливості ТБ можуть забезпечувати досить сильний психологічний вплив чи навіть пресинг. Одним із прикладів є міфотворення – процес тривалий і складний, але результативний. Щоб ефективно впроваджувати потрібну ідеологію, необхідно актуалізувати міфологічне мислення, зробити свідомість людей більш чутливою до сприйняття міфологем. Це означає, що необхідно знизити критичність мислення, викоренити з нього елементи логіки, підвищити його містичність й емоційність, зробити сприйняття політики більш інфантильним [3, с. 28].

Первинним елементом політичної свідомості є індивідуальна свідомість, тому, щоб вплинути на неї, інформація має носити обов'язково особистісний характер. Тож неодноразово, ми є свідками того, як через ТБ продукуються класичні політичні технології, які спираються на емоційну модель масової комунікації. Це, перш за все, використання страху та віри, замість логічного мислення і переконання. Наприклад навіювання почуття зовнішньої загрози; пошук внутрішніх ворогів; розподіл соціуму на «своїх» та «чужих», цензура, інформаційна ізоляція.

Важливий вплив на психологію індивіда здійснює також музичний супровід до картинки та кольорова гама. Кожний колір налаштовує на відповідну хвилю поведінки, реакції – він фактично створює настрій. За допомогою цього можна загострити або пом'якшити подану інформацію. У залежності від каналу сприйняття, розрізняються різні типи поведінки. Оскільки візуальний канал підлягає постійній фільтрації з боку глядача, він вимагає максимальної уваги транслятора. Так, наприклад, якщо виступаючий дає відповіді з опущеною головою, це розцінюється аудиторією телевізійного каналу як ухилення від відповіді або невпевненість у собі. Прямий погляд в камеру – навпаки, створює враження відкритості й чесності.

Психологічно люди готові краще сприймати зовнішньо привабливий образ, до того ж максимально наближений до їх умов існування – так він стає більш зрозумілим. То ж подібні замовлення нерідко виконуються телебаченням для політиків, спецслужб чи бізнесових кіл, які часто стоять за ними. На відміну від преси та інших друкованих видів ЗМІ, де інформація подається послідовно, телебачення робить

це фрагментарно, тобто подрібнює інформацію, створюючи, на наш погляд, ілюзорність її оперативності та різноманітності.

Доповнюючи вищесказане, Козьма В.В. звертає увагу на те, що відсутність конкурентної боротьби між механізмами політичної соціалізації створила сприятливі умови для того, щоб панівні позиції в боротьбі за «політичні умонастрої» українців зайняли різноманітні телеканали. На думку автора, для сучасної політичної науки осмислення феномену маніпулювання має важливе значення, оскільки дає змогу вести мову не просто про технології протидії маніпуляціям, а піднімати питання про державну політику інформаційної безпеки, а це, у свою чергу, дає можливість знову наголосити на важливості поширення базових політичних знань на ранніх етапах соціалізації індивіда [4, с. 78].

Незважаючи на збереження існуючих моделей соціалізації і відтворення її традиційних структур у сучасних суспільствах проходять значні зрушення між поколіннями в системі цінностей. К. Мангейм сформулював концепцію, згідно з якою молодь в умовах швидких соціальних і політичних змін шукає відповіді адекватні новій політичній ситуації [5, с. 41].

Приєднання України до світового інформаційного простору підвищує роль Інтернету як важливої інституції у політичній соціалізації молоді. Широке та безперешкодне застосування Інтернет технологій – є одним з основних проявів інформаційного суспільства. У такому суспільстві зростає рівень свободи та усвідомлення людиною своїх можливостей. А це, у свою чергу, позитивно впливає на якість політичних рішень, вони мають ставати більш вираженими та науково обґрунтованими, здійснюючи позитивний вплив на всі сфери життєдіяльності людини. Це також вносить свої особливості у політичну соціалізацію молоді в Україні, що тепер виходить на новий рівень, отримавши універсальний канал, який не схожий на жодний із вже існуючих. Якщо проаналізувати Інтернет у цілому, то там ми побачимо сайти та блоги відомих політиків, політичні рекламні кампанії, виступи політичних експертів. Користувачі можуть легко знайти інформаційні портали з останніми політичними новинами і статтями українських та іноземних ЗМІ.

Щоб краще усвідомити значення Інтернету у політичній соціалізації молоді, варто розглянути основоположні цінності закладені у самій всесвітній мережі. Ознайомившись з ними, можемо констатувати, що Інтернет середовище засноване на цінностях, базових для будь-якого демократичного суспільства: свободі слова, політичному плюралізмі, вільному доступі до інформації, свободі організацій та зібрань.

Важливо також розуміти яким чином зазначені цінності, а також відповідні орієнтації, політичні та соціальні норми, можуть бути засвоєними молоддю через включення до світового інформаційного

простору. З приходом Інтернету, замість односторонньої передачі норм і цінностей – монологу, отримується діалог. Інтернет комунікація дає можливість не лише отримати швидкий зворотній зв'язок, але й проаналізувати настрої молоді. Велика кількість різноманітної інформації з різних джерел, та неможливість її контролю запобігає ідеологічному диктатові стосовно молоді з боку правлячого політичного режиму. Нав'язати певну ідеологію правлячому режиму стає набагато важче, особливо якщо цінності і орієнтації закладені в ній протилежні до тих яких навчає мережа [6, с. 14].

Плюралізм думок в Інтернеті дає молодій людині змогу постійно отримувати альтернативну думку і порівнювати, наприклад, з офіційною позицією політичної влади. Важливою характеристикою Інтернету є інформаційна відкритість. Вона конструє певні риси світогляду, установки, цінності відносно власних інститутів. Швидке отримання інформації від владних інститутів і можливість її проаналізувати, проектується і на середовище поза межами світової павутини – на реальний світ. Проблема ефективності політичних інститутів у сучасній Україні тісно пов'язана із вільним доступом до інформації. Закритість інформації про діяльність органів влади в частині прийняття та реалізації політичних рішень створює основу для корупції і зловживання владою. Саме довіра до політичних інститутів та повага до діючої влади є важливим чинником політичної соціалізації молоді. Проте з переваг Інтернету в сфері поширення інформації, свободи слова та плюралізму неминуче виникають і виклики та загрози стосовно політичної соціалізації молодого покоління. Всесвітня мережа може розвинути і безвідповідальність за сказані чи написані слова.

Доповнюючи наведену вище думку, Ніколаєнко Н.О. та Годован Ю.В. головним недоліком такого своєрідного «інтернетівського плюралізму» вважають анонімність, а нерідко і повну безвідповідальність. Безумовно, Інтернет відповідає основним вимогам інформаційного суспільства, але, розпочавши жити у цифровому світі, ми не бачимо головного – невміння так само бути політично активним і у реальному житті, висловлювати і аргументувати свою позицію не віртуально, а реально існуючому опоненту, за допомогою вербальної і невербальної комунікації [7, с. 114].

Таким чином, телебачення та Інтернет є найбільш популярними засобами масової інформації української молоді. Саме до них вона звертається у пошуках різноманітної (у тому числі і політичної) інформації. Знаючи про політичну незрілість молоді на телебаченні широко використовують різноманітні маніпулятивні технології. Що стосується Інтернет-середовища, то його прийнято вважати, мабуть, найдемократичнішим та вільним засобом комунікації попри недоліки, що можуть призвести до цілковитої безвідповідальності молоді за свої вчинки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українське покоління Z: цінності та орієнтири. Результати загальнонаціонального опитування. Київ, 2017. 140 с. URL: http://neweurope.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/Ukr_Generation_uk_r_inet-2.pdf (дата звернення: 12.12.2021).
2. Донченко Є. Концепція соціальної психіки суспільства. *Філософська та соціологічна думка*. 1997. № 1–2. С. 31–42.
3. Багдикян Б. Монополія засобів масової інформації. Москва : Прогрес, 1997. 120 с.
4. Козьма В. В. Первинні механізми політичної соціалізації особистості. *Вісник НАДУ при Президентові України. Серія «Політичні науки»*. 2016. № 2. С. 75–79.
5. Почепцов Г. Г. Імідж та вибори. Київ : Вид-во АДЕФ-Україна, 1997. 140 с.
6. Копиленко О.Л. Влада інформації. Київ : Україна, 1991. 140 с.
7. Ніколаєнко Н. О., Годован Ю. В. Інноваційні інститути політичної соціалізації молоді в Україні. *Вісник Донецького національного університету. Серія «Політичні науки»*. 2016. № 1. С. 111–115.

Соколова Г. І.

магістрантка кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ – ОСНОВНИЙ ПАРТНЕР НОВОЇ ЗЕЛАНДІЇ, ДВОСТОРОННІ ЗВ'ЯЗКИ – НАТО – НОВА ЗЕЛАНДІЯ

Нова Зеландія – сильний партнер Сполучених Штатів. Відносини Нової Зеландії зі Сполученими Штатами в період після Другої світової війни були тісно пов'язані з Договором про безпеку між Австралією, Новою Зеландією та Сполученими Штатами (ANZUS) 1951 року, за яким погодилися консультуватися в разі нападу в Тихому океані і «діяти, щоб протистояти загальній небезпеці». Ситуація змінилася в 1980-х роках, коли реалізація Новою Зеландією політики, яка забороняє використання ядерних військових кораблів в своїх портах, ефективно завадила практичній співпраці альянсу в рамках ANZUS.

У 1986 році Сполучені Штати призупинили виконання своїх зобов'язань ANZUS щодо забезпечення безпеки Нової Зеландії [1].

Двосторонні зв'язки різко покращилися за останнє десятиліття. У 2010 році Сполучені Штати і Нова Зеландія підписали Веллінгтонську декларацію, в якій були підтверджені тісні зв'язки між двома країнами і намічено майбутнє практичне співробітництво. Це було посилено у 2012 році підписанням Вашингтонської декларації, яка зміцнила відносини в сфері оборони, надавши основу і стратегічне керівництво для співпраці в області безпеки і діалогу в області оборони.

У липні 2018 року Конгрес США прийняв Закон про обізнаних новаторів і гідних інвесторів (або KIWI), який надав новозеландцям доступ до підприємницьких і інвестиційних віз E1 і E2; в серпні 2018 року Президент підписав закон.

Уряд Нової Зеландії надає великого значення продовженню тісних політичних, економічних, енергетичних і соціальних зв'язків зі Сполученими Штатами. Нова Зеландія бере активну участь у миротворчих операціях і зусиллях по забезпеченню міжнародної безпеки по всьому світу. Сполучені Штати і Нова Зеландія працюють разом в цілій низці наукових областей, особливо в дослідженнях в Антарктиді [2].

Торговельні зв'язки між Сполученими Штатами і Новою Зеландією міцні і розвиваються. У 2018 році двостороння торгівля товарами між США і Новою Зеландією склала 8,2 мільярда доларів, при цьому експорт товарів з США до Нової Зеландії склав 4,1 мільярда доларів, а імпорт – 4,2 мільярда доларів. У 2018 році дефіцит торгового балансу США з Новою Зеландією склав 127 мільйонів доларів. Експорт послуг США в Нову Зеландію в 2018 році склав 2,9 мільярда доларів, а імпорт послуг з Нової Зеландії – 2,7 мільярда доларів [3]. У 2018 році позитивне сальдо торгівлі послугами США і Нової Зеландії склало 181 мільйон доларів. Основні товари, що експортуються з США до Нової Зеландії, включають літаки, машини, транспортні засоби, електричне обладнання, а також оптичні та медичні інструменти. Основні товари, що імпортуються США з Нової Зеландії, включали м'ясо (в основному заморожену яловичину і баранину), напої (в основному вино), молоті продукти, обладнання, і білкові речовини (в основному казеїн). Сполучені Штати і Нова Зеландія підписали двосторонню Рамкову угоду про торгівлю та інвестиції з 1992 року [4].

Згідно з даними уряду Нової Зеландії, Сполучені Штати є третім за величиною джерелом ПІІ Нової Зеландії (після Австралії і Гонконгу). Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій США в Новій Зеландії в 2018 році склав 11,3 мільярда доларів. Прямі інвестиції США в Новій Зеландії зосереджені в виробничому, фінансовому та оптовому секторах торгівлі. Космічний сектор є областю зростання завдяки

спільним інвестиціям в Rocket Lab і LeoLabs, а також завдяки новому партнерству, що пропонує стипендії НАСА Нової Зеландії [5]. Понад 300 американських компаній мають дочірні філії в Новій Зеландії. Багато діють через місцевих агентів, а деякі є членами спільних підприємств. Згідно зі статистикою уряду Нової Зеландії, Сполучені Штати були другим за популярністю напрямком для іноземних інвестицій Нової Зеландії, на них припадало 20% усіх інвестицій в 2018 році. У 2018 році загальний обсяг прямих іноземних інвестицій з Нової Зеландії в Сполучені Штати склав 1,3 мільярда доларів. Прямі іноземні інвестиції Нової Зеландії зосереджені в програмному забезпеченні і IT-послуги, текстилі, пластмасах, комунікаціях, промисловому обладнанні і бізнес-послуги.

НАТО і Нова Зеландія зміцнюють відношення для вирішення спільних проблем безпеки. Нова Зеландія внесла значний внесок в НАТО в Афганістані у боротьбі з піратством. НАТО і Нова Зеландія беруть участь в діалозі і співробітництві з 2001 року. Нова Зеландія – одна з цілої низки країн за межами євроатлантичного регіону, яких часто називають «партнерами по всьому світу»

З 2012 року робота просувається в рамках Індивідуальної програми-партнерства і співробітництва.

Нова Зеландія надавала підтримку зусиллям НАТО з нарощування оборонного потенціалу в Афганістані до весни 2021 року, а також прагне до продовження співпраці в сфері безпеки на морі.

НАТО і Нова Зеландія зацікавлені у співпраці в галузях, що становлять спільний інтерес, включаючи науку і технології, безпеку на морі, кіберзахист, жінок, мир і безпеку і кліматичну безпеку. Співпраця Нової Зеландії з НАТО є взаємовигідним і включає:

Розширення можливостей і сумісність

З 2014 року в рамках Ініціативи партнерської сумісності Нова Зеландія бере участь в платформі взаємодії, яка об'єднує союзників з 24 партнерами. Важливим напрямком співпраці є розвиток потенціалу між НАТО і Новою Зеландією, а також забезпечення стабільності і нарощування потенціалу в інших країнах. Це включає участь в операціях, навчаннях, навчанні, обміні інформацією персоналом та отриманих уроків, а також участь в розробці стандартів і співробітництво в галузі науки і технологій.

Підтримка операцій і місії під проводом НАТО

Нова Зеландія внесла значний вклад в Міжнародні сили сприяння безпеці (МССБ) під керівництвом НАТО в Афганістані, які завершили свою місію в грудні 2014 року. Вона очолила провінційну групу відновлення в провінції Баміан. З 2015 по весну 2021 року Нова Зеландія

внесла свій вклад в Місію рішучої підтримки для навчання, консультування та надання допомоги афганським силам безпеки і установам.

В останні десятиліття Нова Зеландія двічі брала участь у минулій морської операції НАТО по боротьбі з піратством біля берегів Африканського Рогу, Ocean Shield. Він також вніс свій внесок в операцію Active Endeavour.

Кілька новозеландських офіцерів служили в Силах щодо стабілізації (SFOR) під керівництвом НАТО в Боснії та Герцеговині.

В рамках програми НАТО «Наука заради миру і безпеки» щодо співпраці з Новою Зеландією підіймалося питання боротьби з тероризмом і реагування малих держав на серйозні виклики безпеці.

Вперше в грудні 2020 року Нова Зеландія взяла участь у зустрічі міністрів закордонних справ НАТО разом з Австралією, Фінляндією, Японією, Республікою Корея, Швецією і Високим представником / віце-президентом Європейського союзу для обговорення зрушення в світовому балансі сил і підйом Китаю. Це був лише один з останніх і найбільш помітних політичних обмінів між НАТО і Новою Зеландією на різних рівнях за останні роки. Генеральний секретар НАТО відвідав Нову Зеландію в серпні 2019 року. На саміті НАТО в Брюсселі в червні 2021 союзники домовилися розширити діалог і практичне співробітництво між НАТО і існуючими партнерами, включаючи Нову Зеландію як одного з партнерів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Отже, офіційні дипломатичні відносини між Новою Зеландією і США були встановлені в 1942 році після визнання Сполученим Королівством внутрішньої і зовнішньої автономії Нової Зеландії в складі Британської імперії. Відносини Нової Зеландії зі Сполученими Штатами в період після Другої світової війни були тісно пов'язані з Договором про безпеку між Австралією, Новою Зеландією та Сполученими Штатами (ANZUS) 1951 року, за яким погодилися консультуватися в разі нападу в Тихому океані і «діяти, щоб протистояти загальній небезпеці».

ЛІТЕРАТУРА

1. Australian Government, Department of Foreign Affairs and Trade. Available at: <https://www.dfat.gov.au/>
2. Тидуэлл, Алан. «Роль “дипломатического лоббирования” в формировании внешней политики США и его влияние на отношения Австралии и США». Австралийский журнал международных отношений 71.2 (2017): 191 с.
3. World Bank Open Data. Available at: <https://data.worldbank.org/>
4. U.S.-NEW ZEALAND RELATIONS. URL: <https://www.state.gov/u-s-relations-with-new-zealan>.
5. OECD Economic Surveys. New Zealand. Paris, 1982. Jan. 72 p.

Тімашова В. М.

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародних відносин
та гуманітарних студій
*Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна*

ПЕТРО МОГИЛА ЯК АРХІТЕКТОР ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ В XVII–VIII СТ.: ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС

В основних країнах Європи під поріг ренесансного XVII ст. склалася така соціально-політична позиція: 1) цілісне домінування релігії над політикою, правом, наукою, освітою, побутом, етикою, і культурою; 2) повільна трансформація церкви зі статусу підпорядкованого монаршій владі соціального інституту в статус провідного політичного інституту; 3) дедалі більше тяжіння державного інституту монархічного правління країною до статусу нічим не обмеженого абсолютизму. За таких умов перед мислячими людьми XVII століття, яке стало транзитною епохою між Пізнім Середньовіччям і Новим Часом, поставало запитання: хто ж з очільників правлячого політикуму має урядовувати всім реформаціологічним процесом у перехідній країні?

Відповідь на це запитання проілюстрували вже досить розвинені на той час три західноєвропейські країни – Нідерланди, Англія і Франція. Зокрема, нідерландці були переконані в тому, що головним реформатором країни (тобто теоретиком-реформаціологом і кратологом усього процесу) є монарх, – найбагатша, найнезалежніша (окрім, як від Бога) та найрозумніша людина. При цьому не має значення її етнічне походження і, навіть, мовно-релігійний статус. Провідною реформою має бути економічна, а її галузевою серцевиною – фінансово-торгівельна реформа.

Англіїці того часу головним реформаціологом визначили двопалатний парламент – носія колективного розуму. Провідними сферними реформами визначили економічну й політичну з гнучким управлінням відповідних галузевих і структурних реформ – агроземельної, торгово-біржової, регіонально-муніципальної, політико-правлінської тощо.

Французька ж відповідь на поставлене запитання була своєрідною. Головним реформаціологом країни ще на початку XVII ст., як вважали французи, – має бути фактичний правитель, ким би він не був за соціальним статусом та етнічним походженням. При цьому, в той час

країною фактично правили кардинали А. Ришельє (провансалець) і Дж. Мазаріні (італієць), які виконували ролі прем'єр-міністрів. Ураховуючи внутрішню та зовнішньо-політичну ситуацію, вони вважали, що провідною має бути геополітична реформа, а серцевинною – адміністративно-територіальна. В результаті зазначені політико-право-адміністративні реформи у підсумку мають дати симбіоз зведення двох геополітичних сутностей – «країни» і «суспільства» у третю, політико-правову сутність, – «державу» [1, с. 39–40].

Україна у ті ж часи мала дещо окремішний політичний статус – напівавтономний у складі Речі Посполитої та напівколоніальний відносно Османської імперії, що дає змогу говорити про поділену нерівними частинами політичну сферу тогочасного суспільства. Особливо потерпав інституційний складник політичної сфери: державно-політичний суверенітет «поділяли» Польща; дві частини еліти середнього класу (шляхта) орієнтувалася на Річ Посполиту, решта оберталася в еміграції; католицька церква зі своєю паствою «дивилася надвоє», – на Польщу й Папський Рим. І лише дві третини греко-православної церкви з дезорганізованою паствою на чолі з чужоземним митрополитом Петром Могилою належали Вітчизні.

Ось цю, нічим майже не обміряну «суверенну Україну» очолював київський митрополит Петро Могила – екзильний правитель Молдови, багатопрофільний вчений західноєвропейського типу, професор кількох європейських університетів. Він був не просто сучасником, а в багатьох філософсько-політичних поглядах Ренесансної епохи був навіть попередником Т. Гоббса, Б. Спінози та Р. Декарта (останньому П. Могила доводився й учителем, – професором-наставником в єзуїтському колеґіумі у французькому місті Ля Флеш в 1610-х рр.). Професор І. Варзар доводить, що три сучасники – А. Ришельє, П. Могила і Дж. Мазаріні, з формального боку, не будучи легітимованими правом на офіційну світську політико-кратологічну діяльність, створювали для політичних команд у своїх країнах неповторні й до сьогодні моделі та сценарії гіпотетичних змін, модернізацій, трансформацій, завдяки чому ті країни (Франція та автономна Україна у складі Речі Посполитої) прогресували «в міру можливого» [2, с. 9, 45–49, 175–177].

Постає запитання: Яким чином ця страгеміка перекочувала із Франції до України і, певно езопівською мовою, встигла «зафіксуватися» в могилянському «Днієвнику» (1644 р.)? Хто міг би бути «зв'язківцем» між ними?

На думку В. Павлова, тим «стратегічним містком» і зв'язківцем між А. Ришельє і П. Могилою міг бути учень і соратник останнього, професор, а невдовзі й ректор Києво-Могилянської колеґії / Академії І. Гізель. Він на кошти П. Могили вчився в Англії, Голландії, Франції,

а з кінця 1640-х рр. віддано зміцнював могилянське коло латинослов'янської професури в Києві, – й настільки успішно, що в подальшому був названий «малоросійським Аристотелем». У двох його основних трактатах «Про душу» та «Світ з Богом людини» виразно відчувається вплив стратагеміки А. Ришельє та загальних декартових медитацій [3, с. 33–38].

Петро Могила замислював, а затим і реалізував у 1630–1640-х рр. в підавтономній Україні історико-соціальні передумови и побудову в ній основ «християнсько-громадського консолідансу» (в іншій редакції, що дійшла до Константинополя й Риму, – це «Проект Modus concordiæ») – певної надбудови над консолідованим у майбутньому народом руським (тобто українським). За умов тамтешньої України (1) церква стає ледь не основним політичним інститутом; (2) вищий церковний клір – аналог світськи-політичного уряду; (3) митрополит – очільник правлячого політикуму. Постає запитання: чи це не було проектом (моделлю) політичної сфери українського суспільства того часу? «Теоретичні сліди» та «ескіз-намітки» цього політичного проекту містяться у трактатах П. Могили «Тріодіон» (1640 р.), «Літос» (1644 р.), «Духовний заповіт» (1646 р.) та ін. Аналогічні думки ми зустрічаємо й у працях О. Білодіда (1934–2012 рр.). Він першим у світовому могилянознавстві встановив *справжню дату народження П. Могили, – не хрестоматійний 1596-й, а 1574-й рік*. Він же підтвердив вище сформульовані нами положення, зазначаючи: український митрополит «розумів церкву як один із засобів політичної й ідеологічної боротьби. Як представник легального табору своєю діяльністю він давав простір для розвитку національно-визвольного руху в Україні, ... використовував усі свої легальні можливості для поліпшення долі українського народу» [4, с. 15–16].

На означених підставах до десятка вчених – членів «Київського Атенеуму» – на чолі з митрополитом вже під середину 1640-х рр. підготували «первинної проби ґрунт» для створення у ближній перспективі певно суверенного суспільства з досить «відточеною» та розташованою у центрі соціуму політичною сферою. А, що, власне, було готовим до нового життя у політичній сфері пізньосередньовічної України станом на середину XVII століття? Важливо виявити саме «начало начал». Ось воно, біблійне: спочатку було слово... Найпомітніші позитиви в ідейно-політичному та соціокультурному житті України першої половини XVII ст. – напередодні Нового часу, – відбулися у факті випуску у світ П. Бериндою (1570–1632 рр.) першого у світі словника української літературної мови – «Лексикону славеноруського» (1627 р.). Саме того часу архімандрит П. Могила заснував у Лаврі бібліотеку (з літературно-наукових джерел на двадцяти мовах)

та друкарню, а на Київському Подолі відкрив і очолив латино-славонський колегіум (першозародок майбутньої Академії, яка в якості світського західно-європейського університету проіснувала до 1701 р.). Після цих історико-освітницьких подій відбулися подальші позитивні посування в усіх сферах і галузях життя, – насамперед у політичній сфері.

В ідеологічній складовій політичній сфері позитивні посування проявилися в: а) налагодженій системі шкільної та вищої освіти в народних низах, у недільних школах при церквах і в монастирях починали «продукувати» перші загони світської та священнослужительської еліти; б) вищі викладацькі еліти із заснованих П. Могилою колегіумів Києва, Львова, Кременця, Вінниці, Гоці, Острога, Бара та ін. з певним успіхом розробляли першооснови наукової ідеології «прояснення кожним для себе» світобудови, на підставі чого, як констатує сучасна дослідниця тогочасної політичної соціології О. Седик, в Україні «починали сповідувати закони первісної демократії», – тоді як на московських теренах «ще проживали племена у стані первісного варварства» [5]. Увесь цей позитив зумовив посування в інших сферах і галузях, секторах і локусах суспільного життя.

У відносинській складовій політичній сфері (а) налагоджувалися конструктивні канонічні відносини між трьома християнськими конфесіями (римо-католицькими, греко-православними та греко-католицькими); (б) узяв старт екуменічний рух від церковних службових кіл до низовонародних верств; як зазначав нещодавно польський знавець соціально-політичної історії України А. Камінський, (в) зміцнювали свою динаміку руху з Центру Європи на Схід «хвилі самоврядної сеймикової культури...» [6, с. 116–117], тобто динамізувалися й зачатки місцевого самоврядування. А вже все це, без сумніву, ферментувало першооснови центрального локусу політичної сфери – її інституційного складника.

В інститутах політичної сфери майже все було готово до початку етновизвольної революції за завоювання країною політико-державного суверенітету. Найбільше це відчувалося в середовищі «верхівки» тогочасного суспільства. Від ще відсутнього на той час правлячого політикуму заклику до боротьби чекали: а) представники вищого греко-православного кліру, який здебільшого складався з освічених і патріотично налаштованих промогилянців; б) солідні верстви професорсько-викладацьких кадрів колись відкритих П. Могилою братських шкіл і колегіумів; в) активістські кола козацького самоврядування і торгівельної буржуазії, що виростили на нормативних засадах Магдебурзького права, та ін. Усі вони за своєрідною горизонталлю являли собою «кадрові каркаси» завтрашніх соціально-політичних інститутів політичної сфери, – і теж завтрашнього дня. Збурена країна

потребувала появи на передній лінії грамотного і цілеспрямованого політичного лідерства. Від освітньо-релігійних кіл на передню лінію доля об'єктивно висувала П. Могилу, а від верхніх верств козацько-старшинського генералітету – Б. Хмельницького [7, с. 93].

Отже, велетні теоретичної думки й політико-практичної дії Пізнього Середньовіччя, – від О. Кромвеля до Б. Хмельницького, від Ж. Бодена, Т. Гоббса й Б. Спінози до А. Ришельє, Р. Декарта й П. Могили, – усі вони не лише реанімували політико-сферні здобутки класичних антиків, а й самі спромоглися попереднього виокремлення політичної сфери від інших подібних локусів людського буття і, навіть, «зняття першої завіси» над трискладовою структурою політичної сфери абстрактно взятої та середньотипової країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варзар І. М. Політична етнологія як наука: історіологія, історія, методологія, праксеологія. Київ, 1994. 224 с.
2. Павлов В.Л. Философские смыслы: содержание, авторы, история. Київ : Знання, 2014. 279 с.
3. Варзар І. Політичний портрет Петра Могили на історичному тлі та в контекстах реалій Ренесансної епохи. *Із контекстів минулих літ. Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах*. Кн. 3. Київ : Вид-во «МП Леся», 2015. 325 с.
4. Білодід О. Загадка Петра Могили. Київ : Б-ка українця, 1997. 47 с.
5. Седик О. Культурна відмінність – ще така! *Урядовий кур'єр*. 2015. 18 квіт.
6. Камінський С.-А. Історія Речі Посполитої як історія багатьох народів, 1505–1795. Київ : Наш час, 2011. 263 с.
7. Тімашова В. М. Конституювання й функціонування політичної сфери транзитного суспільства: теоретико-методологічний аналіз : дис. ... на зобуття наук. ступеня докт. політ. наук : спеціальність 23.00.01 – теорія та історія політичної науки / НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. 389 с.

Туренко О. С.

доктор філософських наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Донецький державний університет внутрішніх справ
м. Маріуполь, Донецька область, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТЕОРІЙ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ПРАВ ЛЮДИНИ В МОДЕРНОМУ КОНЦЕПТІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ТА ЗАКОННОСТІ

В епоху модерну утвердилася договірна теорія виникнення держави і концепт його раціональності. Держава стала осмислюватися як «раціональний порядок» (англ. *State*; нім. *Staat*; фр. *Etat*), а політика стала оцінюватися як мистецтво управління (Н. Макіавеллі). Ці дві теорії заклали ґрунт ратифікації верховенства прав людини в суспільно-політичному житті, які дали можливість по-новому осмислити і розвинути концепт народного суверенітету.

Теорія народного суверенітету остаточно затверджується в політичній філософії Ж.-Ж. Руссо, який проголосив, що суверенітет виникає і править з моменту суспільного договору народу, актом його (загальної) волі, яка затверджується в державних законах. Утвердження в політичній та юридичній теоріях верховенство прав людини над колективним та ідея народного суверенітету підірвала сакральність монархії. В результаті цього поняття монархії перетворилося в складне комплексне утворення, де поєднувалися патріархальні, релігійні, договірні та правові елементи. В той же час модерне суспільство вимагало нового політичного концепту, який би в прискорених умовах політичного і економічного розвитку капіталізму, повинен був забезпечити синхронізацію легітимності та законності.

Пошук нового світоглядного обґрунтування законного порядку було завершено в XVIII столітті. Американська революція відмовилася від старої ідеї відродження «старого порядку», яка обґрунтовувала свою легітимність на єдності народних представницьких органів з сакралізованою фігурою короля і видозмінилася в повноцінну ідею народного суверенітету. Проголошений принцип Конституції США «Ми народ Сполучених Штатів» став новою формою легітимності народного суверенітету і відправною точкою формування прав людини. Як зазначає Ч. Тейлор: американська конституція, яка прямо встановлювала республіку в межах модерного морального порядку – як прояв волі народу, вже не потребували будь-якої сакралізації початкового закону,

а проголошувала, що первинний і невід'ємний джерело законності та легітимності перебувати тільки в волі народу [1, с. 316].

Випереджав впровадження принципу народного суверенітету в практику розроблена просвітителями теорія прав людини, яка спиралася на ідеалізований порядок «природного закону» і посиланням на «самоочевидну істину». Саме теорія прав людини мобілізувала американських колоністів на боротьбу за свої політичні права. Ключовим механізмом, в цьому процесі, стали представницькі органи влади, які забезпечували перехід від теорії прав людини та ілюзорного концепту волі народу до державної практики.

В цей час був затверджений антимонархічний принцип суверенної правомірності нових поколінь. Було обґрунтовано, що кожне нове покоління може бути суб'єктом легітимності реформаторських законів, і має право видозмінювати державний устрій в залежності від своїх переконань і цілей. У цьому плані показовим є думка Т. Пейна, який проголошує, що «... ніколи не існував, не існуватиме і не може існувати парламент чи будь-яка інша людська структура або генерація людей, яка б мала право чи владу узалежнювати покоління і управляти ними «допоки існує світ». Ніхто не має ні права, ні повноважень назавжди визначати методи управління світом чи намагатися довічно керувати ним ... Кожне покоління або генерація мають право бути вільними у своїх діях, у всіх випадках, як і покоління і генерації, що передували їм. Зухвалість та самовпевненість щодо права на довічне урядування є найсмішнішим та найнахабнішим виявом тиранії» [2, с. 19–20].

Теорія прав людини і право кожного покоління на реформування державних інституцій та правопорядку, докорінно змінила зміст ідеї народного суверенітету, а за ним механізми синхронізації легітимності та законності. Починаючи з Французької революції в європейських країнах, затверджується принцип легітимність політичної влади і законності повинен базуватися тільки на волі народу. При цьому революційні події розкрили ключову особливість волі народу (нації). Вона проявляється у вкрай динамічних, нестійких межах і ця якість об'єктивно викликала у еліти так званий «ліберальний страх». Масове суспільство неухильно вимагало безпосередньої участі в управлінні державою, формуванні принципів правопорядку, тобто, повстало питання про формування нових принципів синхронізації суспільної легітимності та законності.

Шлях до гармонізації цих двох категорій і соціально-політичних інституцій був знайдений у формі прямої демократії, практичне втілення якої спостерігається в європейських країнах в XIX столітті. У цю епоху, на думку Ч. Тіллі «починається повсюдний перехід до прямого правління: створюються такі структури, які забезпечували

безперервний зв'язок і безперервний контроль від центральних інститутів до окремих місцевостей і навіть сімейних господарств і навпаки ... пряме правління придбавало різноманітні форми: від унітарних ієрархій централізованої монархії до сегментів федеративних утворень. У широкому сенсі пряме правління заклало міцну основу під процес формування громадянства і таким чином зробило демократію можливою» [3, с. 36].

Пряма демократія, яка існує в рамках масового суспільства, індивідуалізувала народний суверенітет. Тобто, пряма демократія мінімізує прояви волі народу на окремі класи та корпорації і тим ускладнює процес легітимності законності – робить його крихким, нестійким і вкрай суб'єктивним процесом «запитування». Це властивість прямої демократії, у формі тоталітарних держав, викликало консервативну реакцію – знищення політичного простору (Х. Арендт), де знаходиться своя синхронізація народна легітимність і законність.

Виходом із цієї ситуації стала утвердження в західноєвропейських країнах громадянського суспільства, яке виступає легітимною і самоорганізуючою інституцією народного суверенітету. З ХХ століття громадянське суспільство відіграє роль суб'єкта постійного контролю і формування напрямку розвитку держави. Тепер, для свого структурного і законного розвитку держава зобов'язана постійно перебувати в правовій комунікації з громадянським суспільством, в процесі «промовляння» найважливіших законодавчих ініціатив. При цьому ця взаємодія обох суб'єктів мусить формуватися на принципах захисту прав людини, верховенства права, деідеологізації державної влади, зниження її бюрократизації і демократизації соціально-політичних процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тейлор Ч. Секулярна доба. Книга перша. Пер. з англ. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2013. 664 с.
2. Пейн Т. Права людини; пер. з англ. Ігор Савчак. Львів : Літопис, 2000. 288 с.
3. Тилли Ч. Демократія. Москва, 2007. 264 с.

Черновол І. О.

магістр з міжнародних відносин,
спільних комунікацій та регіональних студій
*Донецький національний університет
імені Василя Стуса
м. Вінниця, Україна*

КІБЕРБЕЗПЕКА США У ПОЛІТИЧНІЙ АДЖЕНДІ ДЖО БАЙДЕНА

«Хто володіє інформацією, той володіє світом», – сказав одного разу Вінстон Черчилль цитуючи Натана Ротшильда. Та чи вартий даний афоризм уваги, зважаючи на його давність – питання риторичне! Відповідність цієї крилатої фрази об'єктивній реальності сьогодні ілюструє тотальна інформатизація більшості процесів матеріально-економічної, соціально-політичної та духовно-культурної сфер життєдіяльності суспільства, що супроводжується таким мегатрендом як діджиталізація у глобальному вимірі. Мережа Інтернет (за наявності технічної складової) нівелює географічні обмеження, тобто має транскордонний характер і створює нові можливості для спілкування, співробітництва тощо. Водночас така опція дозволяє недобросовісним суб'єктам міжнародних відносин в злочинний спосіб використовувати згадану мережу для задоволення власних потреб. До таких дій можуть вдаватися як держави та їх об'єднання, так й приватні або напівдержавні суб'єкти на кшталт хакерських угруповань. Цілями останніх можуть бути різні об'єкти, наприклад: федеральні та неурядові мережі, персональні акаунти користувачів, бази та банки даних, фізичні та цифрові об'єкти критичної інфраструктури, дипломатичне листування тощо. За цих обставин стає очевидним той факт, що добробут національної безпеки будь-якої держави та її громадян напряму залежить від стабільного стану захищеності кібернетичної безпеки останньої.

Для внесення конкретики щодо коректного відображення поглядів автора у питанні розуміння сутності поняття «кібернетична безпека» пропонується наступне визначення даного терміну: Кібербезпекою вважають сукупність стабільно функціонуючих технологічних методів та прийомів, що забезпечує ефективний захист державних та приватних інформаційних ресурсів, віртуальних активів, критичної інформаційної інфраструктури в кіберпросторі від будь-якого незаконного втручання. Інакше кажучи, кібербезпека – це система захисту інформації в кіберпросторі, яка гарантує безпечно збереження та використання

останньої її законними власниками і акредитованими користувачами. Отже, враховуючи той факт, що кібербезпека є однією з головних складових інформаційної безпеки держави нам не вдасться переоцінити важливість стабільності стану захищеності кіберпростору.

Дональд Трамп у своїй Національній стратегії кібербезпеки США, опублікованій у вересні 2018 року, згадує інформаційну та кібернетичну безпеку в кожному із чотирьох основоположних елементів (pillars) акцентуючи увагу на важливості та взаємопов'язаності цих сфер [1, с. 5–6]. Проте проблема полягала в тому, що основним принципом безпекової доктрини 45-го президента США була рішучість «відповідати силою на силу», при чому іноді самим вдавшись до кібератак в якості «завчасного» контрнаступу для попередження майбутніх загроз. Звісно, така стратегія не припала до душі демократам, багатьом американцям та навіть частині республіканців. На думку автора, подібні дії могли б спровокувати активізацію «дилеми кібербезпеки». До того ж, Дональд Трамп майже не приділяв реальної уваги безпековим проблемам та це й не дивно, оскільки частково саме прогалини у сфері інформаційної та кібернетичної безпеки США свого часу привели його до президентства, завдячуючи хакерським потугам РФ та особисто В. Путіну. Можливо, 45-й президент сподівався на повторний сценарій подій 2016 року, що допомогло б Д. Трампу в ході боротьби за жаданий другий термін.

Джо Байден ще в ході праймеріз наголошував на важливості кібербезпеки в умовах вже мейнстрімної четвертої промислової революції. Дана позиція була відповідно відображена в опублікованому у березні 2021 року документі під назвою «Тимчасові стратегічні настанови у сфері національної безпеки» (далі – документ) [2]. Останній став певною «тимчасовою версією» майбутньої повноцінної доктрини 46-го президента США, яка має окреслити погляди Джо Байдена та його адміністрації стосовно зовнішньої політики, національної безпеки та оборони, а також інших концептуальних питань. У представленому документі авторами декларується «новий курс» в контексті доктринального бачення реалізації політики адміністрації Байдена – Гарріс, а саме: дипломатія як основний інструмент діяльності; повернення до активної участі США у міжнародних справах, посилення кооперації з демократичними-країнами для подолання зростаючого впливу автократій; політика «м'якої сили» (soft power) безпосередньо на прикладі США тощо [там само]. Питання кібербезпеки стоїть гостро та характеризується як один з найважливіших пріоритетів діяльності уряду: «Ми зробимо кібербезпеку імперативом для всього уряду (авт. – США)», – наголошується у документі [2, с. 18]. З найважливіших завдань вказується: зміцнення науково-технологічної бази; співпраця з приватним сектором для створення безпечного онлайн середовища; розширення фінансування

кваліфікованих кадрів для захисту кібернетичної інфраструктури від зловмисної кіберактивності; співпраця з союзниками для спільного формування нових глобальних норм у кіберпросторі; притягнення суб'єктів до відповідальності за зловмисну дестабілізуючу кіберактивність та швидка й пропорційна відповідь за допомогою як кіберзаходів, так й інших засобів [там само]. До слова, що саме мають на увазі автори документу не конкретизується, проте для адекватного аналізу та формування аргументованих висновків краще дочекатися традиційної повної безпекової стратегії.

Загалом, з приходом до влади 46-го президента у США став відчутним акцент на сферу інформаційної безпеки, здебільшого, кібернетичної. Діючий американський президент демонструє інтенсифікацію зусиль в безпековому контексті шляхом підписання відповідних указів, проведення особистих зустрічей з главами держав для обговорення постійно зростаючої проблеми кібератак, а також ініціації самітів у віртуальному форматі щодо даної проблеми. Наприкінці липня 2021 року Джо Байден під час своєї промови в офісі директора Національної розвідки США (ODNI) наголосив, що постійні систематичні кібератаки потенційно можуть призвести до війни у традиційному форматі із застосуванням летальної зброї [3]. Водночас за яких умов та хто може стати ініціатором такої війни не вказується, що вносить неясність та насторогу, оскільки така заява може сприйматися неоднозначно окремими суб'єктами міжнародних відносин.

Втім, зовнішня політика діючої адміністрації США, зокрема, щодо безпекових питань неоднозначна й чіткого розуміння її пріоритетів досягти складно. З одного боку, єдиним «серйозним» ворогом та конкурентом нинішня президентська адміністрація вважає Китай, а до Росії ставиться з певним «політичним сарказмом», мовляв значної загрози РФ не представляє. З іншого боку, саме російські хакери, які здебільшого афілійовані з Кремлем завдали нищівного удару по національній інформаційній безпеці, зокрема, у кіберпросторі, іміджу та ідеології США в 2016 році й така тенденція зберігається досі (принаймні спроби це зробити). Звісно, втручання до американської інформаційної безпеки проводяться не тільки з боку Росії, але за якісно-кількісним показником, за швидкістю проникнення до мереж (щонайменше в шість разів швидше за інших) саме російські хакери займають провідну позицію щодо реалізації суттєвих кібератак у світі [4]. І хоча уряд США постійно накладає санкції на росіян, які причетні до подібних кіберінцидентів, навряд чи Вашингтону вдасться налякати останніх в такий спосіб та змусити Росію відмовитися від вдалого ведення інформаційної війни, зокрема, за допомогою хакерської кампанії. Значно більш дієвою видається позиція діючого американського уряду стосовно допомоги

іншим країнам в контексті захисту від потенційних загроз у кіберпросторі. Наприклад, нещодавно стало відомо, що США та Велика Британія таємно відправили власних експертів з кібербезпеки до України задля допомоги в контексті захисту української критичної інфраструктури у кіберпросторі від ймовірного розгортання масштабних кібернаступальних операцій з боку Російської Федерації [5].

Таким чином, на підставі вищевикладеного, можна констатувати позитивні зрушення з приходом Джо Байдена та його адміністрації щодо забезпечення та реалізації кібербезпеки як важливої складової національної безпеки США у сучасному контексті глобалізаційних викликів інформаційного середовища. Водночас діючому складу Білого Дому варто було б дотримуватись більш консолідованої позиції з Конгресом США, зокрема, у питаннях зовнішньої політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. National Cyber Strategy of the United States of America // *The White House, Washington DC*. September, 2018. 40 p. URL: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2018/09/National-Cyber-Strategy.pdf> (дата звернення: 02.01.2022).
2. Interim National Security Strategic Guidance // *The White House, Washington DC*. March 3, 2021. 24 p. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf> (дата звернення: 02.01.2022).
3. Bose N. Biden: If U.S. has ‘real shooting war’ it could be result of cyber attacks // *Reuters*. July 28, 2021. URL: <https://www.reuters.com/world/biden-warns-cyber-attacks-could-lead-a-real-shooting-war-2021-07-27> (дата звернення: 02.01.2022).
4. Садомська Б. Кіберагресія як інструмент політичного впливу Російської Федерації // *Аналітичний центр ADASTRA*. 16 Січня, 2021. URL: <https://adastra.org.ua/blog/kiberagresiya-yak-instrument-politichnogo-vplivu-rosijskoji-federaciji> (дата звернення: 02.01.2022).
5. Sanger D., Barnes J. U.S. and Britain Help Ukraine Prepare for Potential Russian Cyberassault // *The New York Times*. December 20, 2021. URL: <https://www.nytimes.com/2021/12/20/us/politics/russia-ukraine-cyberattacks.html> (дата звернення: 02.01.2022).

Шумська М. В.

студентка I курсу магістратури
факультету міжнародних відносин
Науковий керівник: **Цебенко О. О.**
кандидат політичних наук, доцент

*Національний університет «Львівська політехніка»
м. Львів, Україна*

НОВІ ПРІОРИТЕТИ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЛЯ ГРУЗІЇ

З роками відносини з Європейським Союзом Грузія поступово розвивалися. Сьогодні вона користується перевагами від Угоди про асоціацію з ЄС та від положення про створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Через більше ніж десять років після запуску Східного партнерства (СхП) Грузія стала його лідером. Політичні та економічні зв'язки продовжують зміцнюватися і звичайні громадяни Грузії тепер можуть подорожувати до Шенгенської зони ЄС без віз. Зобов'язання, передбачені Угодою про асоціацію та Планом дій з лібералізації візового режиму, стали впливовими факторами в Грузії, яка здійснила низку реформ у сприянні демократії, зміцненні верховенства права, боротьбі з корупцією, захисті персональних даних.

18 березня 2020 року Європейська комісія опублікувала нове спільне комюніке «Політика Східного партнерства після 2020 року» [9], що не викликало жодних коментарів з грузинської сторони, як активного учасника партнерства, але спровокувало реакцію Брюсселю. Установи ЄС стверджують, що нова політика є амбітним оновленням, тоді як критики описують її як «розчарування» [10].

Основні критичні зауваження вказують на те, що, порівняно з початковою політикою СхП, нова програма не є достатньо амбітною і не має стратегічних політичних цілей на період після 2020 року. Незважаючи на те, що в початкових планах СхП було запропоновано низку амбітних і всеосяжних угод та режимів лібералізації візового режиму, нове комюніке не має таких важливих і відчутних цілей. Ще одне «розчарування» пов'язане з тим, що нова політика не відповідає проханню асоційованих держав ЄС (Асоційоване тріо – Грузії, Молдови та України) щодо проведення нового діалогу у так званому «чотиристоронньому форматі» (ЄС+3) [2]. Це стримує спільні зусилля трьох держав щодо розробки більш амбітної програми інтеграції до ЄС. Натомість нова політика пропонує поглиблювати двосторонню співпрацю з державами СхП у нових пріоритетних галузях.

Для критиків політика ставить під сумнів, чи може нове СхП створити простір як для держав Тріо, так і для інших держав СхП (Вірменії та Азербайджану), які також мають зобов'язання перед Євразійським економічним союзом і Росією. Якщо нова політика СхП розроблена для того, щоб задовольнити такий широкий спектр апетитів до інтеграції в ЄС, то що вона може запропонувати асоційованим країнам, включаючи Грузію, які є найбільш передовими та сповненими ентузіазму щодо ЄС? Зрештою, Грузія вже взяла на себе широке коло зобов'язань щодо Угоди про асоціацію та готується до вступу до Європейської економічної зони (ЄЕЗ).

Згодом у квітні 2020 року та у лютому 2021 року Європейський парламент опублікував звіти про виконання Угоди про асоціації між Грузією та Європейським Союзом [3; 4], а у травні 2020 року Рада Європейського Союзу ухвалила висновки щодо нової політики СхП [6]. Проте у зв'язку із спалахом Covid-19 ці важливі події в Грузії також практично не викликали коментарів.

У той час як нова політика, можливо, не є багатообіцяючою ні для ЄЕЗ, ні для членства в ЄС, було б неправильно списувати цю програму загалом. Якщо поглянути на всі аспекти нової політики, то для Грузії все ще є низка можливостей, які заслуговують на більшу увагу.

Грузинські політики повинні максимально використовувати нову політику для просування Грузії шляхом європейської інтеграції і заручитися підтримкою ЄС у проведенні таких необхідних внутрішніх реформ для прискорення розвитку та модернізації країни.

Нова політика СхП у сфері економічного співробітництва в основному обмежується створенням глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі. З'явилися нові елементи інвестування у розвиток освітніх проєктів та наукові дослідження, кооперативи та ініціативи, очолювані жінками. ЄС також обіцяє підтримку інтеграції держав СхП до єдиної європейської мережі розрахунків (SEPA). Ці доповнення могли б виявитися дуже корисними для Грузії у відновленні після економічного спаду, спричиненого пандемією Covid-19, зокрема, у боротьбі з високим рівнем безробіття, особливо серед молоді (11,6 відсотка загалом, 29,6 відсотка у віковій групі 20 – 24 років та 20,8 відсотка у віковій групі 25–29 років) [3].

В оновленому комюніке підтверджуються існуючі зобов'язання та налагоджена співпраця в рамках Механізму цивільного захисту ЄС, Спільної політики безпеки та оборони (CSDP) щодо впровадження цілей верховенства права, боротьби з корупцією та безпеки [9]. Проте щодо військового співробітництва та врегульованих сепаратистських конфліктів, нова програма СхП не надає чіткого формулювання, що розраховували її учасники. Натомість це натякає на те, що ЄС вважає за

краще зберігати мовчання про військове співробітництво у своєму східному районі. Інші сфери відображають політичні цілі нової Європейської комісії та забезпечують хорошу основу для реального вдосконалення співпраці між ЄС та Грузією.

У новому комюніке міститься посилання на Європейський зелений курс з метою вирішення екологічних та кліматичних проблем, що вимагає залучення до багатьох союзників, включно зі східними сусідами [9]. Для Грузії приєднання до Європейського зеленого курсу передбачає проведення великих реформ у секторах енергетики, навколишнього середовища і клімату та у всіх суміжних галузях, включаючи економічну діяльність, торгівлю, сільське господарство, управління біорізноманіттям та екологічно безпечні транспортні рішення. Оскільки це означає тривалий та дорогий процес модернізації, підтримка ЄС може прискорити необхідні реформи у цих галузях [2].

Нова політика Комісії після 2020 року також охоплює сферу охорони здоров'я, що є особливо важливим з урахуванням спалаху пандемії. ЄС обіцяє надавати підтримку своїм східним сусідам у модернізації медичних закладів, електронної охорони здоров'я, професійної підготовки та доступного медичного обслуговування. Фактично це не є чимось новим для Грузії, оскільки Угода про асоціацію між ЄС і Грузією вже включає таку співпрацю у сферу охорони здоров'я. Також з урахуванням взаємних інтересів у галузі охорони здоров'я та боротьби з інфекційними захворюваннями, Грузія може висунути амбітний план співпраці з ЄС на двосторонньому рівні.

Ще однією можливістю для Грузії є оновлена співпраця у галузі цифрових технологій. На перший погляд, нова політика не забезпечує суттєвого покращення становища в країні, оскільки вона ґрунтується на положеннях Асоційованого тріо, яких Грузія активно дотримується та часто перевиконує [7]. Перевиконуючи свої зобов'язання щодо Асоціації, Грузія демонструє свою здатність абсорбувати підтримку ЄС у цифровому секторі. Це дозволяє країні отримувати більше переваг від фондів та можливостей ЄС у рамках нової політики СхП. Наприклад, у рамках нещодавно запровадженої програми ЄС EU4Digital, яка пропонує більше можливостей та фінансування для більшого розвитку Грузії [5]. Співпраця у цій галузі також передбачає створення вільного простору для роумінгу для держав СхП. Це може бути особливо корисним для Грузії, Молдови та України, оскільки угода про роумінг з ЄС доповнить їхні існуючі безвізові режими. Проте нині у новій програмі нічого не йдеться про таку можливість.

Ще одне важливе оновлення стосується кібербезпеки. Оскільки Угода про асоціацію між ЄС та Грузією не передбачає співробітництва з питань кіберпростору, Грузія могла б отримати велику користь

із цього оновлення, особливо з урахуванням того, що країна вже зробила певні кроки щодо наближення основ законодавства ЄС щодо кібербезпеки. Після кількох серйозних кібер-атак, у 2008 році під час Серпневої війни та у березні 2020 року [8], Грузія явно зацікавлена у тому, щоб приєднатися до європейської кіберполітики та скористатися підтримкою ЄС у нарощуванні свого потенціалу.

І нарешті, у комюніке коротко викладено низку важливих питань, що стосуються справедливого та інклюзивного суспільства, прав людини та демократичних принципів [9]. Хоча у повідомленні не міститься розгорнутої інформації з жодного з цих питань, для Грузії само собою зрозуміло, що ці питання є цінностями ЄС і тому є передумовами для розширення євроінтеграції Грузії. Нові доповнення в цій галузі включають приватність та захист даних є особливо важливими питаннями на порядку денному Європейської Комісії, оскільки ці правила відображають фундаментальні європейські цінності. Тому дотримання цих правил створює додаткові можливості для поглиблення Грузією своїх зв'язків із ЄС.

Як і раніше, у новому спільному комюніке «Політика Східного партнерство після 2020 року» активніше пропагується принцип «більше для більшого» – ЄС виділятиме більше підтримки сусідам, які проводять більше реформ. У повідомленні мало ясності щодо того, чого саме ЄС очікує від своїх сусідів, проте Комісія пропонує запропонувати більш досконалі інструменти для вимірювання прогресу та впливу судових реформ, особливо при ухваленні рішень щодо надання допомоги. Це важливо для Грузії, оскільки країна є одержувачем нової макрофінансової допомоги від ЄС у розмірі 150 млн євро [2; 7], яка надається у вигляді позик, спрямованих на те, щоб допомогти грузинській економіці оговтатися від нинішнього спаду. Ця допомога, а також майбутня допомога ЄС надаватимуться на таких умовах, які Грузія має виконати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Akhvlediani T. Digital and Cyber Dimensions of the EU Association Agreements with Georgia, Moldova and Ukraine. Personal Site (від 12.12.2019). URL: <https://3dcftas.eu/publications/digital-and-cyber-dimensions-of-the-eu-association-agreements-with-georgia-moldova-and-ukraine>
2. Akhvlediani T. The New Eastern Partnership – what’s in it for Georgia? Personal Site (від 13.09.2021). URL: <https://www.ceps.eu/personal-site/tinat-in-akhvledianiceps-eu/the-new-eastern-partnership-whats-in-it-for-georgia/>
3. Association agreement between the EU and Georgia: European Implementation Assessment (update). Think Tank. European Parliament

- (від 16.04.2020). URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642820/EPRS_STU\(2020\)642820_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/642820/EPRS_STU(2020)642820_EN.pdf)
4. Association Implementation Report on Georgia. EU Neighbours (від 12.02.2021). URL: <https://www.euneighbours.eu/en/east/stay-informed/publications/association-implementation-report-georgia>
 5. Bilateral projects Georgia. EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/countries/georgia/>
 6. Council conclusions on Eastern Partnership policy beyond 2020 Council of the European Union. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/43905/st07510-re01-en20.pdf>
 7. Decision of the European Parliament and of the Council on providing Macro-Financial Assistance to enlargement and neighbourhood partners in the context of the COVID-19 pandemic crisis. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/mfa_covid-19_omnibus_proposal_en.pdf
 8. Hackers publish records of Georgian voters, including deceased individuals. Agenda (від 30.03.2020). URL: <https://agenda.ge/en/news/2020/976>
 9. Eastern Partnership policy beyond 2020. High Representative of the Union For Foreign Affairs and Security Policy. URL: https://eeas.europa.eu/sites/default/files/1_en_act_part1_v6.pdf
 10. The Commission's Eastern Partnership strategy is disappointing Euractiv (від 24.03.2020). URL: <https://www.euractiv.com/section/eastern-europe/opinion/the-commissions-eastern-partnership-strategy-is-disappointing/>

НОТАТКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ РОБІТ

учасників міжнародної
науково-практичної конференції

«СУСПІЛЬНІ НАУКИ:
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ»

21–22 січня 2022 р.

м. Одеса

Видавник – ГО «Причорноморський центр
досліджень проблем суспільства»

Адреса кореспонденції: 65001, м. Одеса, а/с 332

Електронна пошта: info@pcdps.org.ua сайт: www.pcdps.org.ua

Т: +38 066 789 82 32

Підписано до друку 24.01.2022 р. Здано до друку 25.01.2022 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 5,58.
Наклад 50 прим. Зам. № 2501-22.